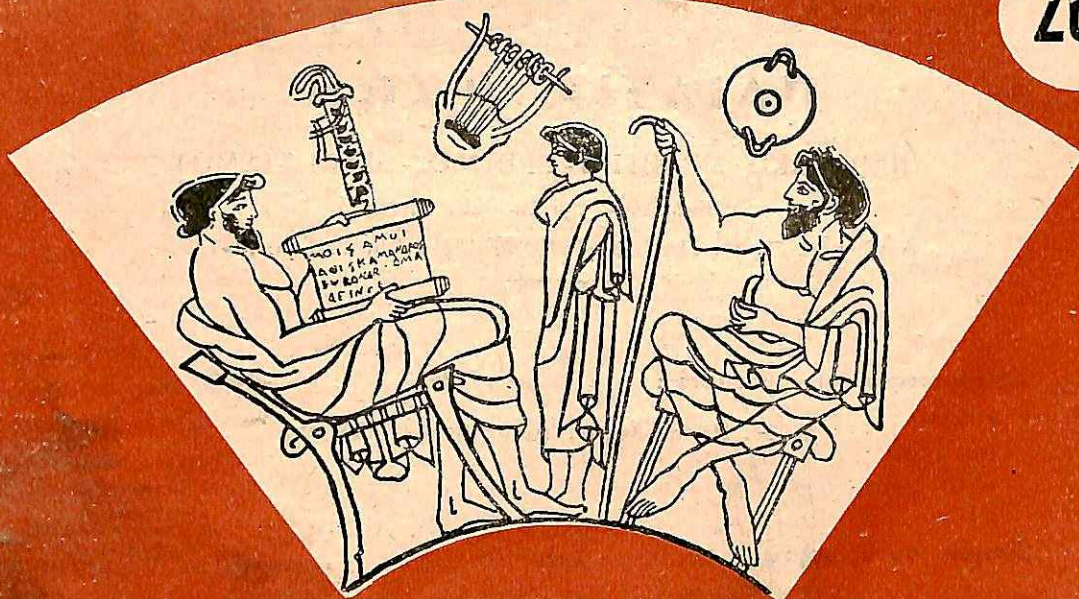

ΠΑΙΔΕΙΑ

ζή

1 ΜΑΪΟΥ 1954

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

Έθνικός τραυματισμός	‘Η Διεύθυνση
Ψυχάρης	Μαν. Τριανταφυλλίδης
Ψυχική υγεία στον σημερινό κόσμο	Rollo May
‘Ο John Dewey και ή ‘Αρχαία ‘Ελληνική Φιλοσοφία (II)	Ι. Π. ‘Αντωνόπουλος
Τουρκία—‘Εκπαιδευτικές ειδήσεις	Δημ. Μάνος
‘Η άγωγή προς την εὐπρέπεια	A. Moessner
Μεταβολή στο ‘Υπουργείο τῆς Παιδείας	‘Η Διεύθυνση
Νικόλαος Πολίτης	Θεόδωρος Εὐδης
Τό 11ο Διεθνές Συνέδριο Ψυχαστεχνικής —‘Ο θεσμός τοῦ σχολικοῦ ψυχολόγου	Σ. Γ.
Βιβλιοκρισία	Θεόδωρος Εὐδης

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΩΛΗΣΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Ι. Ν. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΘΗΝΑΙ, Στοά ‘Αρσακείου

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΜΕΛΕΤΗΣ - ΕΡΕΥΝΑΣ - ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

Έκδίδεται την 1η κάθε μηνός.

Διευθυντής: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, 'Αρτοτίνης 6. Τηλ. 71-135

Άλληλογραφία και ἐμβάσματα :

Ε. Π. Παπανούτσου, 'Αρτοτίνης 6 — 'Αθήνας

Έτησία συνδρομή :

Διά τὸ ἔτος 1954 δραχ. 60.000.

Τόμοι προηγούμενων ἐτῶν :

	ἔδρετος	δραχ.	75.000	πανόδετος	δραχ.	95.000
1947	»	»	75.000	»	»	95.000
1948	»	»	75.000	»	»	95.000
1949	»	»	75.000	»	»	95.000
1950	»	»	75.000	»	»	95.000
1951	»	»	75.000	»	»	95.000
1952	»	»	75.000	»	»	95.000
1953	»	»	75.000	»	»	95.000

Τιμή τοῦ παρόντος τεύχους

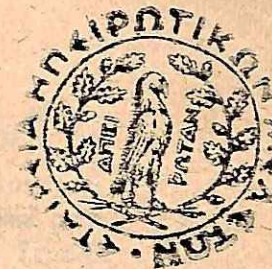
Μαΐου 1954 δραχ. 6.000

Διευθύνσεις σύμφωνα με τὸ ἄρθρον 6 § 1 τοῦ Α.Ν. 1092/1938:
Διευθυντής καὶ ἐκδότης τῆς «Παιδείας»: Ε. Π. Παπανούτσος, Κατοικία: 'Αρτοτίνης 6.
Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Π. Σαββίδης, Κατοικία: Β. Τζαφέρη 2.

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

Μηνιαῖο Περιοδικὸ Μελέτης—'Ερευνας—Διαφωτισμοῦ

ΕΤΟΣ Γ' — ΑΘΗΝΑΙ, 1 ΜΑΪΟΥ 1954 — ΤΕΥΧΟΣ 26

Έθνικὸς τραυματισμὸς

Ένα ἀπὸ τὰ οἰκτρότερα φαινόμενα τῆς κοινωνικῆς μας ζωῆς εἶναι ἡ ἔμμونه προσπάθεια μερικῶν ἀπαιδευτῶν καὶ ἐμπαθῶν ἀνθρώπων νὰ διαιωνίζουν με μωρίες καὶ συκοφαντίες τὴ σύγχυση ποὺ δυστυχῶς ὑπάρχει ἀκόμη σὲ μιὰ μεγάλη μερίδα τοῦ λαοῦ μας σχετικὰ με τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, καὶ—με τὸ πρόσχημα ὅτι μάχονται γιὰ τὰ «ἱερὰ καὶ ὅσια» τοῦ 'Εθνους—νὰ δημιουργοῦν τίτλους ἐθνικῶν ὑπηρεσιῶν, ὁλοφάνερα γιὰ νὰ καρπώνονται ποικίλα ἡθικὰ καὶ ὑλικά μαζὶ ὀφέλη. Τὸ τέχνασμα εἶναι παλαιό, ἐξακολουθεῖ ὁμως νὰ φέρνει κέρδη, γιὰτὶ ἡ παιδεία τοῦ λαοῦ μας ὑστερεῖ, καὶ ἔτσι τῶν ταχυδακτυλουργῶν τούτων τὸ παιχνίδι γίνεται εὐκόλο.

Ὅτι ἀπὸ τῆ φάλαγγα τῶν ἐκμεταλλευτῶν τοῦ θέματος δὲν ἔλειψαν οὔτε πρόκειται—ἀτυχῶς—νὰ λείψουν τὰ «δυναμικά» στελέχη, δὲν εἶναι καθόλου ἀνεξήγητο. Πάντα θὰ ὑπάρχουν οἱ «ἀνεπαρκεῖς» ποὺ φιλοδοξοῦν νὰ καταλάβουν στὴν ἐκπαιδευτικὴ μας ἱεραρχία θέσεις ἀνώτερες ἀπὸ τὶς πραγματικὲς δυνάμεις τούτους· αὐτοί, ὅταν τὸ κλίμα εἶναι πρόσφορο, ὑψώνουν με ἱερὸ μένος τὴ σημαία τῆς «πατρώας γλώσσης» καὶ ἔτσι κατορθώνουν νὰ σκαρφαλώσουν στὰ ἀξιώματα ποὺ ἐποφθαλμιοῦν. Ἐπίσης πάντα θὰ ὑπάρχουν οἱ «σοφοί» ποὺ ὑπερφαλαγγίζονται ἀπὸ τὴν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης καὶ, ἔρημοι ἀπὸ ὁπαδούς, προσπαθοῦν νὰ περισώσουν τὸ ὄνομά τους ἀπὸ τὴ λήθη προωθώντας πρὸς τὶς ὑψηλές πανεπιστημιακὲς θέσεις τούτους μωρούς ποὺ πιστεύουν ὅτι ἡ ἀρχαιοπρεπὴς γλώσσα μπορεῖ νὰ καλύψει ὅσες ἀνοησίες λέγονται σ' αὐτήν. Καὶ τέλος πάντα θὰ ὑπάρχουν οἱ ψυχικά «δυστραμμένοι» ποὺ ἀπέτυχαν οἰκτρὰ νὰ διαπρέψουν στὴ Λογοτεχνία ἢ στὴν Πολιτική, καὶ ἡ ἀποτυχία τους ἔγινε μῖσος ἄσπονδο πρὸς κάθε ἀληθινὰ φωτισμένο ἄνθρωπο· αὐτοὶ μιὰν ἱκανοποίησιν μποροῦν ἀκόμη καὶ ἀγωνίζονται νὰ δοκιμάσουν : τὴ στυφὴ χαρὰ ποὺ δίνει στοὺς πνευματικὰ ἀνάπηρους ὁ λίβελλος καὶ ὁ διασυρμὸς τῶν ἐκλεκτῶν.

Βέβαια ὑπάρχουν στὴν παράταξη τῶν ὁπαδῶν τῆς «καθαρεύουσας» καὶ ἄνθρωποι σοβαροί, ποὺ μένουν σταθεροὶ στὶς πεποιθήσεις τους, ἀλλὰ σέβονται καὶ τῶν ἀντιφρονούντων τὶς ιδέες, καὶ γι' αὐτὸ δὲν καταδέχονται νὰ μεταχειρίζονται ἐναντίον τους ὡς ὄπλο τὴ συκοφαντία. Δὲν ἀφορᾷ ὁμως αὐτοὺς τὸ σημερινὸ μας ἄρθρο.

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ, Μάιος 1954—3

ΚΟΣΜΗΤΕΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΔΩΡΕΑ καὶ Χρημ.

ΗΜΕΡΟΜ. 20.8.85

ΑΡΙΘ. 38308

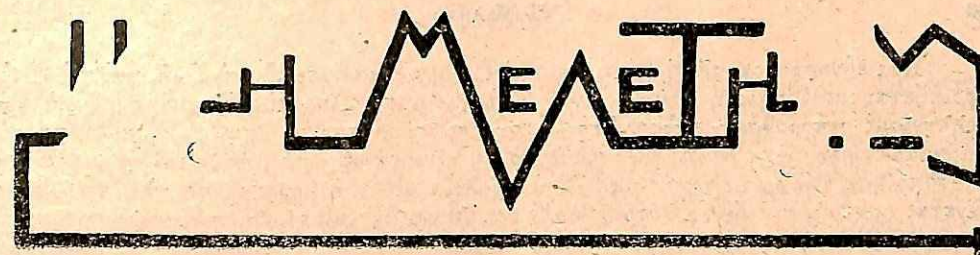

Ἀφορμή του ἔχει τὸν ἑλεεινὸ θόρυβο ποὺ ἔκαναν αὐτὸ τὸν καιρὸ μερικοὶ «γλωσσαμύνητορες» ἀπὸ τὶς στήλες γνωστῆς γιὰ τὴν ἐμπάθειά της ἀπογευματινῆς ἐφημερίδας τῶν Ἀθηνῶν, μὲ τὴν πρόθεση νὰ ἐμποδιστεῖ ὁ ἐπίσημος ἑορτασμός τῶν 100 χρόνων ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Γιάννη Ψυχάρη. Τὰ μέσα ποὺ μεταχειρίστηκαν ὑπῆρξαν ταπεινά : κατασκευοφάντησαν τὴ μνήμη του καὶ ἔριξαν ἐναντίον του τὴν ἐντελῶς ἀστήρικτη καὶ γελοία μομφή ὅτι δῆθεν ὁ Ψυχάρης (ἐπιστήμονας περιωπῆς καὶ φλογερὸς πατριώτης) ἦταν ἓνας ἀνήθικος λεβαντίνος, προδότης, ἀναρχικὸς κλπ.

Τὸ τί ὀφείλει τὸ Ἔθνος στὸν Ψυχάρη, δὲν εἶναι ἱκανοὶ καὶ ἄξιοι νὰ τὸ εἰποῦν ὅσοι ποτὲ δὲν συγκινήθηκαν ἀπὸ καμιὰ πνευματικὴν ἔξαρση τοῦ νεοελληνισμοῦ καὶ πρόγραμμά τους ἔχουν μόνον τὴν ἄρνηση, τὴ μισαλλοδοξία καὶ τὸν κιτρινισμό. Ὁ Ψυχάρης, παρὰ τὶς ὑπερβολὰς καὶ τὴν ἀκαμψία του, ὑπῆρξε μιὰ γενναία φωνὴ ποὺ πολὺ βοήθησε στὴν πνευματικὴ ἀφύπνιση τοῦ Ἑθνους καὶ στὴ λύτρωση τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς παιδείας μας ἀπὸ τὴ στειρότητα καὶ τὸ ψεῦδος. Τὰ βέλη τους λοιπὸν δὲν τὸν θίγουν.

Ἀλλὰ πληγώνουν βαθιὰ τὴν ἐθνικὴ μας ὑπόληψη. Ὅταν σ' ἓνα τόπο οἱ ἀγῶνες γύρω ἀπὸ ἓνα τόσο σοβαρὸ θέμα τῆς πνευματικῆς ζωῆς δὲν μποροῦν νὰ σταθοῦν σὲ ἐπίπεδο ὑψηλό, ἀλλὰ γίνονται μὲ τέτοιον εὐτελεῖ καὶ ἀνέντιμο τρόπο—τοῦτο εἶναι ἔνδειξη ὅτι ἡ στάθμη τοῦ πολιτισμοῦ του (περισσότερο ἀκόμη : τῆς ἀνατροφῆς του) βρίσκεται πολὺ χαμηλά. Ἄς διαλαλοῦν λοιπὸν οἱ ἑλεεινοὶ συκοφάντες ὅτι τὰ ἐλατήριά τους εἶναι πατριωτικά. Ψεύδονται. Δὲν ἀγαπᾷ ἀληθινὰ τὴν πατρίδα ὅποιος μισεῖ καὶ διασύρει τὰ λαμπρότερα γεννήματά της, αὐτοὺς ποὺ καὶ μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴ χώρα μας ἐτίμησαν τὸ ἑλληνικὸ ὄνομα. Δὲν ἀγαπᾷ πραγματικὰ τὴν Ἑλλάδα ὅποιος μὲ τοὺς λόγους καὶ τὶς πράξεις του δείχνει σὲ φίλους καὶ ἐχθροὺς ὅτι ἀπὸ μιὰ χώρα μὲ τόσο μακρὰ καὶ ἐνδοξὴν ἱστορία λείπει σήμερα ἡ εὐπρέπεια καὶ ἡ κοσμιότητα.

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

Ψυχάρης

Στις 3 Μαΐου συμπληρώνονται 100 χρόνια ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Γιάννη Ψυχάρη. Τὸ περιοδικό μας, συμμετέχοντας στὸν ἑορτασμὸ ποὺ πρόκειται νὰ γίνηι, ἀναδημοσιεύει σήμερα τὰ κυριότερα σημεῖα ἀπὸ μιὰ παλαιότερη ὁμιλία τοῦ κ. Μανόλη Τριανταφυλλίδη γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Ψυχάρη καὶ τὴν ἱστορικὴ σημασία του.

Ἡ ὁμιλία τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη ἔγινε τὸ 1929 στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης. Εἰδικότερος ἀπὸ κάθε ἄλλον ὁ σοφὸς γλωσσολόγος μας τοποθετεῖ τὸν Ψυχάρη μέσα στὴν κίνησιν τοῦ Δημοτικισμοῦ τόσο ἀντικειμενικὰ, ποὺ νομίζουμε ὅτι καλύτερο μνημόσυνο δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ κάνομε τοῦ δεινιστοῦ Δασκάλου ἀπὸ τὴν ἀναδημοσίευσιν τῶν χαρακτηριστικότερων περικοπῶν ἐκείνης τῆς ὁμιλίας τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη. Ὁλόκληρη ἡ ὁμιλία δημοσιεύεται στὸ βιβλίο του «Μνημόσυνα : Ψυχάρης, Πάλλης, Φωτιάδης» (Ἀθήνα 1939/1946).

Ἐνα ὄνομα καὶ μιὰ ἐποχὴ. Στὴ σειρὰ ἐκείνων ποὺ προῖδεάστηκαν τὴν καθιέρωση τῆς ζωντανῆς καὶ ἀληθινῆς ἐθνικῆς γλώσσας δὲν εἶναι βέβαια ὁ Ψυχάρης πρῶτος, καθὼς δὲν εἶπε καὶ τὴν τελευταία λέξη. Εἶναι ὅμως ἐκεῖνος ποὺ φάνηκε στὴν ὥρα του, στὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, γιὰ νὰ μᾶς πῇ ὅ,τι ἔπρεπε καὶ νὰ ἐγκαινιάσῃ καινούρια ἐποχὴ.

Στὰ χρόνια ποὺ ἔχομε τὴν ἐπιστημονικὴ δράσιν καὶ τὴ γλωσσικὴ ἐπίδρασιν τοῦ Ψυχάρη, ἐνῶ στὴν ἄλλη Εὐρώπῃ ἀρχίζουν καὶ μελετοῦν στοχαστικώτερα καὶ πιὸ μεθοδικὰ τὴ νέα μας γλώσσα, στὴν Ἑλλάδα, κοινωνικὰ ἀνεξέλιχτη ἀκόμη καὶ μὲ παιδεία πρωτόγονη, κυριαρχεῖ ὁ ἀρχαϊσμός, θρεμμένος μὲ τὸ πλάνο ὄνειρο τοῦ γυρισμοῦ, καὶ βασιλεύει μιὰ περιφρόνησις μεσαιωνικὴ τῆς μητρικῆς γλώσσας καὶ τῶν ἄλλων λαϊκῶν στοιχείων τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ. Εἶναι τὰ χρόνια ποὺ ἐπιστήμη καὶ ἐλληνομάθεια νομίζονταν ἓνα, ποὺ παράδερνε στὸ πανεπιστήμιον ὁ κοντισμὸς ρίχνοντας τὴ σκιά του ὡς τὰ σπλάχνα τῆς ἀνύπαρχτης σχεδὸν λαϊκῆς παιδείας καὶ ποὺ ἀκόμη καὶ ὁ Χατζιδάκις, γλωσσολόγος, ξεσπάθωνε ἐναντίον στὸ Βερναδάκη, ὑπέρμαχος τοῦ θιγγάνου καὶ τοῦ ὁ λέμβου.

Κάποια ἀλλαγὴ ὥστόσο γλυκοχάραξε. Κάτι σάλεινε μέσα στοὺς λογοτεχνικοὺς κύκλους· ἡ δημοτικὴ, προγραμμαμένη ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν ποίησιν, πετυχαίνει τὴ μισοαποκατάστασίν της ἐκεῖ καὶ στὸ διαλογικὸ μέρος τῶν διηγημάτων. Μὲ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Πολίτη μερικοὶ νέοι τότε συγγραφεῖς ἀρχίζουν νὰ προσέχουν μὲ στοργὴ τοὺς λαογραφικοὺς μας θησαυροὺς.

Τὸ κήρυγμα τοῦ Ψυχάρη πρωτακούστηκε δύο χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ «Ταξίδι» του. Στὰ χρόνια ἴσια ἴσια ποὺ ὁ Δημήτριος Βερναδάκης βροντοφωνοῦσε : πίσω σιγὰ σιγὰ στὴ ζωντανὴ γλώσσα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μὲ τὴ γραμματικὴ τῆς, καὶ ποὺ ὁ Γ. Χατζιδάκις τὸν ἀντιμάχονταν, πολεμώντας γιὰ χάριν τοῦ κοντισμοῦ ὅχι μόνον κάθε ριζικώτερη ἀλλαγὴ ἀλλὰ καὶ τὴν παραμικρὴ ἀπλοποίηση τῆς καθαρεύουσας—ὅχι σιγὰ σιγὰ παρὰ διαμιάς τὴ δημοτικὴ, μὲ ὅλους τὸς τοὺς κανόνες· ὅχι ὅμως τώρα, ἀμέσως, παρὰ ἀργότερα, μιὰ μέρα, ὅταν καὶ ἂν θὰ ἔρθῃ ἡ ὥρα—τὸ νέο κήρυγμα ἔλεγε : Διαμιάς καὶ ἀμέσως.

Οἱ γλωσσικὲς ἰδέες τοῦ Ψυχάρη πρωτοπαρουσιάζονται προγραμματικὰ σ' ἓνα κεφάλαιο τοῦ πρώτου τόμου τῶν Essais de Grammaire Historique Néogrecque. Ἀξίζει νὰ συνταιριαστοῦν ἐδῶ οἱ βασικώτερές τους :

Ένα έθνος καταχτᾶ τὴ θέσιν του στὸν κόσμον ἅμα ἔχει ἐθνικὴ ζωὴ, καὶ γι' αὐτὸ χρειάζεται καθορισμένη ἐθνικὴ φιλολογικὴ γλῶσσα. Ἄν στὸ Εἰκοσιένα μὲ τὸ φιλελληνισμὸν μποροῦσε νὰ ὠφελήσῃ ὁ ἀρχαϊσμός, εἶναι πιά καιρὸς νὰ νιώσωμε τὸ παραστράτημα τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας καὶ ν' ἀναγνωρίσωμε στὴ λαϊκὴ γλῶσσα τὴν πιστοποίησιν τῆς καταγωγῆς μας. Στὰ σχολεῖα δὲ διδάσκεται ἡ νέα γλῶσσα, ὅπως γίνεται παντοῦ, καὶ ὅμως αὐτὸ χρειάζεται. Μόνο ἂν καθιερωθῇ ἡ νέα γλῶσσα στὴν παιδεία, θὰ μαθαίνωνται τ' ἀρχαῖα.

Πρέπει νὰ λείψῃ ἡ διγλωσσία. Ἡ νέα γλῶσσα, ἡ λαϊκὴ καὶ «χυδαία», πρέπει τέλος πάντων νὰ γραφῇ ἀποφασιστικᾶ, ὅπως ἄρχισε νὰ γράφεται στὴν ποίησιν, στὰ πεζά, παντοῦ, καὶ ὁ κανόνας τῆς νὰ μῇ τῇ θέσιν τοῦ σημερινοῦ χάους.

Χρειάζεται βέβαια κάποιοι συμβιβασμοί. Ἀπαραίτητὴ εἶναι ὅμως μιὰ βάση ἀντικειμενικὴ, ἔξω ἀπὸ τ' ἀτομικὰ γούστα, καὶ ὁ σεβασμὸς τῶν νόμων τῆς γλώσσας τοῦ ἔθνους (ῥήσας, ῥήτορας). Νὰ γράφονται οἱ λαϊκὲς λέξεις· οἱ λόγιες—ὅταν μᾶς χρειάζονται ἀληθινά—νὰ συμμορφώνωνται στὴ νέα φωνητικὴ καὶ μορφολογία.

Κάποτε ἡ λύσις εἶναι δύσκολη: Τὸ συγγραφεὺς θὰ πρέπῃ νὰ γίνῃ ἴσως συγγραφεὺς ἢ συγγραφέας, συγγραφέας. Τὸ συγγραφιδέας (κατὰ τὸ βασιλιάδεας) δυσκολώτερο νὰ τὸ κρίνωμε ἀπὸ πρὶν. Ἡ ἑνας μεγάλος πεζογράφος θὰ βρῇ ἴσως τὴ δύναμιν νὰ τὸ καθιερώσῃ ἢ θὰ καθιερωθῇ ὁ ἀρχαῖος τύπος σὰν ἐξαίρεσις (ἔτσι καὶ τὸ ἔθνος—πέλαγο). Χρειάζεται γερὴ σπρωξιὰ γιὰ νὰ γλιτώσωμε τὴ γλῶσσα ἀπὸ τὰ χέρια ὀπισθοδρομικῶν δασκάλων. Φτάνουν πιά οἱ θεωρίες. Στὴν πράξιν πρέπει νὰ δοθῇ τελειωτικὰ ἡ ἀπόδειξις. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ἀνώτατος σκοπὸς τῆς ζωῆς, ἀτόμων καὶ λαῶν. Καὶ οἱ λαμπρότερες πλάνες δὲν ἀξίζουν ποτὲ τὸ φῶς τῆς πραγματικότητος.

Αὐτὲς εἶναι, ἀπὸ τὸ 1886, οἱ κεντρικὲς σκέψεις ποὺ φώτισαν τὸν Ψυχάρη στὸ ἔργο του καὶ στὸν ἀγῶνα ποὺ ἄνοιξε. Οἱ ἴδιες πάντοτε. Μόνο εἰδικώτερον ὡς πρὸς τὸ γλωσσικὸ του πρόγραμμα, τὸ κάπως συμβιβαστικώτερον τότε, ξεγλιστρᾷ σιγὰ σιγὰ ὕστερ' ἀπὸ τὶς πρῶτες ἐπιτυχίες σ' ἕναν ἀλύγιστον καὶ ἀπόλυτον δογματισμὸν. Οἱ ἀμφιβολίες του γιὰ τὸ ἂν θὰ γράφωμε τὸ συγγραφεὺς ἢ ἂν θὰ τολμήσωμε ἕνα «πραξικόπημα», περιορίστηκαν τώρα σὲ ζήτημα ἐκλογῆς ἀνάμεσα στοὺς τύπους συγγραφιδέας, συγγραφέοι, συγγραφέδες, ὅπου προτίμησε τὸν ἕνα τους. Ὁμοῖα ἀνεπιφύλαχτη ἀντίληψιν γιὰ τὸν «κανόνα», ποὺ διαμόρφωσε καὶ ποὺ ἀξίωσε ἡ «ἐθνικὴ» γλῶσσα καὶ ἡ καθαρὰ γλωσσολογικὴ σκέψιν, τὸν κάνουν νὰ γράφῃ γεγονότα, πρόσθεσις, φτῶμα, βνωμοσύνη, Αἰσχύλος κ.ἄ., λύνοντας ἔτσι μὲ τὸ σπαθὶ τὸ γόρδιον δεσμὸ ποὺ κρύβει τὸ γλωσσικὸ μας ζήτημα σὲ ὅσους ἐπιχειροῦν νὰ βροῦν μιὰ λύσιν.

Δὲ θὰ ἦταν ὅμως οὔτε σωστὸ οὔτε δίκαιο τύποι τοῦ εἵδους αὐτοῦ νὰ καθορίσουν τὸ μέτρο πού θὰ κρίνωμε τὸ ἔργο τοῦ Ψυχάρη. Στὰ τόσα χρόνια ποὺ πέρασαν ἀπὸ τὸ σάλπισμά του, χωρὶς νὰ τὸ καλοκαταλάβωμε ἄλλαξαν ἀπὸ χρόνον σὲ χρόνον καὶ ἀπὸ μέρα σὲ μέρα πολλά. Γράφῃ καὶ διαβάσθηκα ἡ δημοτικὴ συνήθισε τὸ μάτι μας καὶ ἐπηρεάστηκε ἡ γλῶσσα πού μιλοῦμε· ξεκαθαρίστηκαν καὶ ξεδιαλέχτηκαν στὴν πράξιν τῆς ζωῆς πολλὰ ζητήματα· ἀνανεώθηκε τέλος ἡ γενεά μας, καὶ ἔτσι μᾶς ἔρχεται σήμερον φυσικὸς, στηριγμένοι στοὺς ὤμους τοῦ Ψυχάρη καὶ ἀφοῦ ἀφομοιώσαμε ἢ πῆραμε ὅσα μᾶς ταίριαζαν ἀπ' ὅ,τι κήρυξε, καὶ τὰ ἔχομε πιά γιὰ κοινοτοπίες, νὰ βλέπωμε τοὺς τύπους αὐτοὺς ἀπὸ τὸ ὕψος μας σὰ στὸ κέντρο τοῦ γλωσσικοῦ συστήματος τοῦ Ψυχάρη. Ἰσως νὰ ἔφταιξε σ' αὐτὸ καὶ ὁ ἴδιος, ποὺ πολέμησε μὲ κάθε τρόπο ὅσους δὲν ἀποδέχτηκαν ἀνεπιφύλαχτα ὅ,τι αὐτὸς πίστευε σωστὸ—τοὺς «μειχτούς». Δὲ βρίσκεται ὅμως στοὺς τύπους αὐτοὺς τὸ ἅπαντό του, οὔτε πηγάζει ἀπ' αὐτοὺς ἡ μεγάλη ἐπίδρασις ποὺ εἶχε σὲ συγχρόνους καὶ κατοπινούς. Εἴμαστε ἴσως ἀκόμη πολὺ κοντὰ γιὰ νὰ τὴν ἐκτιμῶμε σωστά, νομίζω ὅμως πῶς μποροῦμε ἀπὸ τώρα ν' ἀναγνωρίσωμε ὅτι μὲ τὸν Ψυχάρη, μὲ τὶς ιδέες ποὺ κήρυξε καὶ μὲ τὸ παράδειγμα ποὺ ἔδωσε, μὲ τὴ ζύμωσιν ποὺ γέννησε ἢ ποὺ τῆς στάθηκε ἀφορμὴ καὶ μαγιά ἡ γλωσσικὴ ἀνανέωσις, καθορθώθηκαν τ' ἀκόλουθα σιὰ τελευταῖα σαράντα χρόνια:

α) Καθορίστηκε ὁ τύπος μιᾶς ἐθνικῆς κοινῆς γλώσσας, θεμελιωμένης στὴ ζωντανὴ ἔκφρασις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

β) Ἀνακαλύφθηκε ἡ σημασία τῆς μητρικῆς γλώσσας καὶ καλλιέργηθη ἡ νέα κοινὴ ὄλο καὶ συστηματικώτερα καὶ πλατύτερα. Γράφθηκε κανονικὰ στὴν ποίησιν. Γράφθηκε ὕστερα ἀπὸ ἐλάχιστες ἀπαρχές πρὶν—στὸ πεζὸ—ἀπὸ τὴ λογοτεχνία, ποὺ δὲ γράφεται πιά σὲ καθαρεύουσα, ὡς τὸν ἐπιστημονικὸν λόγον. Ἀντίθετα, ἡ καθαρεύουσα, ἰδίως τοῦ τύπου καὶ τῆς καθημερινῆς ζωῆς, κλονίστηκε σημαντικὰ, ἔτσι πού νὰ ξεφτᾷ σὲ ἀνακάταμα ποικίλων μεταβατικῶν διάμεσων τύπων—ἀλλὰ καὶ θεωρητικὰ μόλις στέκεται στὰ πόδια τῆς, καθὼς ἔδειξε ἡ ἐξέλιξις τῶν τελευταίων δεκαπέντε χρόνων.

γ) Ἡ νέα μας λογοτεχνία, γυρίζοντας πρὸς τὴ μητρικὴ γλῶσσα (δὲ μιλῶ ἔδῳ γιὰ τοὺς Ἑφτανησιώτες μὲ τὴ χωριστὴ τους παράδοσιν), πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ζωὴ καὶ φύσιν, ξαναβαπτίστηκε στὰ πηγαῖα στοιχεῖα τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ μ' ἕνα πρῶτον ἀνθισμὸν ἄρχισε ν' ἀναζητῇ τὸ δρόμον τῆς.

δ) Ὁρίσασκε ἡ ιδέα, ποὺ μᾶς τὴν ἔκαμε ἀργότερον ἀκόμη πιὸ συνειδητὴ ὁ Φωτιάδης, πῶς εἶναι ἀδύνατον ν' ἀναγεννηθῇ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία ὅσο δὲν κάνει ὄργανό τῆς τὴ μητρικὴ μας γλῶσσα, καὶ μαζί μ' αὐτὴ, ποὺ ἄρχισε νὰ καθιερώνεται στὸ δημοτικὸν σχολεῖον (1917), εἶναι τώρα δυνατό νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὅλοι οἱ λαογραφικοὶ καὶ λογοτεχνικοὶ θησαυροὶ ποὺ ἔχουν ἔκφρασιν σ' αὐτὴ καὶ νὰ δημιουργηθῇ σιγὰ σιγὰ παιδεία θεμελιωμένη στὰ ζωντανὰ καὶ γόνιμα στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς.

α) Ἀλλὰ καὶ γενικώτερα, μὲ τὸν Ψυχάρη κατορθώθηκε ἡ ἀληθινὰ «ἀπολυτρωτικὴ» μετὰστροφὴ ἑνὸς βαρυσήμαντου νεοελληνικοῦ ιδανικοῦ: ἡ παμπάλαιη βαθιορίζωμένη παράδοσις τοῦ ἀρχαϊσμοῦ ἄρχισε νὰ ὑποχωρῇ στὸ δημοτικισμόν. Ὑστερ' ἀπὸ τὸ ἐλπιδοφόρον πρῶτον ζῦπνυμα τοῦ 1800, τὶς διπλὲς καὶ δυσκολοεφάρμοστες ἀρχές τοῦ μεγάλου Κοραῆ καὶ τὸ ἰδεολογικὸν παραστράτημα τῶν πρώτων ἑκατὸ χρόνων ποὺ ἐκφράζει καὶ συμβολίζει ἡ καθαρεύουσα, μὲ τὸν Ψυχάρη ἀρχίζει νέα ἐποχὴ. Οἱ ζωντανὲς καὶ δημιουργικὲς δυνάμεις ποὺ ζυπνοῦν μέσα στὸ ἔθνος καὶ γίνονται ἐργάτες τοῦ πολιτισμοῦ του, ἀργὰ ἢ γρήγορα κάνουν τὴν νέα κοινὴ ὄργανό τους καὶ ἀντικρίζοντας ὠριμώτερα τὴν σχέσιν γλωσσικοῦ τύπου καὶ οὐσίας, τὴ θέσιν τῆς νέας Ἑλλάδας στὴ σύγχρονην ζωὴ καὶ τὴν σχέσιν τῆς μὲ τὰ περασμένα, γίνονται πρόδρομοι γιὰ μιὰ πραγματικὴ πνευματικὴ ἀναγέννησιν.

Οἱ λόγοι ποὺ βοήθησαν νὰ καρποφορήσῃ ἡ προσπάθεια τοῦ Ψυχάρη εἶναι πολλοί. Εἶπα παραπάνω πῶς φάνηκε ὁ ἴδιος στὴν ἱστορίαν ὅταν ὠρίμαζε ὁ καιρὸς γιὰ νὰ ἐκφράσῃ καὶ νὰ σαρκώσῃ, μὲ περισσώτερη ἐπιτυχίαν ἀπὸ τοὺς προδρόμους τοῦ τῆς ιδέας πῶς εἶναι ἀνάγκη νὰ τιμῇ καὶ νὰ καθιερώσῃ τὸ ἔθνος τοῦ τῆς μητρικῆς γλῶσσας σὲ κάθε περίστασι, ἀτομικῇ, κοινωνικῇ, κρατικῇ. Ἐφερε ὡστόσο καὶ ὁ ἴδιος στὸν ἀγῶνα πολλαπλὲς ἀρετές.

Πρῶτα πρῶτα ἔφερε στὸ γλωσσικὸν χάος αἰῶνων καὶ τὶς ἀγones συζητήσεως φιλολόγων καὶ ἄλλων μέσα στὸ ἐλεύθερον κράτος, ποὺ σέρνοταν μὲ τὴν καθαρεύουσάν του στὸ ἀδιέξοδον—τὶς ἀτέλειωτες συζητήσεις, τὶς χωρὶς βάσιν συνήθεις ἢ μὲ ἀρχὲς μπερδεμένες ἢ ἀτολμὲς—ἕνα ξεκαθαρισμένον πρόγραμμα. Συνταίριασμένο αὐτὸ σὲ ἀκριβοζυγισμένον σύστημα, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ ὡς τὴν τελευταία ἀμετάβλητον, ἀντικρίζει τὸ μεγάλο πρόβλημα τοῦ ἔθνους συνολικὰ καὶ σχεδὸν σὲ κάθε του ἀποφῇ, καὶ ξέρεῖ νὰ δείξῃ καὶ τὴν λύσιν.

Κατόρθωσε ἔπειτα μὲ τὰ φυσικά του χαρίσματα νὰ συνενώσῃ τὴν ζωὴν του καὶ στὸ ἔργο του μὲ τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης τὴν πνοὴν τῆς τέχνης, καὶ λογοτεχνία καὶ γλωσσολογία συντροφεύτηκαν στὴν ψυχὴν του μὲ μιὰ ἀκούραστη, ἐπιμονή, λεπτόλογον καὶ μεθοδολογημένη πολεμικὴ καὶ ἀπολογητικὴ.

Πολύμαθος, φωτεινὸ μυαλὸ καὶ ψυχὴ καλλιεργημένη, εἶχε ἀκόμη μιὰ αἰσιόδοξον πίστην στὴ ζωτικότητά τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τὴν ἀναμορφωτικὴν σημα-

σία τοῦ κηρύγματός του. Καὶ ἦταν τοῦ Ψυχάρη ἡ πίστη ἐμπραχτὴ κατάφαση τῆς γλωσσικῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους. Ἄν οἱ πρῶτες λέξεις ποὺ διαβάζουμε στὸ «Ταξιδιὸν» του εἶναι τ' ὁμηρικὸ «ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης», ἄλλο τόσομποροῦσε νὰ πάρῃ γιὰ προμετωπίδα τοῦ τοῦ Φάουστ τὸ «ἐν ἀρχῇ ἦν ἡ πρᾶξις».

Βγῆκε ὁμῶς ὁ Ψυχάρης ὠφελημένος καὶ ποὺ πέρασε τὴ ζωὴ του μακρὶὰ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ἐνίσχυσε ἐντονώτερα τὴ διαφορὰ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς πατρίδας ποὺ εἶχε ἀφήσει μὲ τὸν πολιτισμὸ τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν λαῶν τὸ θεμελιωμένο καὶ ἐκφρασμένο στὴν ἐθνικὴ τους γλῶσσα. Τὸ ὅτι ἔζησε ὁ Ψυχάρης στὸ ἐξωτερικὸ ἦταν, τουλάχιστο γιὰ τὰ παλιότερα χρόνια, δύναμη. Πῆρε ἔτσι εὐκολώτερα ἀντίκρισε κατὰματα τὸ φαῦλο κύκλο τοῦ γλωσσικοῦ, ἐκπαιδευτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ χάους, ἔξω ἀπὸ πρόσωπα καὶ τὶς ἀναπόδραστες κοινωνικὲς ἐπιδράσεις· βρῆκε ἔτσι τὸ σωτήριο «πᾶ στῶ» καὶ στάθηκε ἐκεῖ γιὰ νὰ ἐπιμεῖνῃ χωρὶς συνθηκολογίες στὴν ἀλήθεια ποὺ τοῦ ξεσκεπάστηκε μιὰ φορά. Ἦταν αὐτὸ δύναμη, ποὺ μὲ τὰ χρόνια ὁμῶς ἄρχισε νὰ φανερώνῃ ἀδυναμία ὅλο καὶ μεγαλύτερη. Γιατὶ ἀδιάκοπα σχεδὸν μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ χωρὶς τὸ καθημερινὸ ἀκουσμα καὶ μίλημα τῆς μητρικῆς γλῶσσας, τοῦ ἔλειπε κάποια πολυμερέστερη καὶ διαισθαντικώτερη προσαρμογὴ στὴ γλωσσικὴ πραγματικότητα ποὺ ζητοῦσε μὲ τὸ σύστημά του νὰ ἐκφράσῃ καὶ νὰ τὴν κυριαρχήσῃ· καὶ ἀφοῦ ἡ καινούρια γραπτὴ γλῶσσα ἄρχισε, μὲ τοῦ ἴδιου τὸ σάλπισμα καὶ τὸ ἔργο, νὰ μεστώνῃ καὶ νὰ φέρνῃ καρπούς, ὁ γλωσσικὸς τύπος στὸν ὁποῖο ἤθελε νὰ τὴν ἐκφράσῃ καὶ νὰ τὴν κλείσῃ, καταντοῦσε δεσμὸς ποὺ τὸν κρατοῦσε πιά δεμένο.

Τὸ ξάφνισμα καὶ τὸ τίναγμα ποὺ ἔφερε ὁ Ψυχάρης ἦταν κάτι ποὺ ἔπρεπε μοιραῖα νὰ τὸ δοκιμάσῃ τὸ αἶσθημα καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἔθνους, γιὰ ν' ἀναστηθῇ σὲ καινούρια γλωσσικὴ ζωὴ. Ἀκόμη καὶ τὴ σημερινὴ ἀπλοποίηση τῆς καθαρεύουσας καὶ τὸ ἀνακάτωμά της, καθὼς καθιερώθηκε πιά στὶς ἐφημερίδες, τὸ ἔφερε προπάντων τὸ δημοτικιστικὸ κίνημα καὶ ὄχι τάχα κάποια ἀκαθόριστη καὶ ἀτολμὴ διδασκαλία γιὰ ἀπλοποίηση.

Ὡστόσο δὲνμποροῦμε ν' ἀρνηθοῦμε ὅτι ὀρισμένες ιδέες, ἐκδηλώσεις καὶ ιδιότητες τοῦ Ψυχάρη ἐμπόδισαν τὸ ἔργο του νὰ ἔχῃ ὅλη τὴν ἀπόδοσή του καὶ σιγὰ σιγὰ τὸν ἔκαμαν νὰ χάσῃ τὴν ἀμεση ἐπαφὴ μὲ κίνηση ποὺ τὴν εἶχε δημιουργημένη λίγο πολὺ ὁ ἴδιος. Περισσότερο ποιητικὴ ψυχὴ παρὰ ἐπιστήμονας, ἀντίκρισε ἀνάλογα καὶ τὸ πρόβλημα ποὺ ζήτησε νὰ λύσῃ, καὶ πίσω ἀπὸ τὴν ἀφοσίωσή του γιὰ τὴν «Ἰδέα» ποὺ ἔφερε ὁ ἴδιος στὴ ζωὴ, ἦταν τὸ ἀτομὸ του καὶ ἕνας ἐγωκεντρισμὸς, ποὺ ξεσποῦσε σὲ χίλιες δυὸ μικρολεπτομέρειες. Σπρωγμένος ἴσως καὶ ἀπὸ ἐξωτερικὲς περιστάσεις καὶ τὴν ἐπιστήμη του, ὑπερτιμοῦσε τὴ σημασίαν τῆς γλωσσικῆς μορφῆς, τῆς γραμματικῆς πειθαρχίας, ἔτσι ποὺ νὰ ἐπηρεάζεται στὴν κρίση του γιὰ τὴν οὐσίαν. Στὸ γραμματικὸ τοῦ συστήματος, μὲ τὸ παραπάνω λιτό, σχηματικὸ καὶ, καθὼς παρατηρήθηκε, χημικὰ ἀποσταγμένο, δὲ λογαιάζει ὅσο πρέπει τὸν κοινωνικὸ συντελεστὴ καὶ δείχνεται, ὅσο περνοῦν τὰ χρόνια, καθυστερημένος μὲ μιὰ γλωσσολογία ριζωμένη σὲ παλιότερη ἐποχὴ. Κάποιοι ξενισμοὶ του, δικαιολογημένοι ἀπὸ τὴ ζωὴ του στὸ ἐξωτερικὸ, ἔδωσαν συχνὰ ἀφορμὴ σ' ἐπικρίσεις. Στὸ λογοτεχνικὸ τοῦ ἔργο τοῦ ἔλειψε ἡ ἐμπνευση ποὺ ὀνειρεύτηκε καὶ πίστεψε, ποὺ θὰ δημιουργοῦσε μεγάλα ἔργα, μὲ βαθύτερη ἐπίδραση στὴν ἐλληνικὴ κοινωνία καὶ τὴ γλωσσικὴ τῆς συνείδηση. Τὸ ὕφος του, συμυρνοπολίτικο καὶ ξένο στοὺς Παλιοελλαδίτες, μὰ καὶ συχνὰ μὲ κάτι προσωπικότερα δικὰ του, γίνονταν φορὲς φορὲς, μ' ὅλα τοῦ τ' ἄλλα χαρίσματα, ἀντιπαθητικὸ ἢ ἀκαλαίσθητο. Καὶ ἦταν ἀκόμη μὲ τὸ παραπάνω ἀπλό, κουβεντιαστό, ὅπως, νομίζω, τὸ χαρακτήρισε ὁ ἴδιος, γιὰ νὰ μᾶς γίνῃ πρότυπο σὲ λόγο μὲ συνθετώτερη σκέψη. Ἐτσι δὲν μπόρεσε νὰ γεμίσῃ μὲ ὁλόκληρη τὴν προσωπικότητά του τὴ θέση ποὺ τὸν ὕψωσε ἡ πνευματικὴ μας ἱστορία.

Τὴν ἐποχὴ τῶν πρώτων σαράντα χρόνων ἀπὸ τὴν ἐμφάνισή τοῦ Ψυχάρη μπο-

ροῦμε νὰ τὴν ὀνομάσωμε ἐποχὴ τῆς ὁρμητικῆς καὶ ἀνιήσυχιας τοῦ δημοτικισμοῦ. Ὁ Ψυχάρης ἀνῆκει σ' αὐτὴ τὴν ὁρμητικὴ ἐποχὴ τῆς πρώτης εἰκοσαετίας, τὴν ἐποχὴ τῆς «Ἰδέας». Ἐκεῖ εἶναι ριζωμένος ψυχικά· τὴν κοινωνία ἐκεῖνη νιώθει καὶ γιὰ κείνην γίνεται τὸ κήρυγμά του. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὰ παιδικὰ χρόνια τοῦ νέου δέντρου ποὺ ὑψώνεται περήφανο, τὴ χαρακτηρίζει: τολμηρὸ νεανικὸ ἀντίκρισμα τῶν γλωσσικῶν προβλημάτων καὶ ἡ πίστη πὼς ἡ νεοκαλλιέργητη γλῶσσα μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ καθιερωθῇ μὲ ὅλους τοὺς νόμους τῆς καθαρῆς λαϊκῆς γλῶσσας.

Στὴ δεύτερη εἰκοσαετία, ἐνῶ προκόβει ἡ καλλιέργεια τῆς δημοτικῆς, ἡ προσοχὴ στρέφεται ἀπὸ τὴ λογοτεχνία στὴν παιδεία προπάντων καὶ κορυφώνεται ὁ ἀγῶνας μὲ τὴ σχολικὴ καθιέρωση τῆς μητρικῆς γλῶσσας. Καὶ ἔχομε μιὰ ἐμβάθυνση τῆς ἐκπαιδευτικῆς καὶ γενικώτερης σημασίας τοῦ δημοτικισμοῦ. Ἡ μεταρρυθμιστικὴ ζύμωση συνεχίζεται γύρω ἀπὸ τ' ὄνομα τοῦ Ψυχάρη, συνεχίζοντας ιδέες καὶ γραμμὲς τοῦ «Ταξιδιοῦ» ἢ ποὺ βγαίνουν ἀπὸ κείνο. Ἀλλὰ σιγὰ σιγὰ τὰ ὅρια τῆς «Ἰδέας» χάνονται, καὶ ὅσο γιὰ τὸ γραμματικὸ μέρος, οἱ δισταγμοὶ καὶ οἱ πραχτικὲς ἐπιφυλάξεις τῶν περισσότερων φίλων τῆς νέας κοινῆς κρυσταλλώνονται σὲ κάπως διαφορετικὴ βάση. Τὸ γλωσσικὸ πρόγραμμα ποὺ ξεκαθαρίζεται, στὴ βάση πάντοτε τῆς δημοτικῆς καὶ σύμφωνα ἄλλωστε μὲ τὴ λογοτεχνικὴ χρῆση, ἀντικρίζει τὶς φραστικὲς δυσκολίες μὲ λιγώτερο ἀπλὸ τρόπο, ἀλλὰ πῶς σύμφωνα μὲ τὶς γλωσσικὲς ἀνάγκες καὶ τὸ γλωσσικὸ μας αἶσθημα (ἀνεπηρεάστο φυσικὰ ἀπὸ τὴν ἀρχαϊστικὴ πρόληψη). Ἐτσι, ἐνῶ στὸ λεξιλόγιό ἀποφεύγονται ὅσα λάθη ἔγιναν παλιότερα, στὴ φωνητικὴ καὶ ἰδιαίτερος στὸ ζήτημα τῶν συμφωνικῶν συμπλεγμάτων καθορίζεται σύστημα σημαντικὰ διαφορετικὸ ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ Ψυχάρη, καὶ στὸ τυπικὸ οἱ σχηματισμοὶ τῆς δημοτικῆς συμπληρώνονται μὲ μερικὸς ἀπαραίτητους λόγιους τύπους (συγγραφεῖς, προβλήματος).

Τὸ γραμματικὸ αὐτὸ σύστημα ξεχωρίζει ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ Ψυχάρη σὲ σημεῖα ποὺ νόμισε ἐκεῖνος σημαντικὰ καὶ βρῆκε γι' αὐτὸ συχνὰ εὐκαιρίες νὰ πολεμήσῃ τοὺς ὁπαδοὺς τῆς «μισῆς» γλῶσσας χωρὶς γραμματικὴ, ποὺ χωρὶς ὥστόσο πολεμικὴ ἀποσχίστηκαν ἀπὸ κείνον ποὺ τοὺς στάθηκε Ὁδηγητής. Βγαλμένο ὁμῶς ἀπὸ ὀρισμένες ἀνάγκες τῆς ἐλληνικῆς ζωῆς καὶ ἱστορίας, φύλαξε, νομίζω, τὴν ἀλήθεια ποὺ ἔκρυβε τὸ κήρυγμά του καὶ ποὺ μένει ὡς σήμερὰ ἀπολυτρωτικὴ καὶ γόνιμη—τὴν ἀνάγκη νὰ θεμελιωθῇ ἡ γραπτὴ γλῶσσα στὴ λαϊκὴ, τὴν ἀνάγκη γραμματικῆς μὲ ἀντικειμενικὴ βάση.

Δὲ θὰ ἦταν σωστὸ νὰ κλείσῃ ὁ λόγος γιὰ τὸν Ψυχάρη, χωρὶς νὰ θυμηθοῦμε τὴν ἠθικὴ τοῦ φυσιογνομία—κάτι ποὺ σπάνια παρουσιάστηκε ὁμοίαν στὴν πνευματικὴ ἱστορία τῆς νέας Ἑλλάδας—πρώτη στὶς ἀρετὲς ποὺ βοήθησαν νὰ στερεωθῇ τὸ ἔργό του. «Ἡ ἀλήθεια εἶναι ἀνώτατος σκοπὸς στὴ ζωὴ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν...». «Ἐνας λαὸς ὑψώνεται ἅμα δεῖξῃ πὼς δὲ φοβᾶται τὴν ἀλήθειαν». Τὴν ἀλήθειαν ποὺ ἔνιωσε μιὰ φορά τὴν εἶπε παστρικά, ἐπίμονα καὶ ἀφοβα, ὅπως τὴν ἔβλεπε καὶ τὴν πίστευε, σὲ ὁλόκληρη τὴ ζωὴ του καὶ σὲ κάθε περίσταση, ἀδιάφορος στὴν εἰρωνείαν καὶ στὸ διασυρμό, στὶς μικρόπρεπες, πρόστυχες καὶ κακόπιστες πολεμικὲς καὶ συκοφαντίες, στὶς μπόρες καὶ στὰ ἀναθέματα ποὺ σήκωσε, τὶς πρῶτες ἰδίως δεκαετίες, τ' ὄνομά του σὲ κοινωνία ποὺ τὸν εἶδε σὰν ἐχθρό της καὶ δὲνμποροῦσε ἢ δὲν ἤθελε νὰ τὸν καταλάβῃ.

Ὁ Ψυχάρης ἄφησε τὴν ἀνάμνησίν του στὴν πνευματικὴ ἱστορία τῆς νέας Ἑλλάδας. Ἀλλὰ καὶ περισσότερο ἀκόμη: βοήθησε τοὺς νέους Ἕλληνες νὰ πλατύνουν, καθὼς εἶπε ὁ ἴδιος, τὰ πνευματικὰ τους σύνορα, νὰ σεβαστοῦν τὸν ἑαυτὸ τους καὶ νὰ γράφουν τὴ μητρικὴ τους γλῶσσα. Ὅσο θὰ ὑπάρχουν στὴ ζωὴ Ἕλληνες ποὺ θὰ τὴ μιλοῦν καὶ θὰ τὴ γράφουν μὲ ἀγάπη, θὰ ζῇ ὁ Ψυχάρης μαζί της σὰν ἕνας ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἐργάστηκαν γιὰ νὰ τὴν ὑψώσουν. Καὶ ἂν ἡ ἀνάμνηση μείνῃ ζωντανὴ στὴ συνείδηση τῶν ἐρχόμενων γενεῶν, τότε δίχως ἄλλο θὰ τοῦ στήσουν, καθὼς τὸ

ζήτησε μιὰ φορά στὰ παλιότερα χρόνια τοῦ δημοτικισμοῦ ἓνας φίλος τῆς Ἑλλάδας, ὁ K. Krumbacher, τὸ ἀγαλμὰ του. "Ὅχι γιὰ νὰ τιμήσουν ἐκεῖνον ποὺ δὲν τὸ χρειάζεται πιά, παρὰ γιὰ νὰ συμβολίσουν τὴ γλωσσικὴ ἁρμονία ποὺ θὰ βασιλεύει πιά στὸν Ἑλληνισμό.

Εὐχομαι ἡ μέρα αὐτὴ νὰ μὴν ἀργήσῃ.

ΜΑΝΟΛΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ

Ψυχικὴ ὑγεία στὸν σημερινὸ κόσμον (*)

"Ὅταν ἐξετάζουμε τὴν ψυχικὴ ὑγεία στὸν σημερινὸ κόσμον, τὸ πρῶτο πρᾶγμα ποὺ σημειώνουμε—κάτι σὲ ὅλους μας πρόδηλο—εἶναι ἡ μεγάλη ἀνάγκη τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου γιὰ βοήθεια στὰ ψυχικὰ ἢ συναισθηματικὰ του προβλήματα. Ἀκριβῶς τὴν περασμένη ἐβδομάδα ἡ Δις Ἑλεάνορ Μπάρνες, ἀπὸ τῆ Συμβουλευτικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἑταιρείας Ψυχικῆς Ὑγείας τῆς Πολιτείας Νέας Ὑόρκης, ἀνέφερε, σύμφωνα μὲ πληροφορίες τῶν «Τάιμς» τῆς Ν. Ὑόρκης, ὅτι οἱ ψυχιατρικὲς κλινικὲς τῆς Πολιτείας εἶναι ὑπερπλήρεις, ὅτι ἄνθρωποι ποὺ ζητοῦν σχετικὴ βοήθεια, πρέπει νὰ περιμένουν ἀπὸ τρεῖς μῆνες ἕως ἓνα χρόνο, καὶ ὅτι οἱ δυνατότητες τῶν ψυχιατρικῶν ὑπηρεσιῶν δὲν εἶναι ἀνάλογες μὲ τὶς ὑφιστάμενες ἀνάγκες. Στὴν κοινωνία μας ἓνα στὰ δέκα ἄτομα θὰ περάσῃ μέρος τῆς ζωῆς του σὲ ψυχιατρεῖο καὶ ἓνα στὰ πέντε θὰ χρειαστῇ ψυχολογικὴ ἢ ψυχιατρικὴ βοήθεια, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς του. Διόλου παράξενο, ὅτι προβάλλει ἡ ἐρώτησις: Γιατί τόση πολλὴ ἀγωνία καὶ ἀβεβαιότητα στὸν κόσμον, ὥστε νὰ βασανίζονται τόσοι πολλοὶ ἄνθρωποι ἀπὸ συναισθηματικὲς δυσκολίες;

Αὐτὸς ὁ λόγος κάνει τὸ πρῶτο θέμα τοῦ Συνεδρίου σας «Δημιουργήστε Ψυχικὴ Ὑγεία» (1) νὰ ἔχῃ τόσο καίρια σπουδαιότητα. Διότι ἂν δὲν μπορέσουμε νὰ στερεώσουμε τὴν ὑγεία κατὰ δημιουργικὸ τρόπο, ἀγωνιζόμεστε μάταιον ἀγώνα. Βέβαια κανεὶς δὲν θὰ ὑποτιμοῦσε τὴν ἀνάγκη νὰ χτυπηθῇ ἡ ψυχικὴ ἀρρώστια, νὰ δοθῇ δηλ. βοήθεια στοὺς ἀνθρώπους, ἀφοῦ προσβληθοῦν ἀπ' αὐτήν. Γιὰ νὰ τὸ ἐπιτύχωμε αὐτό, χρειάζομαστε περισσότερες κλινικὲς, περισσότερους καλὰ ἐκπαιδευμένους θεραπευτές, γιὰ νὰ ἐργάζονται καθημερινὰ μὲ τὸ κάθε ἄτομον ποὺ χρειάζεται βοήθεια. Ἀλλὰ ἂν περιορισθοῦμε μόνο σ' αὐτό, δὲν μποροῦμε νὰ ἐπαρκέσωμε στὶς ἀνάγκες. Πρέπει νὰ στρέψωμε ἐπίσης τὴν προσοχή μας στὸ πῶς θὰ ἀποξηράνωμε τὸ Zuider Zee (2) τῆς ἀγωνίας καὶ ἀβεβαιότητας ποὺ ἐπιφέρει τὴν ψυχικὴ κατάρρευση.

Ἡ κοινωνία μας ἔχει σημειώσει μεγάλες προόδους στὸν ἀγώνα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴ Φύση, ἐναντίον τῶν μολύνσεων, ἐναντίον τῶν μικροβίων καὶ τῶν ἄλλων αἰτίων τῆς ἀρρώστιας. Τῆς εἴμαστε ὅλοι στοὺς αἰῶνες εὐγνώμονες γιὰ τοῦτο. Ὅμως ὅσο ὁ ἄνθρωπος δὲν σημειώνει πρόοδο στὸ νὰ μάθῃ νὰ ζῇ μὲ τὸν ἑαυτὸ του καὶ μὲ τοὺς συνανθρώπους του, ἡ ἀγωνία του καὶ ἡ ἀβεβαιότητα ἐξακολουθοῦν καὶ ἡ ἀρρώστια ξεφεύγει πρὸς νέες περιοχές. Ἔτσι οἱ ψυχολογικὲς καὶ ψυχικὲς μορφὲς καταρρέουσιν παίρνοντας στὶς ἡμέρες μας ὅλο καὶ πλεονέκτημα θέση. Εἴμαστε ὅπως ὁ Ἡρακλῆς τοῦ ἀρχαίου μύθου στὴν πάλῃ του πρὸς τὴν ἐπτακέφαλη Ὑδρα: κάθε φορά ποὺ

* Ὁμιλία ποὺ ἐκφωνήθηκε κατὰ τὴν ἐαρινὴν συνέλευση τῆς Ἑταιρείας Ψυχικῆς Ὑγείας τῆς Πολιτείας Ν. Ὑόρκης, στὶς 6η Μαΐου 1953. Ὁ ὁμιλητὴς ἔχει παλιούς δεσμούς μὲ τὸν τόπον μας: ἐργάσθηκε ὡς καθηγητὴς, πρὶν ἀπὸ τὸν τελευταῖον πόλεμον, στὸ Ἀμερικανικὸ Κολλέγιο Θεσσαλονίκης. Τὸ κείμενον δημοσιεύθηκε στὸ τεῦχος Ἰανουαρίου 1954 τοῦ ἀμερικανικοῦ περιοδικοῦ «Mental Hygiene».

1. Τὸ πρωτότυπον ἔχει τὴν δυσκολομετάφραστη ἐκφράση «Build Mental Health».

2. Μεγάλος κόλπος στὴν Ὀλλανδία.

πετύχαινε νὰ κόψῃ μιὰν ἀπὸ τὶς κεφαλὲς τῆς, ἀμέσως ἄλλη φύτρωνε στὴ θέση τῆς. Τὰ πράγματα ὁμοίως καλοῦν ὄχι μόνο νὰ βοηθήσωμε τοὺς ἀνθρώπους νὰ γιαντρεῖ τοῦν, ἀλλὰ νὰ τοὺς βοηθήσωμε καὶ νὰ κατανικήσουν τὴν ἀνάγκη νὰ εἶναι ἄρρωστοι.

Γι' αὐτό, τὸ κέντρο τοῦ βάρους τῆς ὁμιλίας αὐτῆς θὰ εἶναι ἡ «Δημιουργία ψυχικῆς ὑγείας». Θὰ μιλήσω ἔχοντας ὑπ' ὄψιν μου τὴν καθημερινή μου ἐργασία καὶ πείρα ἀπὸ τὴν πράξη τοῦ ψυχοθεραπευτῆ. Ἀλλὰ ἂς κοιτάξωμε πέρα ἀπὸ τὴν κλινική μας ἐργασία καὶ ἂς δοῦμε, ἂν μποροῦμε νὰ ἔχωμε κάπως ἐπίγνωση γιὰ τὸ πῶς μπορεῖ νὰ βοηθήσωμε τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον, ὥστε νὰ κατανικήσῃ τὴν ἀνάγκη του νὰ εἶναι ἄρρωστος καὶ νὰ διαπλάσῃ δημιουργικὰ τὴ συναισθηματικὴ του ὑγεία.

"Ὅταν προσπαθοῦμε νὰ νιώσωμε τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἔρχονται στὶς κλινικὲς μας καὶ στὰ συμβουλευτικὰ μας κέντρα ζητώντας βοήθεια, βρίσκομε πῶς τὰ προβλήματα καὶ τὰ συμπτώματά τους ποικίλλουν. Βλέπομε μαθητὲς ποὺ ἀπορρίπτονται στὸ σχολεῖο, παρ' ὅλο ποὺ ἔχουν μεγάλη νοημοσύνη, ἢ βλέπομε ἀνθρώπους ποὺ δὲν μποροῦν νὰ στεριώσουν σὲ μιὰ δουλειά, ὅσο πολὺ καὶ ἂν προσπαθοῦν γι' αὐτό, ἢ ζευγάρια ποὺ δὲν μποροῦν νὰ νιώσουν τὴν ἀγάπη καὶ καταλήγουν σὲ ἐπανωτὰ διαζύγια ἢ ἀνθρώπους κάθε κατηγορίας ποὺ δὲν μποροῦν νὰ καταλήξουν σὲ ἀποφάσεις καὶ εἶναι συνεχῶς δυστυχισμένοι καὶ μελαγχολικοί. Ὅταν ὅμως κοιτάξωμε πίσω ἀπ' αὐτὰ τὰ συμπτώματα, διαπιστώνωμε πῶς οἱ περισσότεροί τους αἰσθάνονται φόβον, μόνωση ψυχικὴ καὶ γενικώτερα ἐρημιά. Καὶ ὅταν κοιτάξωμε ἀκόμη πιὸ βαθιά, δὲν βρίσκομε πῶς πρόκειται γιὰ ἀνθρώπους ποὺ ἀδυνατοῦν νὰ νιώσουν ἄνεση μέσα στὸν κόσμον τους; Γιὰ ἀνθρώπους, μὲ ἄλλες λέξεις, ποὺ δὲν μποροῦν νὰ βροῦν κάποια στοιχειώδη σιγουριά γιὰ τὴ ζωὴ τους;

Κάνω τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ αἰσθάνονται τὸν ἑαυτὸ τους διαρκῶς ξένο μέσα στὸν κόσμον τους. Γι' αὐτό εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ μάχωνται ὁ ἓνας τὸν ἄλλον ἢ νὰ ἀρπάζονται ἀπὸ ὑποκατάστατα στηρίγματα στὸ πρόσωπον ἑνὸς ἢ μιᾶς νέας συζύγου, εἴτε νὰ καταφεύγουν στὰ οἰνοπνευματώδη ποτὰ ἢ σὲ ναρκωτικά. Πολλοὶ σύγχρονοι ἄνθρωποι, ποὺ τοὺς βασανίζουν συναισθηματικὲς δυσκολίες, θυμίζουν κάποιο ἀπὸ τὰ σκίτσα τοῦ Abner Dean (1): ἀνθρώπους γυμνοὺς, ἀπομονωμένους, χωρὶς πίστη στὸν ἑαυτὸ τους, ποὺ κοιτάζοντας τὸν κόσμον γύρω τους ρωτοῦν ἀδιάκοπα: «τί κάνω ἐγὼ ἐδῶ»;

Στοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς ποὺ μᾶς ἔρχονται γιὰ βοήθεια, διαπιστώνωμε ἀκόμη, πῶς σχεδὸν πάντοτε ἔχουν χάσει τὴν ἐμπιστοσύνη τους στὶς ἀξίες στὶς ὁποῖες κάποτε ἐπίστευαν. Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ κρίσιμότερον σημεῖον. Γιατί ἐκεῖνον ποὺ διακρίνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὰ ζῶα εἶναι τὸ ὅτι ταυτίζει πρὸς ὀρισμένες ἀξίες τὴν ὑπόστασίν του ὡς ἀτόμου. Καὶ ὅταν χάνῃ αὐτὲς τὶς ἀξίες, χάνει συγχρόνως καὶ τὴ σαφῆ ἐπίγνωση τοῦ ἑαυτοῦ του.

Ζωντανὸ παράδειγμα γιὰ τὴν παραπάνω ἀπόψιν μᾶς δίνει ἡ περίπτωση τοῦ Τόμ, τοῦ Ἱρλανδοῦ τῶν 57 χρόνων, ποὺ ἔτυχεν νὰ νοσηλευεῖται πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια στὸ Νοσοκομεῖο τῆς Νέας Ὑόρκης. Ὁ Τόμ εἶχε γίνῃ πασίγνωστος, ἐπειδὴ κάποια ἐπείγουσα ἐγχείρησις ποὺ τοῦ ἔγινε, ὅταν ἦταν 9 χρόνων, τοῦ ἄφηνε ἓνα ἄνοιγμα στὸ στομάχι του. Ἀπ' αὐτό μποροῦσε κανεὶς νὰ παρακολουθῇ τὴ λειτουργία του. Ἐδόσαν στὸν Τόμ ἐργασία μέσα στὸ Νοσοκομεῖο καὶ ἔτσι οἱ δύο γιατροὶ Wolff στάθηκε δυνατόν νὰ μελετοῦν τὴν πεπτικὴν του λειτουργία μέρα μὲ τὴν ἡμέρα σὲ περιόδους συναισθηματικῆς ἑντασης. Ἐνὰ ἀπὸ τὰ ἀξιοσημείωτα πορίσματα τῆς σπουδῆς αὐτῆς ἦταν ὅτι καταδείχθηκε, πῶς ὅταν ὁ Τόμ βρισκόταν σὲ ἀγониὰ, αὐξανόταν ἡ ἐκκρίσις τοῦ γαστρικοῦ ὑγροῦ—πρᾶγμα ποὺ, ἂν διαρκέσῃ ἐπὶ ὀρισμένο χρονικὸ διάστημα, μπορεῖ νὰ προκαλέσῃ ἔλκος.

1. Ἀμερικανὸς σκίτσογράφος: Ὁ πίνακας ποὺ ἀναφέρεται ἐδῶ, εἶναι πολὺ γνωστὸς στὴν Ἀμερική.

Ένα πρωί ο Τόμ ήρθε στο Νοσοκομείο, αφού πέρασε νύχτα αγωνίας, γιατί φοβόταν μήπως δεν μπορεί πια να κρατήσει τη θέση του σ' αυτό και αναγκασθί να συντηρηθεί από επίδομα της Πρόνοιας. «Αν δεν μπορώ πια να συντηρήσω την οικογένειά μου» έλεγε ο Τόμ «χωρίς άλλο θα πέσω στη θάλασσα». Με άλλα λόγια, αν ο Τόμ δεν μπορούσε πια να αισθάνεται σαν άνδρας που σέβεται τον έαυτό του, που μπορεί να βγάλει το ψωμί του εργαζόμενος, ή ζωή θα έπαυε να έχει νόημα γι' αυτόν και καταλάβαινε πως θα μπορούσε να καταλήξει και σε αυτοκτονία. Μας είναι αδύνατον να φαντασθούμε ένα σκυλί π.χ. που αρνείται να φάει ή και λιμοκτονεί, επειδή δεν μπορεί να νιώσει τον αυτοσεβασμό εκείνου που ξέρει πως κερδίζει το ψωμί του. Πάντως αυτό ήθελε να πη ο Τόμ και αυτό πιστεύει πολύς κόσμος στην κοινωνία μας.

Ο άνθρωπος δεν ζή «έπ' άρτω μόνω». Κάνει ώρισμένες αξίες κέντρο για την «τελείωσή» του ως άτομου. Οι αξίες αυτές δίνουν ένότητα στους άγωνες του, ακριβώς όπως το σώμα ενός μαγνήτη συγκεντρώνει τις δυναμικές γραμμές του μαγνήτη. Το παιδί παίρνει τις πρώτες του αξίες από την αγάπη και την ασφάλεια που αισθάνεται μέσα στην οικογένειά του και καθώς μεγαλώνει, ή αγάπη και ή εκτίμηση των γονέων του γίνονται γι' αυτό πιο σημαντικές ακόμη και από τις υλικές ικανοποιήσεις. Πραγματικά το ανθρώπινο πλάσμα νιώθει τον έαυτό του ως άτομο χάρη στις κατά μέρος αξίες, στις οποίες πιστεύει. Στον ώριμο άνθρωπο οι αξίες αυτές μπορούν να πάρουν τη μορφή του οικογενειακού φίλτρου, της πίστης στην ελευθερία, της προσήλωσης στην αλήθεια κ.ο.κ. Το «δώστε μου ελευθερία ή θανατώστε με» δεν είναι θεατρινισμός ούτε λόγια κάποιου νευρωτικού, αλλά απλά αντανάκλα το γεγονός, ότι το ανθρώπινο πλάσμα τοποθετεί τις αξίες στο κέντρο της υπόστασής του.

Τα παραπάνω μας αποκαλύπτουν ένα από τους κυριώτερους λόγους, που κάνει πολλούς ανθρώπους να αισθάνονται τον έαυτό τους ξένο μέσα στον σύγχρονο κόσμο: οι αξίες, στις οποίες πίστευαν άλλοτε οι άνθρωποι, σήμερα βρίσκονται σε ριζική αναθεώρηση. Είναι σαν να φεύγει ο πολιτισμός κάτω από τα πόδια τους και, ότι ανέκαθεν τους έδινε το αίσθημα της ασφάλειας δεν υπάρχει πλέον. Ο Willy Loman, ο κύριος ήρωας του θεατρικού έργου «Ο θάνατος του Έμπορα-κίου» του Arthur Miller, είναι ασφαλής και δυνατός όσο διάστημα μπορεί να πιστεύει, πως δουλεύοντας σκληρά και κατορθώνοντας να άρέσει, οδηγείται ασφαλώς στην επιτυχία. Αλλά όταν ή κοινωνία μέσα στην οποία ζή, αλλάζει, και όταν ο συναγωνισμός και το ξεπέρασμα του διπλανού του δεν άρχουν πλέον, ο Willy βρίσκεται στο περιθώριο. Χωρίς δουλειά, φορτωμένος χρέη, μη έχοντας να κάνει τίποτε άλλο, παρά να περηφανεύεται για την παλιά του πίστη, ο Willy κατέχεται από άγχος και οδυνήρη άμχανία, και αναρωτιέται: «Πώς μπόρεσε να γίνη αυτό; Ήμουν εκείνος που προτιμούσαν περισσότερο». Στην αποκορύφωση του άγχους και της άμχανίας του ο Willy καταλήγει στην αυτοκτονία. Καθώς χάνει τις αξίες, στις οποίες πίστευε, χάνει και τη σχέση προς τον έαυτό του. Όπως λέει στην κηδεία του και ο γιός του Biff: «Ποτέ του δεν έμαθε ποιος ήταν».

Ο τύπος του Willy Loman είναι αληθινός. Ζούμε σε εποχή, κατά την οποία πεποιθήσεις πρωτεύουσας σημασίας για τον Δυτικό Πολιτισμό—όπως π.χ. ή πίστη στο συναγωνισμό των ατόμων—υπόκεινται σε ριζική αναθεώρηση. Ανακαλύπτουμε ότι ή φιλοσοφία των κατά μέρος ατόμων, και των κατά μέρος κρατών δεν στέκει πια. Ξέρουμε, ότι ή όλοι μαζί θα επιζήσουμε ή όλοι θα συγκαταστραφούμε, αλλά δεν έχουμε ακόμη μετατεθή στη νέα εποχή της συνεργασίας. Είναι περιττό να σάς απαριθμήσω τις άλλαγές στα σεξουαλικά μας ήθη, στη στάση μας απέναντι στην εργασία και στον ελεύθερο χρόνο κ.τ.δ. Θα ήθελα μονάχα να τονίσω, ότι μεγάλο μέρος της αγωνίας του σύγχρονου ανθρώπου, όπως του Willy Loman, όφείλεται στο ότι οι αξίες στις οποίες πίστευε δεν του παρέχουν πλέον καμιά εξασφάλιση.

ούτε έχει πλέον σαφή ιδέα ποιος είναι και σε τι είδους κόσμο ζή. Σε τέτοιους καιρούς ιστορικών μεταβολών πρέπει κανείς να στέκη στα πόδια του μόνος του, συχνά χωρίς την υποστήριξη της κοινωνίας γύρω του. Και ή ελευθερία καταντάνε κάτι δυσβάστακτο.

Η εξέπλωση του φασισμού από το 1930 και έπειτα στην Εύρώπη ήταν κατά μεγάλο μέρος επακόλουθο του κλονισμού των αξιών μέσα στον Εύρωπαϊκό Πολιτισμό. Πλήθη ανθρώπων φοβισμένων, απομονωμένων και άβέβαιων στράφηκαν προς τον Άρχηγό με τις λαμπρές του υποσχέσεις, για να τους βγάλει από την άβεβαιότητα και τη σύγχυση. Η έλξη που άσκει ο κομμουνισμός στις ήμέρες μας παρατηρείται, επειδή στους καιρούς αυτούς της άλλαγής ή ελευθερία στη λήψη αποφάσεων έχει γίνει για πολλούς ανθρώπους τόσο βαρύ φορτίο. Στην ίδια αίτία όφείλεται και ή άτυχής αύξηση του δογματισμού στη χώρα μας αυτά τα τελευταία χρόνια. Όταν ο άνθρωπος είναι άβέβαιος για τις πεποιθήσεις του, ζητεί να βρή κάποιον άλλο, που να του ληή τί να κάνει και τί να πιστεύει.

Αλλά μια εποχή άλλαγής είναι εποχή που άνοίγει προοπτικές. Ο αιώνας μας ό γεμάτος άγωνία είναι από κάποια άποψη εύλογος, γιατί μας κάνει να άποκτήσουμε συνείδηση του έαυτού μας. Μας εξαναγκάζει να κοιτάζουμε για πόρους στα ένδότερα του έαυτού μας και της κοινότητάς μας. Αυτό είναι το χρέος μας για τη δημιουργία ψυχικής υγείας.

Ας κοιτάζουμε λοιπόν στους διάφορους τομείς στους οποίους ο σύγχρονος άνθρωπος είναι ένας ξένος μέσα στον κόσμο του και έτσι βασανίζεται από άγωνία και μοναξιά. Πρώτα—πρώτα ο σύγχρονος άνθρωπος έχει γίνει ξένος προς τη Φύση. Αυτό το βλέπουμε καθαρώτατα στην άποξένωσή του από το σώμα του. Κατά τα τελευταία χρόνια του 19ου και τις άρχές του 20ου αιώνα οι άνθρωποι θεωρούσαν τη σωματική τους ύπαρξη σαν έχθρό. Ο Freud επέστησε την προσοχή μας κατά τρόπο που έμεινε κλασικός στο πως οι άνθρωποι της Βικτωριανής κοινωνίας άπωθούσαν τις γενετήσιες όρμές, με σκοπό να κατανικήσουν τη σωματική τους ύπαρξη, σαν να ήταν το σώμα του ανθρώπου ένας κακοποιός, που έπρεπε να τον άντιμετωπίζουμε με το δάκτυλο στη σκανδάλη. Σήμερα είμαστε όλοι σύμφωνοι ότι μια τέτοια άποξένωση του ανθρώπου από το σώμα του είναι βλαβερή τόσο για τη σωματική, όσο και για την ψυχική του υγεία.

Όμως είναι άλλο τόσο αληθινό αν και λιγώτερο φανερό σε πολλούς ανθρώπους, ότι το καινούριο ευάγγελιο για την άποδέσμευση της γενετήσιας όρμης (libido) προϋποθέτει και αυτό πως το σώμα μας είναι κάτι το ξένο. Και οι δύο μέθοδοι μεταχειρίζονται τη σωματική φύση του ανθρώπου ως μηχανή, σαν να ήταν το σώμα άντικείμενο για χρησιμοποίηση. Πολλοί καλλιεργημένοι άνθρωποι στις ήμέρες μας ξέρουν όλους τους νόμους του οργανισμού, τις μεθόδους έλέγχου της γενετικής ζωής και των γεννήσεων και θα τρώμαζαν, αν τους κατηγόρούσατε πως άπωθούν τα ένστικτά τους. Όμως το πρόβλημά τους συνήθως έγκειται στο ότι δεν μπορούν να καταλάβουν, πως ή γενετήσια ενεργητικότητα είναι τόσο συχνά κάτι το άδειανό και το μηχανικό. Και όταν κοιτάζουμε πίσω από τα συμπτώματα αυτά, ανακαλύπτουμε ότι πολύ συχνά ακόμη και αυτοί οι άνθρωποι ζούν σαν να ήσαν ξένοι προς το σώμα τους.

Ένα από τα βήματα, λοιπόν, προς τη δημιουργία ψυχικής υγείας είναι το να άποκαθιστούμε την αίσθηση της ένότητάς μας με το σώμα. Η γενετήσια ζωή τότε δεν είναι πια μια κάποια «διέξοδος», αλλά εκδήλωση ενός προσώπου, ή πιο πηγαία μορφή άμοιβαίας προσφοράς μεταξύ δύο πλάσμάτων. Οι κανόνες της σωματικής υγείας τότε δεν είναι άπλοι και μόνο τρόποι για να μεταχειριζόμαστε και να έλέγχουμε τη φυσική μας ύπόσταση, αλλά μάλλον τρόποι για να άνακτήσουμε τη δύναμη, την όρεξη και τη γεμάτη χαρά πείρα ζωής στην οργανική της όψη. Με το πνεύμα αυτό θα μπορούσαμε να μιλούμε για τον «Άδελφό Σώμα», όπως ίσως

θα έλεγε ο Άγιος Φραγκίσκος. Από την άποψη αυτή μια σωματική αρρώστια δεν είναι μόνο κάτι που θα το ξεπεράσουμε, είναι και ευκαιρία για να αποκτήσουμε βαθύτερη γνώση του πώς αισθανόμαστε τα σώματά μας ως μέρος του έαυτού μας. Από την ίδια άποψη θα βλέπουμε την αρρώστια όχι απλώς σαν κάτι που προσβάλλει το σώμα απ' έξω και πρέπει να καταπολεμηθεί με διάφορες οργανικής φύσεως έπεμβάσεις, αλλά μάλλον θα την αντιμετωπίζουμε με την πλατειά αντίληψη ως μέθοδο της Φύσεως που βοηθεί να επανεικταυδίσουμε τον έαυτό μας.

Ο σύγχρονος άνθρωπος έχει γίνει ξένος προς τη Φύση και από μιαν άλλη άποψη. Έδειξε την τάση να χάσει την αίσθηση της συγγενείας του με τη γή, την πρασινάδα και τα δέντρα και τις άλλες μορφές φυσικών όντων. Πετύχαμε τόσο καλά να έλέγχουμε και να μεταχειριζόμαστε τη Φύση για χάρη της βιομηχανικής προόδου, ώστε ξεχάσαμε τελείως πώς οι ρίζες της ίδιας μας οργανικής ύπαρξης βρίσκονται κι αυτές στη γή και στα στοιχεία της Φύσεως. Σε μια πόλη όπως η Νέα Υόρκη ζούμε πίσω από ένα τείχος από μπετόν που μας χωρίζει από τη γή, και από ένα άλλο έξ' ίσου, αδιαπέραστο, την καπνιά ανάμεσα σε μας και στον ούρανό. Έχω τη γνώμη πώς αν ένας άνθρωπος έχει αποχωρισθεί σε τέτοιο σημείο από τη Φύση, ώστε να μη του κάμνη καμιά έντύπωση το φούντωμα των φυλλωμάτων στα δέντρα την άνοιξη, και η άνθιση των λουλουδιών, αυτός ο άνθρωπος κάτι έχει. Μπορεί να με κατηγορήτε πώς είμαι περισσότερο ποιητής παρά επιστήμων, αλλά θα μπορούσα κ' εγώ να σάς αποδείξω, πώς οι ρίζες μας βρίσκονται στη Φύση και πώς όταν οι άνθρωποι χάνουν την αίσθηση της γής και του ούρανού, έχει αντίστοιχα χαθεί κάτι από την ψυχική τους αριότητα. Υπάρχει μεγάλη δόση αλήθειας στον άρχαιο μύθο του Άνταίου, που μάνα του ήταν η Γή· κάθε φορά που ο Άνταϊός παλεύοντας βρισκόταν πεσμένος στη γή, σηκονόταν δυνατότερος. Ο σύγχρονος άνθρωπος ξεπερνώντας αυτή την αποξένωση από τη Φύση θα άνοιγε επίσης κάποιο δρόμο προς την αποκατάσταση της συναισθηματικής του σταθερότητας.

Δεύτερον παρατηρούμε, ότι άνθρωποι που βρίσκονται σε συναισθηματική δυσκολία γίνονται ξένοι προς τον έαυτό τους. Αυτό προδίδεται πρό πάντων στο γεγονός ότι έχουν χάσει τη συναισθηση της ίδιας τους αξίας και δεν μπορούν να παραδέχονται τον έαυτό τους. Έχουν κολλήσει σε έξωτερικά κριτήρια της αξίας τους ως ατόμων· παίρνοντας καλούς βαθμούς στο σχολείο, κάνοντας ένα συμφέρονταγάμο, ή ξεπερνώντας κοινωνικά τον γείτονά τους κ.ο.κ. Όπως είπε και κάποιος θεραπευόμενος: «Είμαι ακριβώς μια συλλογή από καθρέφτες, που δείχνει εκείνο που άλλοι περιμένουν από μένα». Το να εξαρτούμε κατά κύριο λόγο την αυτοεκτίμησή μας από την πραγματοποίηση των όσων περιμένουν άλλοι από μας, σημαίνει πώς μας λείπει και η στοιχειωδέστερη αυτοεκτίμηση. Άληθινά, μέσα στον παραδαρμό μιας ζωής που ρυθμίζεται κατά τις προσδοκίες των άλλων, τα πραγματικά συναισθήματα, οι σκοποι και οι πεποιθήσεις του κάθε ατόμου έχουν χαθεί· έτσι καταντά κανείς να είναι ξένος και προς τον ίδιο τον έαυτό του.

Το πράγμα έχει στενή σχέση με το γεγονός, ότι τόσο πολύς κόσμος αισθάνεται έρημια και απομόνωση. Ακριβώς έπειδή εξαρτώνται σε τέτοιο βαθμό από τις προσδοκίες των άλλων, έχουν χάσει τη σωστή σχέση προς τον έαυτό τους. Γι' αυτό, άσχετα με το χρόνο που διαθέτουν για τις κοινωνικές τους σχέσεις ή για να κινούνται με το πλήθος, εξακολουθούν να αισθάνονται και ψυχικό κενό και απομόνωση. Είναι το «μοναχικό πλήθος», όπως λέει και ο David Riesman⁽¹⁾. Και τότε διπλασιάζουν τις προσπάθειές τους να γίνουν ένα με το πλήθος, τρέφοντας τη μάταιη έλπίδα πώς θα απαλλαγούν από τη μοναξιά τους. Καθώς παρατηρεί επιγραμματικά ο André Gide: «πολλοί άνθρωποι τόσο πολύ φοβούνται να παραδεχτούν τη μοναξιά τους, ώστε δεν βρίσκουν τον έαυτό τους ποτέ».

1. Σύγχρονος Άμερικανός κοινωνιολόγος.

Λοιπόν δημιουργία ψυχικής υγείας σημαίνει να ξεπεράσουμε αυτή την αποξένωση από τον έαυτό μας. Έκείνο που χρειάζεται, θα μπορούσε να το πούμε αυτοκατάφαση ή αυτογάπη ή πίστη στον έαυτό μας ή ό,τι άλλο. Όμως όπωσδήποτε και αν το ονομάση κανείς, αναλύεται στη στοιχειώδη έμπειρία, πώς ο κάθε άνθρωπος είναι ένα άτομο για τον έαυτό του, πώς αυτό το άτομο έχει αξία και αξίζει να εκτιμηθεί. Η αυτοεκτίμηση αυτή προαπαιτείται για να εκτιμήσουμε τους άλλους. Ο υγιής τρόπος αυτοαγάπης προαπαιτείται για να αγαπήσουμε άλλους. Ένας από τους λόγους που σε πολλές περιπτώσεις κάνει τη θεραπεία ή την ψυχική καθοδήγηση να παίρνει αξία στα μάτια των ανθρώπων, είναι ότι τους δίνει, συχνά για πρώτη φορά στη ζωή τους, την έντύπωση πώς αξίζουν και εκτιμώνται ως «άτομα καθ' έαυτά».

Θα ήθελα εν τούτοις να προφυλάξω από την πλάνη, πώς αν πολεμήσουμε την αποξένωση από τον έαυτό μας, θα ξεπεράσουμε τις έξωτερικές μας συγκρούσεις και θα βρεθούμε στον ανθισμένο δρόμο για την πλήρη λύτρωση από την αγωνία. Πιστεύω πώς η ιδέα ή κυρίαρχη πριν από δύο-τρείς δεκαετίες, ότι ο άνθρωπος θα έπαυε πλέον να έχει έσωτερικές συγκρούσεις αν πραγματικά μπορούσε να παραδεχτεί τον έαυτό του, γεννήθηκε από τη μηχανιστική αντίληψη για το έγώ και είναι προτόν των υπεραπλοποιημένων ιδεών για την ελεύθερη έξωτερικευση της γενετήσιας όρμης (libido).

Δεν υπάρχει στον κόσμο κανείς άνθρωπος που να μεγαλώνει και να αναπτύσσεται χωρίς να δοκιμάζει κάποιες συγκρούσεις και αγωνίες. Κανονική αγωνία πάντα συνοδεύει την αντιμετώπιση των διαφορών κρίσεων που μας επιφυλάσσει η ζωή. Άλλ' εάν τρέφη κανείς στοιχειώδη εκτίμηση για τον έαυτό του, έχει κάποιο στήριγμα, για να αντιμετωπίση δημιουργικά αυτές τις συγκρούσεις και τις δικαιολογημένες αγωνίες. Δεν αισθάνεται ο καθένας τον έαυτό του ανέλπιδα ύπονομευομένης αγωνίας. Δεν αποτραβιέται μπροστά στις συγκρούσεις που μένο, όπως ο Willy Loman, ούτε αποτραβιέται μπροστά στις συγκρούσεις που όφειλονται στην προϊούσα ανάπτυξη του, όπως ο τυπικός νευρωτικός. Το υγιές έγώ—όπως ο υγιής γάμος—μπορεί να υπομείνη αρκετές δημιουργικές συγκρούσεις και να γίνεται γι' αυτό το λόγο όλο και καλύτερο ένα άτομο.

Έπει πλέον εάν παραδεχθούμε ότι πάντοτε θα αντιμετωπίζουμε συγκρούσεις και αγωνίες διαφόρων ειδών, διατηρούμε την εύλογη μένη άρετή της ταπεινότητας. Οι άρχαιοι Έλληνες πίστευαν πώς ο δυνατός και τέλειος άνδρας αντιμετωπίζει όπως ο Άγαμέμνωνας, αφού όδήγησε νικηφόρους τους Έλληνες στην Τροία, το σοβαρό κίνδυνο να περιπέση στο άμάρτημα της υπερφίας. Τότε ήταν που οι θεοί, όπως λέει ο μύθος, κατέστρεψαν τον μεγάλο αυτόν άνθρωπο. Αν δεχθούμε το γεγονός ότι θα ζούμε όπωσδήποτε συγκρούσεις και αγωνίες, είμαστε απαλλαγμένοι απ' αυτό το είδος της υπερφίας. Καταλαβαίνουμε πώς εξακολουθούμε να είμαστε ανθρώπινα πλάσματα, που ποτέ δεν θα γίνουν τέλεια, και το πράγμα μας κάνει να δειχνόμαστε μαλακότεροι στις σχέσεις προς τους συνανθρώπους μας. Ειδικότερα είναι αληθινό πώς θεραπευτές, κοινωνικοί λειτουργοί, κληρικοί και όλοι εκείνοι που έχουν αναλάβει να συντρέχουν άλλους ανθρώπους, πρέπει να φυλάγονται από τον κίνδυνο να γίνουν υπερόπτες για τη δική τους ψυχολογική «υπεροχή». Είτε καθόμαστε στην έδρα αυτού που βοηθεί, είτε βρισκόμαστε στο κάθισμα εκείνου που βοηθείται, είμαστε όλοι το ίδιο.

Ένα τρίτο χαρακτηριστικό των σύγχρονων ανθρώπων στις συναισθηματικές τους δυσκολίες είναι ότι έχουν γίνει ξένοι προς τους συνανθρώπους τους. Έχουν χάσει τη βίωση της «κοινότητας». Ένα από τα παράξενα της κοινωνίας μας είναι και το ότι σκορπίζονται τόσο πολλά λόγια και στον τύπο και από το ραδιόφωνο και στην τηλεόραση, που τόσο λίγο αποτελούν πραγματική επικοινωνία. Υπάρχει τόσο πολλή κοινωνική δράση, για τόσο λίγη ανταλλαγή συναισθηματικών καταστάσεων και βιώσεων ανάμεσα στους ανθρώπους. Νομίζεις

πώς ο πρώτιστος κανόνας επιτυχίας στην κοινωνική ζωή είναι να λέμε λόγια χωρίς ουσιαστικό περιεχόμενο και να συγκαλύπτουμε μάλλον παρά να δείχνουμε τα βαθύτερα και ειλικρινέστερα συναισθήματά μας. Αυτό σημαίνει φυσικά, πώς οι άνθρωποι πραγματικά φοβούνται ο ένας τον άλλο. Ο συνεχής λόγος είναι ένα είδος καλυψεργίας—σκοπός του να προλάβει τις πηγαίες εκδηλώσεις μας να έρθουν σε φώς. Στοχάζομαι πώς μία από τις προϋποθέσεις για να είμαστε ο απλός και γνήσιος εαυτός μας στην κοινωνία, είναι να μη φοβίζουμε τον ένα ή σιωπή του άλλου. Τα στοιχεία αυτά προσθέτουν νέες αποδείξεις σε ό,τι λέγαμε προηγουμένως: ότι δηλ. πριν βρῇ ο καθένας πώς ο εαυτός του έχει αξία και αξίζει να προσφέρει κάτι απ' αυτόν, δεν υπάρχουν οι προϋποθέσεις να αποτελέσουμε κοινότητα με τους συνανθρώπους μας.

Για να βοηθήσουμε τους ανθρώπους στην κοινωνία μας να κατανικήσουν την αμοιβαία τους αποξένωση, είναι σημαντικό να γίνουν αξίοι να αισθανθούν τον εαυτό τους ως πρόσωπο που συμβάλλει στην κοινότητα. Εάν ήμουν στον καιρό του Μεσαίωνα παπουτσή και αγοράζατε από μένα ένα ζευγος παπούτσια, θα αισθανόμουν βαθειά και άπλην ικανοποίηση καθημερινά, καθώς θα περνούσατε από το μαγαζί μου φορώντας τα παπούτσια που έκαμα για σας· θα πίστευα πώς ήμουν ένας καλός τσαγκάρης και πώς τα παπούτσια σας ήταν άνετα. Όμως στους σημερινούς καιρούς οι περισσότεροι εργάτες σπάνια γνωρίζουν τα πρόσωπα που ωφελούν με το μόχθο τους. Αποτελεί ένα από τα δράματα της σύγχρονης κοινωνίας το ότι αυτή η άπλη ικανοποίηση να παράγεις κάτι που έχει αξία για την κοινότητα, σπανίζει τόσο ώστε καταντά σχεδόν ανύπαρκτη. Διότι εντοπίζουμε την αξία όχι σ' αυτό που παράγουμε καθ' εαυτό, αλλά στο αντίτιμό του, δηλ. στη χρηματική απολαβή. Και ως σκοποί της εργασίας τείνουν να θεωρηθούν όχι η προσφορά του κατά μέρος ατόμου στην κοινότητα, αλλά ο ανταγωνισμός για να ξεπεράσουμε το γείτονά μας. Βέβαια δεν θέλουμε με τα παραπάνω να εισηγηθούμε επιστροφή στον καιρό του Μεσαίωνα, αλλά εκφράζουμε το αίτημα να ξαναδοῦμε την εργασία από την άποψη της αξίας της για την κοινότητα. Είναι ανάγκη να ξαναβρούμε την αίσθηση της αξιοπρεπείας της εργασίας και τη βίωση πώς στην εργασία βρισκόμαστε αλληλένδετοι ο ένας με τον άλλον. Επί πλέον η αύξηση του ελεύθερου χρόνου που επιτρέπει η σύγχρονη τεχνική πρόοδος, μας προσφέρει μια νέα ευκαιρία άγνωστη στον κόσμο των περασμένων αιώνων να συνάψουμε δεσμούς συναδέλφωσης τόσο στις υπηρεσίες της κοινότητας, όσο και κατά τις ελεύθερες ασχολίες μας και το παιχνίδι.

Δεν εισηγοῦμαι να οργανώσουμε δράσεις χωρίς νόημα στα πλαίσια της κοινότητας, σαν να ήταν ο μόνος σκοπός μας να βρούμε για τον καθένα κάποια μηχανική απασχόληση. Το χρέος μας είναι μάλλον να κοιτάζουμε πέρα από την εξωτερική κίνηση την εργασία και τη ζωή της κοινότητας, έως το σημείο όπου θα διακρίνουμε τη σχέση της εργασίας μας προς την κοινότητα, και έως εκεί που ο καθένας μπορεί να δράσει δημιουργικά στην εργασία του και στην αναστροφή του προς τους συνανθρώπους του. Το αίτημα αυτό δεν έχει βέβαια αντιμετωπισθεί εύκολα και θα απαιτήσει φαντασία και κατανόηση από μέρος τόσο των εργοδοτών όσο και των εργαζομένων.

Τέλος ο σύγχρονος άνθρωπος έχει γίνει ξένος προς το νόημα της ζωής του. Είδαμε προηγουμένως, ότι ο άνθρωπος μπορεί να πιστεύει σε αξίες υπερβατικές, πέρα από την αβεβαιότητα της στιγμής. Ο άνθρωπος είναι το πλάσμα που με την ικανότητά του για αυτοεπίγνωση μπορεί να αφιερωθεί στην ιδέα της ελευθερίας, της αλήθειας, της ομορφιάς και της αγάπης. Έτσι η σιγουριά του σε καιρούς αγωνίας και σύγχυσης μπορεί να στηρίζεται σε πεποιθήσεις βαθύτερες από την απειλή των καιρών. Τις ημέρες αυτές των εξάλλων διωγμών, που θυμίζουν το κυνήγημα των μάγων στο μεσαίωνα, της δολοφονίας των χαρακτήρων και των ανακρίσεων

από τον οποιοδήποτε που μπορεί να διαθέσει ένα μικρόφωνο ή μιαν ώρα στην τηλεόραση, μας ανακοινώνει ή ανάμνηση της μορφής του Σωκράτη μπροστά στους δικαστές του στην αρχαία Αθήνα. Έλεγε ο Σωκράτης τότε στους δικαστές του: «Ανδρες Αθηναίοι, προτιμώ να υπακούσω στο Θεό μάλλον, παρά σε σας». Τους εξήγησε έπειτα πώς προτιμότερος ο θάνατος παρά να προδώσει τις αρχές του και πώς ούτε τον εαυτό του θα μπορούσε να σεβαστεί ούτε σεβασμό να περιμένει από τους συμπολίτες του ή από τους μεταγενεστέρους, αν εξαγόραζε τη ζωή του με την απάρνηση αυτού που την έκαμα να αξίζει τον κόπο να τη ζήσει.

Συχνά μου φαίνεται πώς αυτό ακριβώς είναι η εικόνα του «τελειωμένου» ανθρώπινου πλάσματος: ο άνθρωπος που γνωρίζει τόσο καλά τι πιστεύει, ώστε μπορεί να αντιμετωπίσει θαρραλέα τις κρίσεις και τις απειλές των καιρών, ακόμη και την έσχατη απειλή του θανάτου. Βέβαια εσείς και εγώ πολύ απέχουμε ακόμη από το να αξιώσουμε από τον εαυτό μας το βαθμό του θάρρους και της τελειότητας που επέδειξε ο Σωκράτης. Όμως για μας ισχύει το εξής: μπορούμε να ξεπεράσουμε αβεβαιότητες και κρίσεις επ' όσον η πίστη στις αξίες, που δεχτήκαμε, είναι ισχυρότερη απ' αυτές τις απειλές.

Στο ξεπέρασμα της αποξένωσής μας από το νόημα της ζωής μας βοηθεί η ήθικη σοφία της ανθρώπινης ιστορίας. Ψυχική υγεία δημιουργείται σε συνάφεια προς το ήθικο στοιχείο. Δεν εννοώ καθόλου την ήθικη ως δεοντολογία του τι οφείλει κανείς να πιστεύει και πώς πρέπει να πράττει. Πραγματικά το είδος εκείνο της ψυχιατρικής και της ψυχολογίας που δοκίμασε πριν από λίγες δεκαετίες να πάρη διαζύγιο από την ήθικη, καταντούσε στην πράξη να γίνει το δεοντολογικώτατο. Πρόκειται για τους ψυχιάτρους και τους ψυχολόγους που παραδέχονται αβασάνιστα τις άσυνειδητες αξίες του πολιτισμού, όπως την προσαρμογή στην κοινότητα, την επιτυχία κ.ο.κ. Μια και δεν μπορούμε όπωςσδήποτε να αποφύγουμε την παραδοχή αξιών, θα μπορούσαμε να δοκιμάσουμε να το κάνουμε ενσυνείδητα με την ελεύθερη εκλογή του καθενός· και έτσι να είναι βέβαιο πώς οι αξίες που δεχτήκαμε είναι οι μόνες στις οποίες πραγματικά θέλουμε να πιστεύουμε.

Υπάρχουν π.χ. στην Ιουδαϊκή—Χριστιανική παράδοση οι αρχές πώς ο άνθρωπος πρέπει να είναι σεβαστός άσχετα από το χρώμα και τη φυλή του· πώς η αγάπη είναι καλύτερη από το μίσος· πώς η ελευθερία του ατόμου είναι σκοπός, για τον οποίο πάντα θα αγωνίζεται. Δεν είναι διόλου αυτονόητο, ότι οι αξίες αυτές είναι δοσμένες μαζί με τη δομή του κόσμου, παρά τη θυμαστή πίστη των προπατόρων μας. Έχω τη γνώμη πώς δεν είναι εύκολο να πιστεύουμε στην πραγματική ελευθερία του ατόμου, στο σεβασμό της ατομικής συνείδησης και στην πραγματική ατομική ευθύνη, σε καιρούς όπως οι δικοί μας. Είναι ανάγκη να καταλήξουμε σε δικές μας πεποιθήσεις σχετικά με αυτές τις αξίες· αλλιώς δεν θα έχουμε σ' αυτές αρκετή εμπιστοσύνη, ώστε να μη τις εγκαταλείψουμε, όταν απειλούνται.

Σ' αυτό το έργο δημιουργίας ψυχικής υγείας κάθε κατά μέρος ομάδα στην κοινότητα έχει το ρόλο και την ευθύνη της. Είναι σημείο ευδαίμονο, ότι προοδευτικοί κληρικοί ενδιαφέρονται όλο και περισσότερο για την κατανόηση της ανθρώπινης προσωπικότητας και για τα προβλήματα ψυχικής υγείας στην κοινότητα· και ότι γίνεται όλο και στενότερη η συνεργασία μεταξύ των εκπροσώπων της θρησκείας και των άλλων κατηγοριών ατόμων που εργάζονται για την ψυχική υγεία. Οι διδάσκαλοι έχουν πολύ σημαντικό ρόλο στη δημιουργία της μέσα στον κύκλο των μαθητών τους. Και οι άνθρωποι των επιχειρήσεων και της βιομηχανίας έχουν οικειωθή πολύ καλά τις απόψεις της ψυχικής υγείας που σχετίζονται με τη διεξαγωγή της εργασίας.

Η ψυχική υγεία με κανένα τρόπο δεν αποτελεί την αποκλειστική ευθύνη ενός

ἐπαγγέλματος, οὔτε τῆς ψυχιατρικῆς, οὔτε τῆς ἰατρικῆς, οὔτε τῆς ψυχολογίας, οὔτε τῆς κοινωνικῆς προνοίας. Ἡ ψυχικὴ υἰεὶα εἶναι ὅπως ἡ ἀγάπη· ἕνας σκοπὸς γιὰ τὸν ὁποῖο ἀγωνίζεται ὁ κάθε ἄνθρωπος. Καὶ παρ' ὅλο πού μποροῦμε νὰ δεχθοῦμε βοήθεια ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλο καὶ ὠρισμένοι ἄνθρωποι ἔχουν ἀνάγκη εἰδικῆς προστασίας, ὁ καθένας πρέπει νὰ ἀναδεχθῇ τὴ δική του εὐθύνη γιὰ τὴ δημιουργία ψυχικῆς υἰεὶας, ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπ' αὐτόν.

Μέσα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τῆς σύγχυσης ἀναδύεται μιὰ νέα ἐπιστήμη τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ περιλαμβάνει τὶς βιολογικὲς καὶ φυσικὲς ἐπιστῆμες καὶ ἔχει στὸ κέντρο τῆς τὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες. Τὴν διαποτίζουν οἱ ἀνθρώπινες τέχνες καὶ ἐξετάζει τὸν ἄνθρωπο σὲ συνάφεια πρὸς τὴν ἡθικὴ παράδοση τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας. Ἐλπίζομε πὼς ἡ νέα αὐτὴ ἐπιστήμη τοῦ ἀνθρώπου θὰ μᾶς βοηθήσῃ στὴ δημιουργία ψυχικῆς υἰεὶας. Αὐτὴ ἡ ἐπιστήμη τοῦ ἀνθρώπου μπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς σημεῖο συνάντησης ὅλων τῶν κατηγοριῶν ἀτόμων πού μέσα στὴν κοινωνία τοὺς ἔχει ἀνατεθῇ τὸ ἔργο τῆς ψυχικῆς υἰεὶας.

ROLLO MAY

Μετάφραση Σ. Γ.

Ὁ JOHN DEWEY καὶ ἡ Ἀρχαία Ἑλληνικὴ Φιλοσοφία II(*)

Ὁ Dewey, ὅσο κι' ἂν κρίνῃ αὐστηρὰ τοὺς Ἀρχαίους, ὅμως δὲν παραλείπει στὰ ὥριμα ἔργα του νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἀξία τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας γιὰ τοὺς χρόνους πού πλάστηκε. Ἔτσι λ.χ. τονίζει ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἀποτελεῖ μοναδικὸ παράδειγμα μεθοδολογικῆς σύνθεσης καὶ κριτικῆς ὁλοκληρώσεως τῶν λογικῶν ρευμάτων τοῦ καιροῦ του. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Dewey ἀκολουθεῖ τὸ μεγάλο παράδειγμα τοῦ Ἀριστοτέλη. Τὴν ἐκτίμησή του τὴν ἐκφράζει ἀπερίφραστα στὸ ἔργο του «Λογικὴ, ἡ θεωρία τῆς ἐρευνας» (σελ. 93—95)* ἐκεῖ γράφει: «Γενικά, στὸν τομέα τῆς Λογικῆς ἀπαιτεῖται νὰ γίνῃ στὴ σημερινὴ ἐπιστήμη καὶ γενικὰ στὸν πνευματικὸ πολιτισμό μας αὐτὸ πού ἔκανε ὁ Ἀριστοτέλης γιὰ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὸν πολιτισμὸ τῆς ἐποχῆς του».

Δὲν εἶναι ὅμως ἡ παιδαγωγικὴ καὶ παραδειγματικὴ ἀξία τῶν Ἀρχαίων πού ἀπασχολεῖ τὸν Dewey. Κυρίως τὸν στενοχωρεῖ ἡ ἀκριτὴ παραδοχὴ τῶν προϋποθέσεων καὶ λογικῶν ἀρχῶν τῆς ἀρχαίας ἐπιστήμης, μεταφυσικῆς καὶ πολιτικῆς φιλοσοφίας στὴν μετέπειτα ἱστορία τοῦ πνεύματος. Οἱ γενεές πού ἀκολούθησαν τοὺς ἑλληνικοὺς χρόνους παρέλαβαν ἀνεξέλεγκτα τὶς ἀρχὲς τῶν ἀρχαίων σοφῶν καὶ ἐπέτρεψαν σ' αὐτὲς νὰ κατευθύνουν τὴν μετέπειτα πνευματικὴ ζωὴ καὶ ἐξέλιξή, πολιτικὴ, ἐπιστημονικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ. Σὲ ἕνα ἄλλο ἔργο του, μὲ τὸν τίτλο «Reconstruction in Philosophy», ὁ Dewey δείχνει στὸν ἀναγνώστη τὴ βαθειὰ ἀντίφασχ πού ὑπάρχει μέσα στὸ σύγχρονο πολιτισμὸ μας. Στὸν οἰκονομικο-τεχνολογικὸ τομέα, μᾶς λέει, δεῖχνόμας τὴν πρακτικότητά τοῦ συγχρονισμένου καὶ προσαρμοσμένου ἀνθρώπου, ὅμως στὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἡθικο-κοινωνικοῦ μας βίου ἀρνούμαστε νὰ ἐφαρμόσομε τὶς ἀρχὲς τῆς ἀντικειμενικῆς κριτικῆς καὶ τῆς πειραματικῆς μεθόδου, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ παραμένομε προσκολλημένοι σὲ μιὰ παράδοση ἀναμικτὴ καὶ ἄγνονη.

Ἡ ἀναμικτὴ παράδοση πού φυτοζωεῖ εἰς βάρος τῆς σημερινῆς ἐπιταχτικῆς πραγματικότητος, προκαλεῖ μιὰ βαθειὰ ἀντίφασχ στὴν κίνησιν τοῦ ἐπιστημονικοῦ νοῦ.

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ μας, σελ. 16.

Τὸ παράδοξο βρίσκεται στὸ ὅτι ὁ ἐπιστήμονας ζεῖ συγχρονισμένη ζωὴ στὸ ἐργαστήριον, ἐνῶ στίς ἰδιωτικὲς ἢ κοινωνικὲς του σχέσεις εἶναι σὲ πολλὰ σημεῖα αἰχμάλωτος τῆς παράδοσης.

Πίσω ἀπὸ τὴ βασικὴ αὐτὴ ἀντινομία τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ πού παρεμποδίζει τὴν ἀκέραιη ἐφαρμογὴ τῆς μεθόδου τῶν ἐπιστημῶν, βρίσκεται ἡ λαθεμένη μεταφυσικὴ τοῦ «Ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ Δόγματος» (1). Αὐτοῦ τοῦ «δόγματος» οἱ μεταφυσικὲς ἀπόρροιες καὶ οἱ κοινωνικὲς συνέπειες ἔγιναν κατὰ τὸν Dewey τὰ θεμέλια γιὰ τὴν μετέπειτα ἐξέλιξιν τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ καὶ ἔδωσαν τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴ σύνθεση μιᾶς συστηματικῆς θεολογίας κατὰ τοὺς μετέπειτα αἰῶνες. Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ μεσαίωνα ἡ φιλοσοφικὴ θεολογία ἐπῆρε στὰ χέρια τῶν σχολαστικῶν τὴ μορφή πυκνοῦ νεφελώματος, πού ἡ δικαίωσή της γινόταν δυνατὴ μόνο μὲ λεπτοφυσεῖς διαλεκτικὸς χειρισμούς.

Εἴτε ὡς μεθοδολογικὸς εἴτε ὡς μεταφυσικὸς ὁ ἀρχαῖος δογματισμὸς (καὶ σὲ δογματισμὸ καταλήγει κάθε πλάσμα φιλοσοφικὸ πού ἀπὸ τὴ φύσιν του ἀποκλείει τὴν παραπέρα ἔρευνα μὲ τὴν ἐπιμονὴ στὴν ἀντίληψη πὼς ἡ τελικὴ Ἀλήθεια ἔχει πιά δοθῇ) γίνεται ὁ κύριος στόχος τῆς πολεμικῆς τοῦ ἱδρυτῆ τοῦ instrumentalism. Ἡ ἐπίθεσις τοῦ Dewey ἔρχεται σὰν φυσικὸ ἀποτέλεσμα τοῦ προοδευτικοῦ πνεύματος τῆς ἀμερικανικῆς φιλοσοφίας καὶ νοοτροπίας. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτό, ὁ Dewey προσέχει νὰ μὴν καταδικάσῃ ἐξ ὁλοκλήρου τὴν Ἑλληνικὴ διανόησιν. Τοποθετεῖ πάντα στὸ προσκήνιο τῆς κριτικῆς του τὴν ἐλλατωματικότητά καὶ τὴν ἀνεπάρκειά τῶν ἀρχαίων διδασκῶν γιὰ τὴ σύγχρονη δυναμικὰ πορευόμενη κοινωνία, γιὰτὶ ἡ ἀνάληψις τῆς ἰδιοσυστάσις τῆς σημερινῆς κοινωνίας δείχνει πὼς εἶναι οἰκονομικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ καὶ ὄχι πρωταρχικὰ καλλιτεχνικὴ καὶ πολιτικὴ, ὅπως ἡ κοινωνία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ἡ ἑλλειψὴ ὅμως διαύγειας στὸ πεδίο τῆς μεταφυσικῆς δὲν εἶναι γνώρισμα τῆς ἑλληνικῆς κλασικῆς φιλοσοφίας. Τὰ θεώματα εἶναι προϊόντα μεταγενέστερα μιᾶς τάσης πού θέλησε νὰ στηρίξῃ θεωρητικὰ πετάγματα σὲ ἔδαφος λογικὰ ἄγνοο. Οἱ σχολαστικοὶ καὶ οἱ θεολόγοι πού βασίστηκαν στὴν Ἑλληνικὴ φιλοσοφία παρέλαβαν μιὰ λογικὴ καὶ μιὰ μεθοδολογία πού βρῆκαν στὸν Ἀριστοτέλη τὴν πιὸ ἄρτια διατύπωσή τους. Ἡ διαφορὰ στὸ σημεῖο αὐτὸ μεταξὺ Σχολαστικῶν καὶ Ἀριστοτέλη εἶναι ὅτι ἀπουσιάζει ἀπὸ τοὺς πρῶτους ἡ ἀρμονικὴ σχέση μεταξὺ μεθόδου καὶ μεταφυσικῆς πού χαρακτηρίζει τὸ ἔργο τοῦ Σταγειρίτη. Πάνω στίς βάσεις αὐτὲς κατόρθωσε ὁ Ἀριστοτέλης νὰ χτίσῃ μιὰ μεταφυσικὴ πού πρῶτ' ἀπὸ ὅλα εἶχε σκοπὸ τῆς τῆς συστηματικῆς ἀνάληψης καὶ κατανόησης τῶν πρώτων ἀρχῶν, αἰτιῶν καὶ προϋποθέσεων τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὄχι, ὅπως πολλοὶ νομίζουν, τὴ διατύπωσιν ἐπιχειρημάτων γιὰ τὴ δικαίωσιν μιᾶς δοσμένης θεολογίας ἢ ἐνὸς ὑπάρχοντος κοινωνικοῦ συστήματος.

Ὁ Ἀριστοτέλης, ὄχι ὁ Πλάτων, εἶναι τὸ ἀποκορύφωμα τῆς Ἑλληνικῆς μεταφυσικῆς φιλοσοφίας, καὶ παραμένει ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους μεταφυσικοὺς διανοητὲς τοῦ κόσμου. Πρῶτος ὁ Ἀριστοτέλης ἔθεσε τὴ μεταφυσικὴ ἀπάνω σὲ ὀρθὴς φιλοσοφικὲς βάσεις, γιὰτὶ πρῶτος αὐτὸς ἐζήτησε νὰ πλάσῃ μεταφυσικὴ μὲ τὴ βοήθεια τῆς πιὸ γερῆς καὶ μὲ ἀκριβεία διατυπωμένης ἐπιστημολογικῆς μεθοδολογίας τῆς ἀρχαιότητος. Οἱ κατοπινὸι μεταφυσικοὶ, ὅσοι ἀξίζουν τὸν τίτλο, ἔλαμε τὸν Descartes ἢ ἀγνόησαν τὸ δίδαγμα τοῦ ὁλοκληρωμένου συγκροτήματος τοῦ ἀριστοτελικοῦ στοχασμοῦ πού ἐπέτυχε νὰ δώσῃ ἐπιστημονικὲς βάσεις στὴ μεταφυσικὴ σκέψιν, ἢ ἐπιδόθηκαν στὴ διαλεκτικὴν ἐπεξεργασία κάποιων πλούσιων καὶ ὑποβλητικῶν πλασμάτων τῆς φαντασίας καὶ τῆς σχολαστικῆς παράδοσης, ξεχνώντας τὴ στενὴ σχέση πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὰ φιλοσοφικὰ πεδία τῆς μεταφυσικῆς καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου.

1. John Dewey, «Quest for Certainty» (London: Allen and Unwin, 1929), σελ. 3-65.

Η επίθεση κατά της μεταφυσικής που γίνεται από πολλούς νεότερους φιλόσοφους, δικαιολογείται μόνο έως το σημείο που άσκειται ως κριτική ανάλυση της ανεπάρκειας των επιστημονικών βάσεων και ως κατάδειξη μεθοδολογικών ανεπαρειών. Η παντελής άρνηση της αξίας του αριστοτελικού μεταφυσικού πειράματος μαρτυρεί έλλειψη επαρκών γνώσεων της ιστορίας της φιλοσοφίας. Όμως η ευστοχία και καλοπροαίρετη προσπάθεια για τη διεύρυνση των μεθοδολογικών ανεπαρειών μιας μεταφυσικής επιβάλλεται ως καθήκον της ανεπηρέαστης φιλοσοφικής κριτικής. Πρέπει, από την αντικειμενική ανάλυση, να προχωρήσει πέρα: στην ανασκευή και την εποικοδόμηση. Όχι το απερίσκεπτο γκρέμισμα του ξαναμμένου στοχασμού αλλά η οικονομία του νου προέχει. Το χάσμα πρέπει να πλουτιστεί, ώστε η περίσκεπτη καλλιέργεια του νέου σπόρου να φέρει την καινούργια αναγέννηση.

Πολλοί επικριτές της μεταφυσικής επεδόθησαν με μοναδικό ζήλο στο γκρέμισμα όλων εκείνων των περίφημων συστημάτων που στη δημιουργική τους λαχτάρα ύψωσαν ξακουστοί φιλόσοφοι σαν τον Πλάτωνα, τον Πλωτίνο, τον Θωμά Ακινάτη, τον Descartes, τον Leibniz, τον Spinoza, τον Hobbes, τον Kant, τον Fichte, τον Hegel, τους Marx—Engels, τον Bergson, τον Whitehead και άλλους που και σήμερα φιλοδοξούν να πλάσουν ένα ολοκληρωμένο φιλοσοφικό σύστημα. Τα πλάσματα των σοφών αυτών εκτός από την καθαρή φιλοσοφική τους προσφορά κατέχουν σε μερικές περιπτώσεις πια πολύ την αξία καλλιτεχνικών κατορθωμάτων παρά επιστημονικών αποκαλύψεων του νοήματος του κόσμου. Αντιδρώντας στην επιστημονική ανεπάρκεια των μεγάλων μεταφυσικών οραμάτων οι διάφοροι κριτικοί έζητησαν να ασκήσουν δριμύτατο έλεγχο κατά των απαιτήσεων της «οραματικής» μεταφυσικής. Μά στην όρμή τους παραγνώρισαν το σοβαρό γεγονός ότι η μεταφυσική ως φιλοσοφική ένσχυση έχει κι αυτή την ιστορία της, τη μοίρα της, τις διακλαδώσεις της και πως η επιστημονικά οργανωμένη μεταφυσική αναζήτηση μπορεί εύκολα στα χέρια τών ανίκανων να καταντήσει αντιεπιστημονικό φαντασιοκόπημα. Μια τέτοια στροφή είχε δοθεί στη μεταφυσική κατά τους νεότερους χρόνους. Έναντίον αυτών των τάσεων διαμαρτύρεται ο Dewey στην επίθεσή του επήραν τα βέλη του και την αρχαία μεταφυσική.

Είναι ανάγκη όμως να ξεχωρίσουμε την έννοια, τη σύνθεση και τα θεμέλια της αρχαίας μεταφυσικής από τις συνέπειες που είχε πάνω στην εξέλιξη της επιστήμης και τη διαμόρφωση της μετέπειτα κοινωνικής ζωής. Μια τέτοια διάκριση ο Dewey του Αριστοτέλη. Η αντιμεταφυσική διάθεση του Dewey πηγάζει από την επίθεσή του κατά των στατικών στοιχείων του πολιτισμού των αρχαίων. Αυτή τον έσπρωξε στην απόπειρα με μια μονοκοντυλιά να σαρώσει ολόκληρο το ιδεολογικό οικοδόμημα του Έλληνικού δογματισμού.

Για να ιδούμε αν τα επιχειρήματα του Dewey στέκουν, είναι απαραίτητο να εξετάσουμε ποιά αποστολή και θέση είχε η μεταφυσική στα χρόνια του Αριστοτέλη. Από την άποψη των σημερινών φιλοσοφικών και επιστημονικών επιτευγμάτων κρινόμενη η αριστοτελική μεταφυσική παρουσιάζεται έλλιπής στο σύνολό της. Μά όχι σε όλα τα σημεία της. Μόνο σε εκείνα που η υποβαστάζουσα το οικοδόμημα λογική σφάλλει και εκεί όπου η ανεπάρκεια των επί μέρους επιστημονικών συμπερασμάτων των φυσικών, βιολογικών και κοινωνικών επιστημών των χρόνων του Αριστοτέλη είναι καταφάνερη. Όμως το αναλυτικό πνεύμα και η ανατομία των γενικών προϋποθέσεων και αρχών της δλης ανθρώπινης δραστηριότητας παραμένει ως σήμερα η ουσιαστική μεταφυσική λειτουργία.

Ως κριτική των λογικών και μεθοδολογικών βάσεων της αρχαίας μεταφυσικής ο έλεγχος του Dewey είναι εφόσον και γόνιμη προσφορά για την αξιολόγηση

όχι μόνο της αρχαίας, αλλά και κάθε περιόδου της φιλοσοφίας. Μά η αντι-μεταφυσική του ιδιοσυγκρασία (μολονότι ο ίδιος ήταν σε πολλά σημεία του μεταφυσικού στοχασμού) είχε σαν αποτέλεσμα να μη μας προσφέρει ένα ολοκληρωμένο, άβιαστα και επιστημονικά συναρμοσμένο μεταφυσικό έργο· μάς έδωσε μόνο τις λογικές και μεθοδολογικές του κατακτήσεις και αναλύσεις. Η νεώτερη επιστημονική επανάσταση άφησε τη μεταφυσική στην ούρα της πομπής. Κατά κάποιον τρόπο η εργασία του Dewey έγινε έστω και άρνητικά μια σημαντική προσφορά στην προσπάθεια να αποβληθούν από το φιλοσοφικό χώρο οι ανεπιστημονικές τάσεις της μεταφυσικής. Από μιαν άλλη άποψη το έργο του είναι ένα ξεκίνημα, ένα θαρραλέο φτερούγισμα προς τη νέα μεταφυσική εργασία που φαίνεται πως θα ακολουθήσει την ανάπτυξη, το δυνάμωμα και την εφαρμογή της σύγχρονης επιστημονικής μεθόδου.

Πρέπει να παραδεχτεί κανείς πως όλα όσα έπλασε η αρχαία διάνοηση, δεν είναι κατ' ανάγκη αλάθητες αλήθειες. Υπάρχουν διδάγματα μεταφυσικής ύψης στον πλατωνισμό, που το κύρος τους κάθε άλλο παρά άντεχει στη δοκιμασία της αντικειμενικής επιστημονικής κρίσης. Είναι επίσης γεγονός ότι πολλά τέτοια ανεπαλήθευτα διδάγματα έγιναν κέντρα γεννητικά μεταφυσικών θεωριών και βάσεις κοινωνικών φιλοσοφιών που, όπως παρατηρεί ο Dewey, εμπόδισαν τη φυσική ανάπτυξη του δυτικού πολιτισμού. Στο βιβλίο του «Quest for Certainty» μάς λέει ότι ο δογματισμός της Έλληνικής φιλοσοφίας πηγάζει από την ίδια την αρχή της, δηλαδή από τον ισχυρισμό ότι επιστημονική γνώση είναι μόνον η γνώση του αναλλοίωτου, της αιώνιας πραγματικότητας, η επιστήμη της πραγματικής ιδανικότητας.

Η αλλοίωση και η αλλαγή των πραγμάτων δεν αποτελούν κεντρικό αντικείμενο μελέτης στην πλατωνική φιλοσοφία. Μά και στον Αριστοτέλη, θά μπορούσε να ισχυριστεί κανείς, που περισσότερο από κάθε άλλον αρχαίο έβάθυνε στα φαινόμενα της αλλαγής και της μεταβολής, τελικά η «κίνηση» και η μεταβλητή ουσία έρευνάται χάριν του τελικού σκοπού της σοφίας, της ιδανικότητας. Για τον Dewey τον παιδαγωγό και φιλόσοφο που στήριζε τη θεωρία της γνώσης άπάνω στο δυνάμικο νόημα της πράξης και της αλλαγής, ο Έλληνικός κόσμος που έβλεπε το σύμπαν σαν τελειωμένο καλλιτεχνικό και ήθικο έργο, έπρεπε να παραμεριστεί για μιαν αντίληψη που βλέπει το περιβάλλον σαν πεδίο δράσης, πιθανοτήτων, εξέλιξεων, αλλαγών και επικρατήσεων. Η παρατήρηση του Dewey είναι σωστή γιατί στηρίζεται στα γεγονότα που απεικάλυναν οι βιολογικές και αστροφυσικές έρευνες του καιρού μας. Μά υπάρχουν και κάποιες σκέψεις στην αριστοτελική φιλοσοφία που δείχνουν πως ο έλληνικός στοχασμός δεν ήταν κατ' ανάγκη πλατωνικός—έλεατικός στην ολότητα και στην προοπτική του. Ο μαθητής του Dewey και ιστορικός της φιλοσοφίας J. H. Randall jr, έκρινε αυστηρά το δάσκαλό του για την παραπάνω υπερβολή¹). Η έπιμονή του Dewey στην ιδέα της αλλαγής τόσο του περιβάλλοντος όσο και του ζωντανού υποκειμένου σημαίνει ότι ασπάζεται θεμελιακές αριστοτελικές αντιλήψεις που αφορούν στα έργα του Αριστοτέλη: «Περὶ ψυχῆς», «Περὶ Φυσικῆς Ακροάσεως», «Μετὰ τὰ Φυσικά» και άλλα· επομένως είναι σωστό πως ο Dewey βρίσκεται πιο κοντά στον Αριστοτέλη από κάθε άλλον.

Ίδου σε γενικές γραμμές πως τοποθετείται η θεωρία του Dewey μέσα στο πλαίσιο της ιστορίας της φιλοσοφίας.

Το «Έλληνικό Δόγμα» υπογραμμίζει τη θεωρητική αρχή για το πρωτείο της γνώσης του αιώσιου και της ιδανικότητας. Κατά τον Dewey, η αρχή αυτή είχε όληθριες συνέπειες στην εξέλιξη της Μεθοδολογίας του επιστημονικού στοχασμού και της Λογικής. Με βάση το δόγμα αυτό οι Έλληνες φιλόσοφοι έθεσαν μόνοι τους τα

1. John H. Randall, Jr., «Dewey's Interpretation of the History of Philosophy», The Philosophy of John Dewey, The Library of Living Philosophers. Edited by A. Schilpp (New York: Tudor Publishing Co. 1951), σελ. 75-102.

δριά τους και ἄθελά τους ἔχτισαν τὴ φυλακὴ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνας. Ἐκεῖνο ποὺ ἐπακολούθησε στοὺς μετέπειτα χρόνους ἦταν ἀποκαρδιωτικό, γιατί ἐξ αἰτίας τοῦ δόγματος αὐτοῦ τὸ δέντρο τῆς μεθόδου ἀπομονώθηκε ἀπὸ τὸ χῶμα τῆς ζωῆς μὲ ἀποτελέσματα καὶ στασιμότητα στὰ μεθοδολογικὰ προβλήματα. Ἐξ αἰτίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δόγματος τὸ βασικὸ αἶτημα ὅτι ἡ εὐρύνη τῆς μεθόδου εἶναι ὅρος ἀπαραίτητος γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ πολιτισμοῦ παραμελήθηκε. Ἡ μέθοδος εἶναι ἀναπόσπαστος ὅρος στὴν πάλῃ τῆς ἐπιβίωσης καὶ τῆς προσαρμογῆς. Οἱ πολυσύνθετες ἐκδηλώσεις καὶ ἀπαιτήσεις τοῦ φυσικοῦ κόσμου καθὼς καὶ τὰ συσσωρευόμενα προϊόντα τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος ἀπαιτοῦν τὴν παράλληλη ἀνάπτυξη καὶ ἐξέλιξη τῆς μεθόδου.

Οἱ πρώτες ἀντιδράσεις κατὰ τοῦ μεθοδολογικοῦ συντηρητισμοῦ τῶν Ἀρχαίων ἄρχισαν μὲ τὴ σύγκρουση τοῦ μεσαίωνα καὶ τοῦ νεώτερου κόσμου. Τὸ πρῶτο χτύπημα ἤρθε μὲ τὸ *Novum Organum* τοῦ Francis Bacon. Οἱ μετέπειτα κατακτήσεις δὲν ἦσαν παρὰ κινήσεις ἐνὸς σκλαβωμένου Προμηθέως ποὺ τοῦ ἔλειπαν οἱ ἀκριβεῖς γνώσεις τοῦ χάρτη ποὺ θὰ ἔφερνε τὴ μέθοδο ὁλοκληρωτικὰ ἔξω ἀπὸ τὸ λαβύρινθο τῶν μεσαιωνικῶν σχολαστικῶν ἐπιδράσεων καὶ ἀναμασσημάτων. Οἱ προσπάθειες γιὰ τὴν ὁλοκλήρωση τῆς μεθοδολογικῆς μεταρρύθμισης ὀφείλουν πολλὰ στὴν κριτικὴ διδασκαλία τοῦ Kant, μὰ ἔφτασαν νὰ καρποφορήσουν μόνο μετὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα. Ἡ Ἑγελιανὴ διαλεκτικὴ ἔκανε ἕνα ἀπεγνωσμένο κίνημα νὰ φτάσει στὸ σκοπὸν αὐτό, μὰ τὴν παράσυρε ἕνας ἀχαλίνωτος ἰδεαλισμὸς βαρβαρικὰ οἰστηλατῆμένος. Οὐτε τὰ ἀναγκαῖα θεμέλια γιὰ τὴν οἰκοδόμησι τῆς νέας μεθόδου εἶχε, οὐτε καὶ τὴ διάθεση ἔδειχνε νὰ στηριχτεῖ στὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα καὶ στὰ πορίσματα τῆς πειραματικῆς ξαστερωμένης ἐμπειρίας.

Ὁ Ἑγελιανισμὸς ἤρθε σὰν μιὰ ἐπιθυμητὴ καὶ ἀναγκαῖα ἀντίδραση κατὰ τοῦ ἀδιεξόδου τῶν Καντιανῶν διδασκαλιῶν, μὰ ἦταν ἐξ ἴσου ποτισμένος μὲ τὸ νερὸ τοῦ ἰδεαλισμοῦ τῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας. Γεμάτος πίστη στὴν πλαστικὴ δραστηριότητα τῆς ἐρεθισμένης ἀνθρώπινης διανοίας, ἐζήτησε νὰ νοήσῃ καὶ νὰ ὑποτάξῃ τὴ φυσικὴ καὶ ἱστορικὴ πραγματικότητα στὴν ἐντέλεια τῶν δυναμικῶν σχημάτων μιᾶς νέας Λογικῆς.

Οἱ σχεδὸν παράλληλοι νεωτερισμοὶ στὴ μεθοδολογία ποὺ σημειώθηκαν στοὺς κόλπους τοῦ Θετικισμοῦ, καθὼς βρῆκαν ἑκφράση στὸ ἔργο τοῦ August Comte, δικαιολογοῦνται ἀπὸ μιὰν ἀποψη ὡς ἀντιδράσεις πρὸς τὴς ἀνεδαφικὲς ἀπαιτήσεις τοῦ ἰδεαλισμοῦ. Ὁ David Hume εἶχεν ἤδη δώσει τὴς βασικὲς ἰδέες τῆς θετικιστικῆς θεωρίας ἐπηρεάζοντας ἔτσι τὴν πορεία τοῦ Comte καὶ τὴς κατευθύνσεις τῶν συγχρόνων σχολῶν Pragmatism καὶ Instrumentalism. Μὰ οἱ ἀξιώσεις τοῦ Comte καὶ τῆς σχολῆς του στάθηκαν ἐξ ἴσου ἀνεπαρκεῖς γιὰ τὴ λύση τοῦ αἰτήματος τῆς γενικῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου, γιατί ὡς φιλοσοφικὸ κίνημα ὁ Θετικισμὸς ἔπεσε θῦμα τοῦ ὑπερβολικοῦ ἐνθουσιασμοῦ του γιὰ τὴ μέθοδο τῶν θετικῶν καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν. Καὶ στὴν ὁρμὴ του πάνω προσπάθησε νὰ διαμορφώσῃ μιὰ γενικὴ φιλοσοφικὴ μεθοδολογία (τὴ μόνη ἔγκυρη) γενικεύοντας τὴν ἐπιτοχὴν μέθοδο τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν τοῦ 19ου αἰώνα. Τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς μεθόδου ἐδείχθησαν ἐξ ἴσου ἀνεπαρκῆ στὴν ἀνάλυση τῶν κοινωνικῶν, πολιτικῶν καὶ ἠθικῶν φαινομένων, κι' ἔτσι ἔγινε στόχος πολλῶν ἐπιθέσεων καὶ διαχωρισμῶν μέσα στοὺς κόλπους τῆς σχολῆς. Θὰ ἔπρεπε νὰ προστεθεῖ στὸ σημεῖο τοῦτο ὅτι ἡ ἐπίθεση τοῦ Θετικισμοῦ κατὰ τῆς μεταφυσικῆς, ἀν καὶ δικαιολογεῖται ὡς ἀντίδραση κατὰ τῶν ἰδεαλιστῶν, ὅμως γίνεται ἀβάσιμη, ὅταν τὴν κοιτάξῃ κανεὶς ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικὴ σκοπιά τοῦ ἱστορικοῦ τῆς φιλοσοφίας. Ὁ λόγος βρίσκεται στὸ γεγονός ὅτι ὁ Θετικισμὸς κατακρίνοντας τὴ μεταφυσικὴ δὲν φρόντισε νὰ εἰπεῖ καθαρὰ ποιά μεταφυσικὴ διδασκαλία καταδικάζει καὶ ποιά μεταφυσικὰ ἐρωτήματα θεωρεῖ ἀβάσιμα. Σὲ σύγκριση μὲ τὸν Kant ὁ Θετικισμὸς δείχνει λιγώτερη κατανόηση τοῦ προβλήματος. Παρέ-

μεινε μιὰ ἀδικαιολόγητη παράλειψη ποὺ δυστυχῶς ἐπαγίδευσε πολλοὺς σοφοὺς τοῦ αἰώνα μας, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Bertrand Russell (1).

Μὲ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Δαρβινισμοῦ ἡ εἰκόνα ἄρχισε νὰ ἀλλάζει ριζικὰ. Τὸ ἔργο τοῦ Darwin «*Origin of Species*» δημοσιεύτηκε στὰ 1859, ἀκριβῶς τὸ ἔτος ποὺ γεννήθηκε ὁ John Dewey. Τὰ διδάγματα τῆς ἐξελικτικῆς βιολογικῆς θεωρίας, ἀποκρυσταλλωμένα καὶ ἀποσαφηνισμένα ἀπὸ τὴς ὑπερβολὲς τῶν πρώτων ἐνθουσιασμῶν καὶ ἐπικρίσεων, ἐπηρέασαν τὴς ἀντιλήψεις τῶν φιλοσόφων καὶ ἐπιστημῶν στὸ πρόβλημα τῆς μεθόδου. Γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία ἐζήτησαν οἱ σοφοὶ νὰ κοιτάξουν ἐξελικτικὰ τὸ πρόβλημα τῆς μεθοδολογίας.

Μὲ τὸν καιρὸ ἡ πειραματικὴ τῶν ἐπιστημῶν μέθοδος, ἐξελικτικὰ θεωρημένη καὶ ποτισμένη ἀπὸ τὰ διδάγματα τῆς νεώτερης βιολογίας, ἐφαρμόσθηκε ἔξω ἀπὸ τὸ ἐργαστήριον τῶν χημικῶν καὶ φυσικῶν ἐρευνῶν. Ἐριξε καινούργιο φῶς στὴν παιδαγωγικὴ, στοὺς διάφορους κλάδους τῆς ψυχολογίας καὶ τελικὰ, σὰν παράξενη εἰρωνεία τῆς ἀνθρώπινης μοίρας, στὸ πεδίο τῆς λογικῆς. Πολὺς κόπος καὶ τόλμη χρειάστηκαν γιὰ νὰ σπάσῃ ἡ φιλοσοφία τὰ σίδερα καὶ τοὺς ἀνυποψίαστους περιορισμοὺς τοῦ λογικοῦ δογματισμοῦ. Ἡ ἐξελικτικὴ ἀντίληψη καὶ τὸ πείραμα ἐβόηθησαν κατὰ μοναδικὸν τρόπο τὸν ἄνθρωπο νὰ ἀπαντήσῃ σὲ κάποια παραγκωνισμένα μὰ ἐπίμαχα ζητήματα γύρω ἀπὸ τὴ φύση τῆς μεθόδου καὶ τῆς λογικῆς.

Ὁ ἀγγλικὸς ἐμπειρισμὸς, παρὰ τὴς ἑμμόνες προσπάθειες καὶ μιὰ σειρά λαμπρῶν φιλοσόφων του, δὲν κατάφερε νὰ θίξῃ τὸ πρόβλημα στὸ πιδ εὐαίσθητο σημεῖο του: δηλ. νὰ ἐξηγήσῃ τὴ σχέση ποὺ ὑπάρχει μετὰξὺ βιολογίας καὶ λογικῶν φαινομένων.

Ἡ μεγάλη προσφορὰ ἔγινε πρῶτα μὲ τὰ πορίσματα τοῦ Ἀμερικανοῦ William James ποὺ ἐπῆρε τὴς ἀρχὲς τοῦ Πραγματισμοῦ τοῦ ἀπὸ τὸν ἔξοχο δάσκαλό του Charles Pierce καὶ ἔφερε τὴ σκεπτικιστικὴ στάση τοῦ David Hume στὴν περιοχὴ τῆς ψυχολογίας καὶ τῶν δεσμῶν τῆς μὲ τὴ λογικὴ. Στὸ περίφημο ἔργο του «*Ἀρχὲς τῆς Ψυχολογίας*» (1890) φαίνονται καθαρὰ ἡ βουλευσιαρχία, ὁ πραγματισμὸς καὶ ὁ ριζικὸς ἐμπειρισμὸς του. Εἶδε τὴ συνείδηση ὡς λειτουργία οὐσιαστικῆς, ἐκλεκτικῆς, τελολογικῆς. Ὁ ἐμπειρισμὸς τοῦ ἀπορρίπτει κάθε ὑπερβατισμὸ καὶ ὑπερβατικὴ προέλευση τῶν ἀρχῶν τῆς γνώσης.

Ὁ John Dewey, κατὰ βάθος μεθοδολόγος, ἐπεχείρησε νὰ δείξῃ ὅτι ὁλόκληρο τὸ λογικὸ συγκρότημα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι στὴν οὐσία του ὄργανο προσαρμογῆς τοῦ ὄργανισμοῦ πρὸς τὴς ἀλλαγὰς ἐνὸς δυναμικοῦ περιβάλλοντος, γεμάτου προκλήσεις, κινδύνους καὶ προβλήματα. Τὰ συμπεράσματά του τὸν ὡδήγησαν στὴ συγγραφή τοῦ βιβλίου «*Πειραματικὴ Μέθοδος καὶ Λογικὴ*» ποὺ εἶναι ἀπὸ τὰ πρῶτα σημαντικὰ τοῦ ἔργου.

Θέτοντας ὁ Dewey τὴν πειραματικὴ ἐρμηνεία τῆς μεθοδολογίας στὸ μέσο τῆς ὅλης ἀνθρώπινης δραστηριότητος, ἔδωσε καινούργια ὥθηση στὴν κίνηση γιὰ τὴν ἀναμόρφωση καὶ ἀναθεώρηση πολλῶν θεωριῶν σχετικὰ μὲ τὴν ἔννοια καὶ τὴν ἀποστολὴ τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἀγωγῆς, τῆς θρησκείας, τῆς ἐπιστήμης. Ἐπλάτυνε μὲ τὴ σκέψη του τὴν ἔννοια τοῦ οὐμανισμοῦ καὶ ἄπλωσε τὸν ἐλευθερὸ στοχασμὸ στὴς βασικὲς ἐκφάνσεις καὶ λειτουργίες τοῦ ἀνθρώπινου βίου. Εἰδικότερα, ἡ πειραματικὴ μεθοδολογία δὲν εἶναι μόνον θεωρητικὴ βάση, φερέγγυα καὶ γόνιμη, γιὰ τὴν κριτικὴ ἐκδηλώσεων τοῦ πολιτικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ βίου, μὰ γίνεται ταυτόχρονα μιὰ νέα ἀπαρχὴ γιὰ τὸν συστηματικὸ καὶ ἀδυσώπητο ἑλεγχὸ τῶν κηρυγμάτων τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν σχολῶν καὶ τάσεων, τοῦ παρόντος καὶ τοῦ παρελθόντος, στὴ σχέση τους μὲ τοὺς διάφορους πολιτικούς καὶ οικονομικοὺς θεσμοὺς. Θέτει ἐπίσης τὴ θεμελιακὴ ἀπαίτηση τοῦ ἐλευθεροῦ πνεύματος ποὺ ἡσυχάζει μόνον ὅταν πετυχαίνει τὴν ἰσορροπημένη κίνηση ὅλων τῶν πολιτιστικῶν ἐκδηλώσεων. Κοινὸ στοιχεῖο σὲ ὅλες τὴς λειτουργίες γίνεται ἡ προοδευτικὴ, ἐξελικτικὴ στὸ πνεῦμα τῆς, ἐπιστημονικὴ πειραματικὴ μέθοδος.

1. B. Russell «*Metaphysics and Logic*» (κεφ. 1-2).

Μιά τέτοια συνεπής και συστηματική κριτική απαιτεί να διέπεται η άσκηση της κάθε ανθρώπινης λειτουργίας (κοινωνικής, πολιτικής, οικονομικής, καλλιτεχνικής, ήθικης, επιστημονικής, θρησκευτικής, φιλοσοφικής) από το προοδευτικό πνεύμα της νεώτερης πειραματικής μεθοδολογίας. Έτσι πετυχαίνεται όχι μόνο η διαρκής ανάπτυξη των διαφόρων ικανοτήτων μας, αλλά και η συνολική ανασυγκρότηση των θεσμών, με βάση πάντοτε την επιτακτική απαίτηση της προσαρμογής προς τις σύγχρονες ανάγκες και τη λύση των άμεσων ζωτικών προβλημάτων. Με τέτοια προοπτική βαδίζοντας ο πολιτισμός θα κατορθώνει να αποφεύγει τα επικίνδυνα χάσματα μεταξύ θεσμών και λειτουργιών, καθώς και να προλαβαίνει τυχόν αντιθέσεις μεταξύ θεωρητικών βάσεων διαφόρων τομέων ζωής. Τελικά, έτσι μόνο θα αξιωθεί να επιτύχει ενότητα μεθοδολογικής ανάλυσης και επίλυσης των περίπλοκων προβλημάτων του πρακτικού και του θεωρητικού βίου.

Η μεθοδολογική ενότητα είναι σήμερα γνωστή ως το πρωταρχικό αίτημα του κριτικού νατουραλισμού (critical naturalism) που ζητεί να απαλλάξει τις ανθρώπινες ενέργειες από τα σφάλματα των διάφορων δογματισμών. Στην προσπάθεια αυτή ακολουθεί τη φωτισμένη πορεία της ιστορικο-αναλυτικής διερεύνησης των προβλημάτων. Βήμα προς βήμα βαδίζει η αντικειμενική εξέταση του θέματος από τον ιστορικό των ιδεών με την προσεκτική ανάλυση των εσωτερικών σχέσεων και των σημασιολογικών απόψεων από τον άβυσστο στοχασμό. Έτσι κριτικά ολοκληρώνει την εικόνα του προβλήματός του ο κριτικός νατουραλισμός συνθέτοντας με ζηλευτή ακρίβεια την ιστορία της φιλοσοφίας και του πολιτισμού με την αναλυτική λειτουργία της φιλοσοφικής έρευνας. Τις αντίθετικές όψεις πολλών εκφάνσεων της σύγχρονης ζωής, π.χ. οικονομικής, κοινωνικής ή θρησκευτικής, τις αποδίδει ο κριτικός νατουραλισμός στην ύπαρξη κρυφών ή και φανερών δογματισμών που ένοικούν στους θεσμούς αυτούς. Η άβυσσος και άδογματιστη εφαρμογή της πειραματικής μεθόδου, όπως την αντιλαμβάνονται οι κορυφαίοι μεθοδολόγοι σήμερα, θα φέρει τη λύση σε όλα τα σύνθετα προβλήματα που η άργος πορεία της επίλυσής των έχει γίνει αίτιο δυστυχίας και πολλαπλών δυσκολιών στο έθνικό και διεθνές πεδίο.

Το όνειρό της ελευθερίας και της δημοκρατικής ανάπτυξης μόλις άρχισε να παίρνει επιθυμητές διαστάσεις. Τα πρώτα θετικά αποτελέσματα της νέας μεθοδολογίας έγιναν φανερά με τη γενικότερη εφαρμογή της ελευθερίας και άδογματιστης κριτικής στα προϊόντα της διάνοησης. Μά την κυρία της επιτυχία την ε γνώρισε στο πεδίο της πειραματικής επιστημονικής εφαρμογής και της τεχνολογικής ανάπτυξης. Σταθερά εξακολουθεί να απλώνεται και στους άλλους τομείς της ζωής. Μά βασικά επιδιώκει την πλήρη και όρθη εφαρμογή της στο πλούσιο και μέγα φροντιστήριο της ανθρώπινης ζωής, στο σχολείο. Εκεί ο Dewey έφρόντισε να φέρει καινούργια πνοή. Πολλά οφείλει η νεώτερη παιδαγωγική στην προσπάθεια του Dewey να προσανατολίσει τις φιλοσοφικές κοτευθύνσεις της παιδαγωγικής σύμφωνα με τις απαιτήσεις μιας επιστημονικά άδογματιστης και ελεύθερα εξελισσόμενης μεθόδου, εσωτερικά ικανής για συνεχή αυτοδιόρθωση.

(Ακολουθεί)

Νέα Ύδρυση

Δρ. ΓΙΑΝΝΗΣ Π. ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ
(John Anton)

ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΙΝΗΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ

ΤΟΥΡΚΙΑ

Εκπαιδευτικές Ειδήσεις

Κάθε χρόνο και με την ευκαιρία της Εθνικής Έορτης της Τουρκικής Δημοκρατίας έχει καθιερωθεί από τις περισσότερες εφημερίδες να γίνεται ο απολογισμός των πεπραγμένων στους διάφορους τομείς. Στα φετεινά τριαντάχρονα της Δημοκρατίας ο Χαλίς Όζγκιού δημοσίευσε στην εφημερίδα «Τζουμχουριέτ» (29-10-1953) ένα διαφωτιστικό άρθρο που σκοπόν έχει συγκρίνοντας την εκπαιδευτική κατάσταση του 1923 προς τη σημερινή του 1953 να δείξει τί έχει συντελεσθεί στον τομέα αυτό μέσα στα τελευταία τριάντα χρόνια και τί μένει ακόμη να γίνει.

Στο τεύχος 15-16 του 1953 και στις σελ. 118-120 είχαμε δώσει τα «Πορίσματα και παρατηρήσεις από στατιστικούς πίνακες που καλύπτουν την περίοδο της τελευταίας εικοσαετίας, δηλ. 1932-52 ή 53». Ο Χαλίς Όζγκιού με τα λίγα αλλά χαρακτηριστικά και δυσεύρετα στατιστικά στοιχεία που παρέχει μάς φέρνει μια δεκαετία ακόμη προγενέστερα, εκεί ακριβώς στο μεταίχμιο της μεγάλης Τουρκικής μεταπολιτεύσεως, για να φανούν ακόμη καλύτερα οι ειρηνικές κατακτήσεις και τα μεγάλα επιτεύγματα της Τουρκικής Δημοκρατίας. Και τα στοιχεία αυτά σ' αντιπαράβολή με τα ήδη γνωστά μας είναι:

I. ΑΝΑΛΦΑΒΗΤΟΙ

1923	85 ο/ο
1935	59 ο/ο
1945	40 ο/ο

Φυσικά τα όκτω χρόνια που έχουν ήδη περάσει θα έχουν επηρεάσει αισθητά το αναλφαβητισμό την αναλογία.

II. ΣΧΟΛΕΙΑ

	Δημοτικά	Ημιγυμν.	Λύκεια	Επαγ. Σχ.	Αν. Εκπ.	Αθρ.
1923-24	4.894	72	23	44	9	5.042
1932-33	6.778	190	66	68	18	7.120
1952-53	17.446	506	97	325	34	18.408

III. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΙ

	Δημοτικά		Ήμιγυμνάσια		Λύκεια		Επαγγελ. Σχολ.		Ανωτ. Έκπαιδ.		Αθροισμα	
	ΑΡ.	ΘΗΛ.	ΑΡ.	ΘΗΛ.	ΑΡ.	ΘΗΛ.	ΑΡ.	ΘΗΛ.	ΑΡ.	ΘΗΛ.	ΑΡ.+ΘΗΛ.	ΑΡ.+ΘΗΛ.
1923-24	9.021	4.217	7.961	513			117(325)*81	307			19.542	
1931-32	10.440	4.624	933	448	1.487	441	609	168	501	1	19.652	
1951-52	23.224	9.469	2.471	2.075	1.079	865	2.989	1.523	1.654	277	45.626	

IV ΜΑΘΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΑΘΗΤΡΙΕΣ

	Δημοτικά		Ήμιγυμνάσια		Λύκεια		Επαγγελ. Σχολ.		Ανωτ. Έκπαιδ.		Αθροισμα	
	ΑΡ.	ΘΗΛ.	ΑΡ.	ΘΗΛ.	ΑΡ.	ΘΗΛ.	ΑΡ.	ΘΗΛ.	ΑΡ.	ΘΗΛ.	ΑΡ.+ΘΗΛ.	ΑΡ.+ΘΗΛ.
1923-24	273.107	62.954	5.905	1.241	1.745	783	2.629	285			348.649	
1932-33	336.125	201.236	26.140	9.928	6.027	1.846	4.813	2.177	4.535	760	593.587**	
1951-52	1.045.026	630.389	58.664	19.785	18.587	4.986	41.212	12.466	21.614	5.117	1.857.846	

* Καθηγητές Διδασκαλείων.

** "Αν σ' αυτούς προστεθούν και οι 157.163 τών εθνικών λαϊκών σχολείων που σκόπο είχαν την καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού, τότε το άθροισμα ανέρχεται στους 750.750.

Κι' αυτά μὲν τεκμηριωμένα με ἀριθμούς εἶναι ἐκεῖνα ποὺ ἔγιναν. Ὑπάρχουν ὅμως κι' ἄλλα ποὺ δὲν ἔγιναν καὶ ποὺ αὐτά, πάντοτε κατὰ τὸν Ὁζγκιού, εἶναι:

1.—Ἡ ἀσύγγνωστη ἀμέλεια στὸν τομέα τῆς προσχολικῆς ἀγωγῆς καὶ ἡ παντελὴς ἔλλειψη Νηπιαγωγείων. Ὅπως ὅμως εἶναι γνωστό, με τὸ ζήτημα αὐτὸ ἀσχολήθηκε ἤδη τὸ V ἐκπαιδευτικὸ συνέδριο τῆς Ἀγκύρας (5-2-1953) καὶ ἔχει ἀνατεθῆ σὲ εἰδικὴ ἐπιτροπὴ νὰ ἐκπονήσῃ ἓνα συγχρονισμένο πρόγραμμα καὶ τὸν κανονισμό τῶν Νηπιαγωγείων ποὺ θὰ ἰδρυθοῦν ἀμέσως.

2.—Ὅτι ἀπὸ τὰ 34.434 χωρὶς ἀκόμη μονάχα τὰ 15.873 ἔχουν σχολεῖα. Τὰ ἄλλα 18.561 περιμένουν τὸ σχολεῖο τους.

3.—Ὅτι ἐνῶ 2.090.000 παιδιὰ διατρέχουν τὴν ἡλικία τῆς σχολικῆς περιόδου, μόνο τὰ 1.193.318 φοιτοῦν. Τὰ ὑπόλοιπα 896.628 διαφεύγουν καὶ μένουν ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖο.

4.—Ὅτι καὶ στὶς πόλεις ἐνῶ χρειάζονται 2165 κτίρια Δημοτικῶν σχολείων, ὑπάρχουν μόνο 1573 καὶ λείπουν τὰ 592. Κι' ἐνῶ πρέπει νὰ φοιτοῦν σ' αὐτά 704.000 παιδιὰ, φοιτοῦν μονάχα 517.106, γιὰ νὰ διαφύγουν τὰ 186.894.

5.—Ὅτι σὲ 116 ὑποδιοικήσεις δὲν ὑπάρχουν Ἡμιγυμνάσια καὶ ὅτι 15 Νομοὶ περιμένουν ἀκόμη τὸ Γυμνάσιό τους.

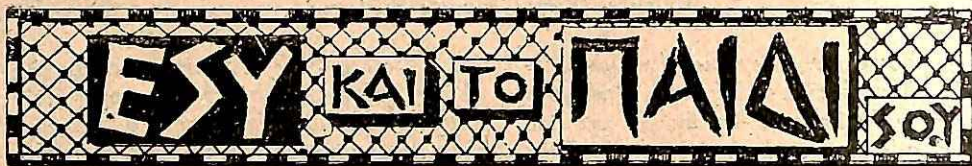
6.—Ὅτι μεγάλο λάθος στάθηκε τὸ σύστημα τῆς Συνδιδασκαλίας ποὺ ἀπὸ πολὺ παλιὰ χρόνια τὸ χρησιμοποιοῦν πιά οἱ Γάλλοι μονάχα γιὰ τὶς ἀφρικανικὲς τοὺς ἀποικίες.

Μὲ τὶς παρατηρήσεις τοῦ αὐτοῦ, τὶς γνωστὲς ἄλλωστε, κλείνει τὸ ἄρθρο

τοῦ ὁ Χαλὶς Ὁζγκιού στὴν ἐφημερίδα «Τζουμχουριέτ» με τὴν ἀφορμὴ τῶν τριάντα χρόνων ἀπὸ τὴν ἀνακήρυξη τῆς Δημοκρατίας. Πρὶν ὅμως κλείσουμε κι' ἐμεῖς τὸ πληροφοριακὸ μας αὐτὸ σημείωμα, θὰ θέλαμε νὰ προσθέσουμε καὶ μιὰν ἄλλη νεώτερη πληροφορία ποὺ ἀφορᾷ τὴ Μέση παιδεία καὶ μάλιστα τὴ διάρθρωσὴ τῆς καὶ ποὺ ὁ ἴδιος ὁ Ὑπουργὸς τῆς Ἐθνικῆς Παιδείας Ριφκὴ Σαλίμ Μπουρτζάκ τὴν ἔδωσε σὲ ραδιοφωνικὴ ὁμιλία τοῦ στο τέλος τοῦ περασμένου Σεπτεμβρίου (27-9-1953).

Ὅπως εἶναι γνωστό, στὰ δύο τελευταῖα αὐτὰ χρόνια τὸ Ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Παιδείας τῆς Τουρκίας ἀποφάσισε στὴν πεντάχρονη Πρώτῃ παιδεία ν' ἀκολουθῇ μιὰ τριχρονη προ-γυμνασιακὴ καὶ σ' αὐτὴ πάλι μιὰ τετράχρονη λυκειακὴ. Ἡ μετατροπὴ τῆς παλιᾶς τριχρονης λυκειακῆς σὲ τετράχρονη φαίνεται πὼς κίνησε τὴ γενικὴ ἀντίδραση καὶ ἀποδοκιμασία. Ὑστερα ἀπὸ τὴ διαπίστωση αὐτὴ καὶ κατὰ τὶς πληροφορίες πάντοτε τοῦ ἴδιου τοῦ Ὑπουργοῦ, ἄρχισαν καὶ συμπληρώνονται ἤδη οἱ προετοιμασίες ἀναπροσαρμογῆς τοῦ προγράμματος ἔτσι ποὺ οἱ μαθητὲς τῶν Λυκείων ποὺ δὲν πρόκειται νὰ ἀκολουθήσουν ἀνώτερες σπουδὲς νὰ καταρτίζονται καὶ ν' ἀποφοιτοῦν μονάχα σὲ τρία χρόνια. Ἀντίθετα ἐκεῖνοι ποὺ προορίζονται γιὰ τὸ Πανεπιστήμιο καὶ τὸ Πολυτεχνεῖο θὰ συνεχίζουν τὴ φοίτησή τους στὴν 4ῃ τάξη, ποὺ ὀνομάζεται τάξη «ὠριμότητας» κι' ὅπου παράλληλα πρὸς τὴ συστηματικὴ σπουδὴ τῶν ξένων γλωσσῶν οἱ μαθητὲς θὰ καταρτίζονται συστηματικὰ καὶ στοὺς ἐπιστημονικοὺς κλάδους ποὺ πρόκειται ν' ἀκολουθήσουν.

ΔΗΜ. ΜΑΝΟΣ

Ἡ ἀγωγή πρὸς τὴν εὐπρέπεια *

Ἡ ἀγωγή πρὸς τὴν εὐπρέπεια καὶ εὐγένεια στὸ σπίτι καὶ στὸ σχολεῖο εἶναι ἓνα κεφάλαιο λίγο ὡς πολὺ παραμελημένο. Θὰ μπορούσε ἀπάνω στὸν τομέα αὐτὸν τῆς ἀγωγῆς στὰ σχολεῖα μας (καὶ στὰ λεγόμενα ἀνώτερα ἐπίσης), τόσο στὴν πόλη ὅσο καὶ στὴν ἐπαρχία, νὰ γίνῃ ὠρισμένως κάτι περισσότερο. Ἰσὼς νὰ θεωρήσῃ κανεὶς τὴν εὐπρέπεια καὶ τὴν εὐγένεια σὰν ἓνα ἐξωτερικὸ τύπο, ἂν ὅμως στ' ἀλήθεια εἶναι δικαιωμένος αὐτὸς ὁ τρόπος τῆς θεώρησής, θὰ φανῇ ἀπὸ τὰ λεγόμενα παρακάτω. Ἐχει διαπιστωθῇ ὅχι μόνον ὅτι ἡ εὐπρέπεια ἀποτελεῖ γιὰ τοὺς μαθητὰς μας ἓνα πολὺτιμο ἀπόκτημα γιὰ ὅλη τους τὴ ζωὴ, ἀλλ' ὅτι οἱ καρποὶ μιᾶς ὀρθῆς ἀγωγῆς γιὰ τὴν εὐπρέπεια καὶ τὴν εὐγένεια εἶναι πρὸς ὄφελος τοῦ δασκάλου, τῶν συγγενῶν καὶ ὅλων ἐκείνων, μὲ τοὺς ὁποῖους συναναστρέφεται τὸ παιδί. Τὸ κόσμιο καὶ εὐγενικὸ φέριμο τῶν παιδιῶν εἶναι ἓνας ἀξιοπρόσεκτος καὶ ὅχι ὁ χειρότερος γνώμονας στὴν κρίση μας γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἀγωγῆς. Ὅχι ἀδίκως ὁ λαὸς ἀπὸ τὴ διαγωγή τῶν παιδιῶν συμπεραίνει τὸ ποιὸν τοῦ σχολείου καὶ τῶν δασκάλων του, καθὼς καὶ τὴν ποιότητα τῆς οἰκογενείας, ἀπὸ τὴν ὁποία τὸ παιδί προέρχεται, καὶ τὴν πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ «περιβάλλοντος» ὅπου ζῇ τὸ παιδί.

Ποιὸς πρέπει ν' ἀναλάβῃ τὴ διδασκαλία τῆς εὐπρέπειας; Στὴν πρώτη γραμμὴ ἴσως θὰ ἔπρεπε νὰ κληθοῦν οἱ γονεῖς τῶν παιδιῶν. Ἀσφαλῶς μερικοὶ κάνουν μὲ τρόπο ἱκανοποιητικὸ αὐτὸ τὸ μάθημα. Γιὰ ἄλλους ἐννοεῖται πὼς ἡ λέξις σημαίνει: «ὅ,τι δὲν ἔχει κανεὶς, δὲν μπορεῖ νὰ τὸ δώσῃ». Ὅχι σπάνια καταντάει τὸ σπίτι τῶν γονέων ἓνα σχολεῖο τῆς ἀγένειας ἴσως καὶ τῆς ἀγροικίας, ὅπου ὕστερα προστίθεται καὶ ἡ κακὴ ἐπίδραση τοῦ ἄλλου περιβάλλοντος, τῶν συμμαθητῶν καὶ ἰδιαίτερα τοῦ «δρόμου». Εἰδικώτερα μοῦ φαίνεται σὰν ἔργο τῶν πνευματικῶν, νὰ λάβουν μέρος στὴν ἀγωγή πρὸς τὴν εὐπρέπεια, γιατί στὴ θρησκευτικὴ διδασκαλίᾳ προσφέρονται παρορμήσεις καὶ εὐκαιρίες κατάλληλες.

Συνήθως βλέπουμε νὰ στηρίζεται ἡ διδασκαλία τῆς εὐπρέπειας ἀπάνω σὲ ἐξωτερικὲς βάσεις. Ἔτσι κατὰ τὸ ἔτος 1905 ἐδημοσιεύθηκε στὸ Παρίσι ἓνα βιβλίο ἠθικῆς μὲ τὸν τίτλο: «Διδασκαλία τῆς ἠθικῆς μὲ τὰ παραδείγματα καὶ τὰ μαθήματα», ποὺ προσδιορίζει τὴν εὐγένεια κατὰ τὸν ἀκόλουθο τρόπο: «εὐγένεια εἶναι ἓνα συναίσθημα ποὺ μᾶς παρορμᾷ νὰ μὴν κάνωμε τίποτε καὶ νὰ μὴ λέγωμε τίποτε, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ προκαλέσῃ στὸν ἄλλον τὴν ἀπαρέσκεια, νὰ κάνωμε καθετὶ καὶ νὰ λέγωμε ὅ,τι θὰ μπορούσε νὰ ἀρέσῃ σ' αὐτόν, κι' αὐτὸ μὲ τέτοια συμπεριφορὰ καὶ μ' ἓνα τέτοιο ἐκφραστικὸ τρόπο, ποὺ νὰ μαρτυροῦν ὅτι τιμοῦμε τὸν συνάνθρωπό μας».

Αὐτὴ τὴν ἀντίληψη τῆς εὐγένειας συναντοῦμε ἰδιαίτερα στὰς Ἰσπανοὺς. Ὁ Ἰσπανὸς δὲν θέλει νὰ πῇ σὲ κάποιον κάτι ποὺ θὰ μπορούσε νὰ τὸν πληγώσῃ, νὰ τοῦ προκαλέσῃ ψυχικὸ πόνο· προτιμότερο θεωρεῖ νὰ εἰπῇ ψέματα. Ἐμεῖς ὅμως σὰν παιδαγωγοὶ καὶ χριστιανοὶ δὲν μπορούμε νὰ συμφωνήσωμε μὲ μιὰ τέτοια ἀντίληψη γιὰ τὴν εὐπρέπεια καὶ τὴν εὐγένεια· εἶναι ἀντίληψη ἐξωτερικὴ ἢ τυπικὴ αὐτῶν τῶν ἐννοιῶν, ποὺ κυρίως ἀντίκειται στὴν ἐντολὴ τῆς ἀληθοσύνης. Ὁ δάσκαλος, ἰδιαίτερα ὅμως ὁ πνευματικός, θὰ δώσῃ ἐδῶ μιὰ βαθύτερη καὶ μονιμότερη δικαιολόγηση. Θὰ δείξῃ στοὺς μαθητὲς ὅτι ἡ εὐπρέπεια καὶ ἡ εὐγένεια ἀποτελοῦν ἓνα μέρος τῆς πρὸς τὸν

* Ἄρθρο γραμμένο εἰδικὰ γιὰ τὸ περιοδικὸ μας.

πλησίον ἀγάπης, τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς. Θὰ δείξῃ ὅτι ὁ Χριστὸς παράγγειλε στοὺς μαθητὰς του: «ὅταν πηγαίνετε σ' ἓνα σπίτι, χαιρετῆστε το καὶ πέστε: Ἡ εἰρήνη νὰ εἶναι μ' αὐτὸ τὸ σπίτι»· ὅτι ἓνας Παῦλος ἀπαιτεῖ νὰ φερόμαστε ὁ ἓνας ἀπέναντι στὸν ἄλλο μὲ σεβασμό. Γενικὰ μπορούμε ἴσως νὰ ἀρκοῦμεθα στὰ παιδιά μας μὲ αὐτά, ὥστε ν' ἀνταποκρίνονται στὶς στοιχειωδέστερες ἀπαιτήσεις τῆς εὐπρέπειας καὶ τῆς εὐγένειας ὡς πρὸς τὸν τύπο. Ἀπὸ τοὺς μεγάλους ὅμως θὰ ἀπαιτοῦμε δικαίως, οἱ τύποι τῆς συμπεριφορᾶς καὶ τῆς εὐγενείας τῶν νὰ ἐκφράζουν συγχρόνως τὸν ἐσωτερικὸ ἀνθρώπο μὲ τὴν ἠθικότητά του. Εἰδικὰ ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία κατὰ τὴν διαπραγμάτευση τῶν ἐντολῶν δίνει ἀφορμὴ κι' εὐπρόσδεκτη εὐκαιρία, ὥστε νὰ καθοδηγηθοῦν τὰ παιδιά στὴν κόσμια καὶ τακτικὴ συμπεριφορὰ: 3η ἐντολή: συμπεριφορὰ στὸν οἶκο τοῦ θεοῦ· 4η ἐντολή: διαγωγή ἀπέναντι στοὺς γονεῖς, ἀδελφούς, προπάτορες, διδασκάλους κι' ἄλλους ἀνωτέρους· 5η ἐντολή: πρόθυμη βοήθεια, φιλικὴ διαγωγή ἀπέναντι στοὺς συνανθρώπους· 6η ἐντολή: ἐπιμέλεια τοῦ ἀτομικοῦ αἰσθήματος τῆς ντροπῆς καὶ σεβασμὸς αὐτοῦ στὸν ἄλλον· 8η ἐντολή: ἀποφυγὴ παρατηρήσεων προσβλητικῶν καὶ πειρακτικῶν, κυριαρχία στὴ γλώσσα, ἀποφυγὴ τῆς ἀδιάκριτης συμπεριφορᾶς καὶ τῆς ἀνάμειξης στὶς συζητήσεις τῶν μεγάλων. Συναίσθημα ἢ ἀνάρτηση κανόνων συμπεριφορᾶς μέσα στὴ σχολικὴ αἴθουσα γιὰ τὰ παιδιά. Αὐτὲς θὰ ἀποτελοῦν ὁδηγὸ κατευθυντήριο γιὰ τὴ διαγωγή τους στὸ σχολεῖο, στὸ δρόμο καὶ στὸ οἰκογενειακὸ σπίτι.

Ἡ σημερινὴ γενεὰ ἔρχεται σὲ συναναστροφὴ μὲ συνανθρώπους τῶν λεγομένων «ἐλευθερωτέρων τύπων σχέσεων» καὶ θεωρεῖ τοὺς παλαιότερα σὲ χρῆση αὐστηρότερους τύπους σχέσεων σὰν ξεπερασμένους, παλιὰς μόδας, καὶ τοὺς ὁπαδούς των καθυστερημένους ἀνθρώπους· ἐντελῶς ἀδίκαια. Κι' ἂν κανεὶς ἤθελε ν' ἀποδώσῃ τὴν ἀγροικοποίησι ἓνος μεγάλου μέρους τῆς σημερινῆς μας νεολαίας στὴ δυσμενὴ γιὰ τὴν ἠθικὴ ζωὴ ἐπίδραση τοῦ πολέμου, ὅμως γεγονὸς παραμένει ὅτι σ' αὐτὴ τὴν ἀγροικοποίησι εἶναι ὑπεύθυνη ἡ χαλαρωμένη μας ἀγωγή στὸ σπίτι καὶ στὸ σχολεῖο καὶ προπαντὸς τὸ κακὸ παράδειγμα. Μιὰ ἀπαίτηση τῆς εὐπρέπειας γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ θέλουν νὰ γίνωνται παραδεκτοὶ ὡς μορφωμένοι, πρέπει νὰ εἶναι ἡ χρησιμοποίησι μιᾶς μορφωμένης γλώσσας συναναστροφῆς. Εἶναι πάντοτε πολὺ δυσάρεστο, ἂν ἓνας καλὰ ντυμένος ἀνθρώπος ὕστερα ἀπὸ σύντομη συζήτηση ἀποκαλυφθῇ ὡς ἀμόρφωτο πρόσωπο ἢ ἐπειδὴ χρησιμοποιεῖ ἓνα χυδαῖο τρόπο ὁμιλίας ἢ γιατί στὴν ὅλη του συμπεριφορὰ δὲν προσέχει οὔτε στὶς στοιχειωδέστερες ἀπαιτήσεις τῆς εὐπρέπειας καὶ τῆς εὐγένειας. Ἀκριβῶς ὅμως ἡ παρουσία μιᾶς τέτοιας ἀντίθεσης μεταξὺ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμφάνισής καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀναξιοπρέπειας καὶ κενότητος τοῦ χαρακτήρα, προκαλεῖ μεγάλες διαψεύσεις καὶ ἀποθαρρύνσεις.

Πολλοὶ ἀντιπρόσωποι τῆς σημερινῆς γενεᾶς πιστεύουν ὅτι μὲ τὸ καλὸ ντύσιμο μὲ νάχα, ἴσως ἀκόμη καὶ μὲ παρουσιαστικὸ ἀλαζονικὸ, ἀγροῖκο καὶ ἀδιάκριτο, μποροῦν νὰ προκαλέσουν ἐντύπωση. Πραγματικὰ ὅμως ἐπιτυχαίνουν τὸ σκοπὸ τους μόνον σὲ τέτοιους ἀνθρώπους, ποὺ εἶναι κακοὶ ἀνθρωπογνώστες καὶ ἀνήκουν στὸ μέρος τοῦ «κόσμου» ποὺ θέλει νὰ ξεγελιέται. Εἴτε ἐφοίτησε κανεὶς στὸ δημοτικὸ σχολεῖο, εἴτε ἐγεύθηκε ἀνώτερη παιδεία, ἀκόμη καὶ πανεπιστημιακὴ, μὲ τὴν συμπεριφορὰ καὶ τὸ χαρακτήρα του, μὲ τὴ διαγωγή του ἀπέναντι στὴν κοινωνία, μὲ τὸν τρόπο ὁμιλίας καὶ συναναστροφῆς μὲ τοὺς ἀνθρώπους, θὰ προδοθῇ καὶ θὰ ἀποκαλύψῃ σὲ πῶς παιδικὸ καὶ συναναστροφῆς μὲ τοὺς ἀνθρώπους, θὰ ἀποδοθῇ καὶ θὰ ἀποκαλύψῃ σὲ πῶς παιδικὸ περιβάλλον ἀνατράφηκε. Ὅ,τι παρέλειψε νὰ κἀνῃ νωρὶς, δὲν θὰ μπορέσῃ ν' ἀντικατασταθῇ καὶ μὲ τὴν πιὸ ἀληθινὴ μὀρφωση, ἰδιαίτερα δὲν θὰ μπορέσῃ ν' ἀνασυρθῇ μὲ τὸ σημερινὸ μας σχολεῖο, ποὺ τόσο βάρος ρίχνει στὴν καθαρὴ διανοητικὴ μὀρφωση, ἐνῶ συχνὰ καὶ κακῶς παραμελεῖ τὴ μὀρφωση τοῦ χαρακτήρα καὶ τῆς καρδιάς.

Εἶναι σφαλερὴ ἡ ἄποψη ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ φυλάμῃ τὴν εὐπρέπεια, τὴν εὐγένεια καὶ τοὺς καλοὺς τρόπους μόνον γιὰ τοὺς λεγομένους «καλύτερους», λεπτότερους καὶ ἐπιφανεῖς κύκλους. Μπορεῖ κανεὶς ν' ἀκούσῃ ἐκδηλώσεις, ὅπως π.χ. αὐτὴ: «Σὲ τί χρειάζομαι τὴν εὐπρέπεια, ἐφ' ὅσον εἶμαι μονάχα ἓνας δουλοπάροικος;» Ὅποιος μιλάει καὶ

σκέπτεται έτσι, έχει σφαλερή γνώμη για την ουσία της ευπρέπειας. «Ευγένεια» σύμφωνα με τη γλωσσική της ετυμολογία, είναι πραγματικά μια άρετή που θεραπεύεται κυρίως στην «αριστοκρατία». Πολλές φορές άρεσκειται κανείς ν' αποκαλή εκείνον που είναι αμόρφωτος, απρεπής, άγροίκος: «χωριάτη», ίσως με άδικο. Και σε χωριάτικους κύκλους επίσης, γενικά σ' ανθρώπους που ανήκουν στις λεγόμενες κατώτερες τάξεις, μπορούμε να βρούμε ανθρώπους που έχουν ευπρέπεια, που γνωρίζουν το τί πρέπει να κάμουν. Ασφαλώς οι ευπρεπείς άνθρωποι τούτου του περιβάλλοντος χρησιμοποιούν διαφορετικούς τρόπους ευγένειας και συναναστροφής, για να δείξουν ανώτερη σκέψη και διάθεση, καθώς και ανώτερο τρόπο του σκέπτεσθαι, από τα πρόσωπα που προέρχονται από καλύτερους κοινωνικούς κύκλους· αλλά μ' αυτό δεν έπεται ότι και μέσα στο άπλο χωριάτικο ένδυμα και μέσα στην απέριτη εργατική μπλούζα δεν μπορεί να βρισκεται ένας «ευγενής», ένας άνθρωπος που όφειλομε να του ανταποδώσωμε σεβασμό κι' εκτίμηση.

Όταν ο Γκαίτε γράφει: «Θέλεις να μάθης το πρόπον, ρώτησε τις ευγενείς γυναίκες», αυτή ή έκφραση έχει μόνο σχετική ισχύ. Ασφαλώς ή ευπρέπεια και ή ευγένεια είναι τα πραγματικά ευγενικά αίσθήματα, μια συναισθηματική στάση της καρδιάς απέναντι στον συνάνθρωπο κι' ένα αίσθημα που μάς μιλάει σε κάθε ξεχωριστή περίπτωση για κείνο που αρμόζει, καθώς επίσης ένα είδος γλώσσας ή όποια έχει τους τύπους της και τους έκφραστικούς της τρόπους και ή όποια βέβαια δεν είναι έπαισιώδης να τη μάθης κανείς. Ευπρέπεια και ευγένεια είναι μια «διεθνής γλώσσα», ή όποια έννοείται σε όλο τον κόσμο. Κάθε έλλειψη σεβασμού απέναντι στον συνάνθρωπο, κάθε ανακρίβεια στις συνεντεύξεις, κάθε χειρόγραφο δυσκολοδιάβαστο για τον άλλον, κάθε παράλειψη ν' απαντούμε στις έπιστολές που παίρνομε, κάθε συνειδητή και άχρηστη έλλειψη φιλοφροσύνης και απειροκαλία απέναντι στον πλησίον μας είναι απρέπεια. Η «συναίσθηση» γι' αυτές τις αλήθειες από μέρους της σημερινής γενεάς, ιδιαίτερα της νεολαίας, είναι σχεδόν καθ' όλοκληρίαν διεστραμμένη. Οι νέοι τους τρόπους τους γεμάτους από σεβασμό, επιφυλακτικότητα και κοσμιότητα τους θεωρούν συμπτώματα έλαττωματικής διανοητικότητας, ίσως και ένδειξης στενότητας πνευματικής, ενώ απ' την άλλη μεριά δείχνουν ακράτεια στους τρόπους και τέλεια χαλάρωση ήθων, ίσως συνδεμένη με βανασότητα. Πρόκειται για μια στρεβλότητα του αίσθήματος της τιμής από σφαλερές αξιολογικές κρίσεις, που έπιτακτικά χρειάζεται διόρθωση.

Αν επιθυμώ να μάθω, αν κάποιος έχη ευπρέπεια και φρόνηση, καλύτερα να τον παρατηρήσω όχι στη συμπεριφορά του απέναντι στους ανώτερους του, αλλά στη διαγωγή του απέναντι σε κείνους που έχουν την ίδια ή κατώτερη θέση απ' αυτόν.

Στη Βαυαρία συνηθίζομε να παραδίδωμε στους αποφοίτους των σχολείων κατά τη λήξη του σχολικού έτους ένα αντίτυπο του Συντάγματος της πολιτείας· αν αυτή ή άλλη παρόμοια συνήθεια υφίσταται επίσης και σ' άλλες γερμανικές ομοσπονδιακές περιοχές, δεν γνωρίζω. Θα θεωρούσα όμως το ίδιο σπουδαίο με την παράδοση του Συνταγματικού Χάρτου, αν δινόταν σε κάθε μαθητή μας που συμπληρώνει τα 12 χρόνια της ζωής του ένα «βιβλιαράκι για την ευπρέπεια» που θα τον εξοικειώνη με τις σπουδαιότερες απαιτήσεις της ευπρέπειας, που θα του άφηνιζε το αίσθημα της ευρυθμίας στις σχέσεις και την αίσθηση για το πρόπον, θα του δείχνη ότι ή ευπρέπεια και ή ευγένεια δεν είναι ένας άπλος τύπος αλλά μια απαίτηση της χριστιανικής θρησκείας και γενικά του ανθρωπισμού και ότι έχει δικαίο το γερμανικό απόφθεγμα που λέει: «Με το καπέλλο στο χέρι γίνεται κανείς ευπρόσδεκτος σε όλη τη χώρα».

Dr ALFRED MOESSNER
Μετάφρ. Χρ. Γ. Δουμοπούλου

ΣΧΟΛΙΑ ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Μεταβολή στο 'Υπουργείο της Παιδείας

Με τον τελευταίο κυβερνητικό ανασχηματισμό ο κ. Κ. Καλλιάς, ύπουργός της Παιδείας έπι ένα-μισή περίπου χρόνο, παρ' όλην τή θέση του στον κ. Α. Χ. Γεροχωστόπουλο, βουλευτή Πατρών, που πρώτη φορά παίρνει ύπουργικό χαρτοφυλάκιο. Η ύπουργία του κ. Καλλιάς υπήρξε έντελώς άγονη. Με όλο που ή Κυβέρνηση διαθέτει τεράστια πλειοψηφία στη Βουλή, αυτός κανένα γενικό-τερο εκπαιδευτικό ζήτημα δεν μπόρεσε ή δεν θέλησε να προωθήσει νομοθετικά προς τή λίσση του. Ατολμίες, αναβλητικός, αιχμάλωτος κακών συμβούλων, περιορίσθηκε σε πράξεις διυλικής, που ασφαλώς δεν ώφέλησαν την Έκπαιδευση, και εκείνο που κατάφερε είναι να έμβάλει στον εκπαιδευτικό κόσμο την άβελαιότητα για τήν τύχη του.

Ο νέος 'Υπουργός έχει μόρφωση, ευγένεια, ανατροφή και νιάτα—δηλαδή όλες τις προϋποθέσεις για να εργαστεί δημιουργικά στον ευαίσθητο και τόσο σημαντικό για τήν επιβίωση και τήν προκοπή του Έθνους μας τομέα της Παιδείας. Η οικογένειά του έχει δώσει ακόμη έναν 'Υπουργό της Παιδείας, τον πάππο του. Του εύχόμαστε επιτυχία στο δύσκολο έργο του. Αν κατορθώσει να απαλλαγεί από τον κλοιό εκείνων που με τις αναχρονιστικές ιδέες, τή μισαλλοδοξία και τήν εμπάθεια τους ανακόπτουν κάθε αναπλαστική προσπάθεια στην περιοχή της Παιδείας, και αντιμετώπισει τα ζητήματα του 'Υπουργείου του φωτισμένα και με άποφασιστικότητα, θα γίνει άξιος της ευγνωμοσύνης όλόκληρης της έλληνικής κοινωνίας.

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

Νικόλαος Πολίτης
(1852-1921)

Εφέτος ή γενέτειρά του ή Καλαμάτα έτίμησε τον άείμνηστο Πανεπιστημιακό Διδάσκαλο Νικόλαο Πολίτη. Συμπληρώθηκαν 102 χρόνια από τή γέννησή του στις 8 Μαρτίου.

Ο Νικόλαος Πολίτης δίκαια θα θεωρείται πάντοτε ο πατέρας της Έλληνικής Λαογραφίας, που τήν έμελέτησε με άυστηρήν άφοσίωση και με άκάματο έπιστημονικό πνεύμα.

Πολύ νωρίς έδωσε τεκμήρια που προαίωξαν τή μελλοντική του έπιστημονική σταδιοδρομία. Στα 1867, σε ηλικία 15 χρόνων, έδημοσίευσε στήν «Πανάωρον» τις μελέτες του: «Περὶ παραμυθίων παρὰ τοῖς νεωτέροις Έλλησι» και «Νεοελληνικά ανάμικτα».

Στά 1882 έγινε ύφηγητής της Έλληνικής Μυθολογίας και στα 1884 διορίστηκε Τμηματάρχης της Μέσης Έκπαιδεύσεως στο 'Υπουρ-

γείο της Παιδείας. Παράλληλα έκτελούσε και καθήκοντα Γενικού Έπιθεωρητού των Δημοτικών Σχολείων. Πρέπει να έξάρουμε δύο φαινα σημεία της δράσεώς του στο 'Υπουργείο. Το πρώτο είναι ότι σ' αυτόν όφείλεται ή είσαγωγή της διδασκαλίας των Νεοελληνικών στα σχολεία της Μέσης Έκπαιδεύσεως. Και το δεύτερο ότι με τήν έγκύκλιο, που έστειλε στους διδασκάλους μας, προτρέποντάς τους για τή συλλογή λαογραφικού υλικού, μάζεψε πλούσιο και ποικίλο τέτοιο υλικό, που τó χρησιμοποίησε όπως έπρεπε στις λαογραφικές εργασίες του. Αν έχουμε και στις ήμέρες μας πολλά τα παραδείγματα διδασκάλων, που ασχολούνται με τέτοια έθνωφελή συλλεκτική εργασία, αυτό είναι καρποφορία των πρώτων εκείνων προτροπών του έμπνευσμένου 'Οδηγητή.

Χαρακτηριστική άκόμα είναι και ή παραίτηση του Πολίτη από τή θέση του στο 'Υπουργείο, τήν όποια υπέβαλε στον τότε Πρωθυπουργό Χαρίλαο Τρικούπη τον 'Ιανουάριο του 1888. Αποσπώ μόνο μερικές λέξεις, που δείχνουν τó ανώτερο ήθος του: «...Τα ποικίλα συμφέροντα του πολυαριθμού μαθητών, αίνους, καιίπερ εύτελείς και ταπεινά, είναι όμοιως επίσης όχληροι και έπίσης ύβρις... Βουλευτής και στενός φίλος μου σφοδρώς με μισεί και με καθυβρίζει, άφ' ότου ήρνίθην να προκαλέσω τόν παράνομον προβιβασμόν προστατευόμενου του τινός μαθητού... Τελευταίον, ένεκα ιδίως της περικαλυπτομένης μέν αλλά καταδήλου δυσαρεσκείας, ήν προεκάλεσεν ή έφαρμογή του νόμου, δι' ου περιορίζονται αι περιπτώσεις της άπολύσεως και της μεταθέσεως των διδασκάλων και ή κατόρρησις των άτελών σχολείων, αι κατά της έν τώ 'Υπουργείω ύπηρεσίας αιτιάσεις επέτάθησαν, έπιτρέψατέ μοι δε να νομίζω ότι δεν είναι συμφέρον να παραρθησιν έντελώς...».

Στά 1889 ο Πολίτης, μαζί με τόν Γ. Δροσίνη, ανέλαβε ή διεύθυνση της «Εστίας», επίσης ο ίδιος και τού «Εγκυκλοπαιδικού Λεξικού» τήν επιμέλεια, που τó εξέδιδε ο Γ. Μπάρος. Στα 1890 διορίστηκε καθηγητής της Μυθολογίας και της Έλληνικής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο των Αθηνών.

Η διδασκαλία του στο Πανεπιστήμιο υπήρξε μεθοδική και γονιμάτα. Ο Πολίτης έπλησίασε πολύ τούς φοιτητές—πρώτη φορά γινόταν αυτό στο Πανεπιστήμιό μας—ήλεκτρεσε αληθινά τήν ψυχή τους, ύψωσε τó φρόνημά τους, σκόρποϋσε άφείδωλα τó πνευματικό του φώς για να τούς όδηγήσει στον άβέβαιο και μακρινό δρόμο της έρευνας και των αναζητήσεων.

Οι έπιστημονικές εργασίες του Πολίτη απο-
τελούν τὰ βασικά υποδείγματα γιὰ τὴ λαογρα-
φικὴ ἔρευνα. Γιατὶ ποῶτος αὐτὸς ἐμελέτησε
συστηματικὰ στὸν τόπο μας τὰ ἥθη καὶ τὰ
ἔθιμα τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νέου βίου τῶν ἐλλή-
νων καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν, τὴν ἀρχαία καὶ τὴ
νέα μυθολογία, τὰ φαινόμενα τῆς νέας μας
γλώσσας, τὰ δημοτικά μας τραγούδια, τὶς πα-
ροιμίες, τὶς παραδόσεις μας κλπ.

Στὰ 1908 ἱδρύσε τὴν Ἑλληνικὴ Λαογραφικὴ
Ἑταιρείαν καὶ στὰ 1909 ἐξέδωκε τὸν Α' τόμο
τῆς «Λαογραφίας», πὺλ τὴ συνέχισε ἕως τὶς
τελευταῖες ἡμέρες τῆς ζωῆς του. Ἀναφέρουμε
ὅτι οἱ περισσότερες σελίδες τοῦ Α' τόμου, ὅπως
καὶ τῶν ἐπόμενων, εἶναι πλημμυρισμένες ἀπὸ
δικὰ του ἄρθρα. Ἐνδεικτικὰ λ.χ. σημειώσαμε
ὅτι ἀπὸ τὶς 120 πρώτες σελίδες τοῦ Α' τόμου
εἶναι δικές του οἱ 3-18, 19-70, 77-81, 107-120.
Καὶ παρακάτω κάττι ἀνάλογο παρατηροῦμε.
Χαρακτηριστικὴ εἶναι καὶ ἡ «Λαογραφικὴ
Ἐπιθεώρησις τῶν περιοδικῶν δημοσιευμάτων»
στὶς σελ. 121-154, 340-409, 654-679, ὅπου ὁ
Πολίτης προβαίνει σὲ περιεκτικὴ κριτικὴ δια-
φόρων λαογραφικῶν ἐργασιῶν κλπ. καὶ κάνει
εὐστοχες παρατηρήσεις καὶ κατατοπιστικὲς ὑπο-
δείξεις.

Στὰ 1909 ὁ Πολίτης ἐξέδωκε τὸ Α' τεῦχος
τῆς «Ἑλληνικῆς Βιβλιογραφίας» καὶ στὰ 1911
τὸ Β' τεῦχος. Δὲν πρέπει νὰ παραλείψουμε νὰ
αναγράψουμε ὅτι ἀπὸ τὸ 1899 ἄρχισε στὴ Βι-
βλιοθηκὴ Μαργαρίτῃ νὰ δημοσιεύει σειρά ἀπὸ
τόμους μὲ τὸν τίτλο «Μελέται περὶ τοῦ βίου
καὶ τῆς γλώσσας τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ». Ἔτσι
ἐτύπωσε 4 τόμους «Παροιμιῶν» καὶ 2 τόμους
«Παραδόσεων».

Στὰ 1914 εἶδε τὸ φῶς τὸ βιβλίον α' Ἐκλογαὶ
ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ἔργο
γιὰ τὸ ὁποῖο ἐμόχθησε ὁ Πολίτης.

Στὰ 1918 ἱδρύσε τὸ «Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον»,
ποῦ σκοπὸς του εἶναι ἡ συλλογὴ καὶ δημοσίευση
τῶν λαογραφικῶν μας μνημείων.

Ὁ Πολίτης πέθανε στὶς 12 Ἰανουαρίου
1921. Ἐξεδόθησαν τρεῖς τόμοι «Λαογραφικῶν
Συμμεϊκτῶν» του, ὁ Α' (σελ. 304) στὰ 1920,
ὁ Β' (σελ. 375) στὰ 1921, ὁ Γ' (σελ. 393) στὰ
1931. Ἐκεῖ δημοσιεύθηκαν κάποιες ἀπὸ τὶς
πολλὲς λαογραφικὲς μελέτες του. Ἀναφέρουμε
μερικὲς ἀπ' αὐτές: «Περὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἔπους
τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων», «Δημῶδεις κοσμο-
γονικοὶ μῦθοι», «Ὁ Ἥλιος κατὰ τοὺς δημῶδεις
μῦθους», «Ἡ Σελήνη κατὰ τοὺς μῦθους καὶ τὰς
δοξασίας τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ», «Οἱ περὶ ἀστέρων
καὶ ἀστερισμῶν μῦθοι», «Τὸ ἔθιμον τῆς θραύ-
σεως ἀγγεῖων κατὰ τὴν κηδείαν», «Ὁ κενυτόκιον»,
«Ὑβριστικὰ σχήματα», «Μετεωρολογικοὶ μῦ-
θοι», «Πυρομαντεία καὶ ἐμπυροσκοπία παρὰ τῶν
καθ' ἡμᾶς λαῶν», «Ὁ γάμος παρὰ τοῖς νεωτέ-
ροις Ἑλλήσιν», «Τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν» κλπ.

Ὁ Νικόλαος Πολίτης δὲν ὑπῆρξε μόνο ὁ
μεγάλος θεμελιωτὴς τῆς Λαογραφίας μας. Οἱ
δημιουργικὲς συλλήψεις του καὶ οἱ ἀναπλαστικὲς
κατευθύνσεις του εἶχαν ἀποφασιστικὴν ἐπίδραση
στὴ διαμόρφωση τῆς νεοελληνικῆς σκέψεως καὶ

ζωῆς. Ἡ προσφορά τοῦ Πολίτη εἶναι αὐτόχρονα
ἐθνικὴ. Ἡ ἐλληνικὴ ἐπιστῆμη καὶ ἡ λογοτεχνία
μας θὰ διατηρήσουν ἀκήρατὴ τὴ μνήμη του, καὶ
ὁ χρόνος δὲν θὰ σβῇσι ποτὲ τὸ ἀθάνατο ὄνομα
του ἀπὸ τὸν τιμητικὸ τύμβον τοῦ οὐ ὕψωσε ἡ
εὐγνωμοσύνη καὶ ἡ εὐλάβεια τῆς Νέας Ἑλλάδας.
Αὐτὴ τὴν εὐγνωμοσύνη καὶ εὐλάβεια παραστα-
τικὰ ἐκφράζουν οἱ στίχοι, ποῦ ἔχει ἀφιερῶσει
στὸν Πολίτη ὁ Κωστής Παλαμᾶς. Ἀπ' αὐ-
τοὺς ἀποσπῶ μερικοὺς:

Χαῖρε, ὁ Πολίτης ὁ σοφός!...

Καὶ τὰ πορτοπαράθρα τοῦ παλατιοῦ

[τ' ἀνοίγει

καὶ μπάζεις μέσα τῆς ζωῆς τὸ φῶς καὶ τὸν

[ἀέρα,

καὶ λές τοῦ Μύθου:—Εὐπύνησε! Καὶ λές

[τοῦ ῥήγα:—Μίλα!

Εὐπύνα, καὶ νὰ ἡ Παράδοξη, καὶ νὰ ἡ νε-

[ράϊδα. Μίλα!

Καὶ ξεσκεπάζεις τῆς κρυφῆς λιγύλογης

[Παροιμίας

τ' ἀγαλματένιο πρόσωπο, νόημα, φωνὴ τῆς

[δίνεις.

Καὶ τῆς καρδιάς μας τὴν καρδιά μᾶς δει-

[χνεῖς, τὸ Τραγούδι

τ' ὀλόδροσο, τὸ πιὸ ὁμορφο ῥηγδόπουλο, καὶ

[κράζεις:

—Ἀκούστε το πῶς κελαῖδεῖ καὶ δέστε το

[πῶς πάει!

—Χαρήτε, νιάτα ἐλληνικά. Περηφανέφυ,

[Μάννα.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΕΥΛΗΣ

Τὸ 11ο Διεθνὲς Συνέδριο Ψυχοτεχνικῆς

Κατὰ τὰ ἔλη Ἰουλίου τοῦ περασμένου χρόνου
συνῆλθε στὸ Παρίσι τὸ ἐνδέκατο διεθνὲς Συνέ-
δριο Ψυχοτεχνικῆς, μὲ τὴ συμμετοχὴ ἀντιπρο-
σώπων ἀπὸ ὅλα σχεδὸν τὰ μέρη τοῦ πολιτι-
σμέ ου κόσμου. Ἐπί-τιμος πρόεδρος τοῦ Συνε-
δρίου ἦταν ὁ παλαιμαχὸς Γάλλος ψυχολόγος
Ε. Πιερόν καὶ ἐνεργὸς πρόεδρος ὁ καθηγητὴς
Μπονναρντέλ. Οἱ ἐργασίες καὶ τὰ παρίσματα
τοῦ Συνεδρίου δημοσιεύονται σὲ ὀγκώδη τόμο,
ποῦ δίνει σαφὴ εἰκόνα καὶ τοῦ πνεύματος πὺ
κυριάρχησε σ' αὐτὸ καὶ τῆς πολυμέρειας τῶν
ἐνδιαφερόντων τῶν συνέδρων.

Ἀληθινὰ ἓνα ἀπὸ τὰ πράγματα ποῦ χαρα-
κτηρίζουν τὴν ἐργασία τοῦ Συνεδρίου αὐτοῦ,
εἶναι τὸ πλάτος ποῦ δόθηκε ἐξ ἀρχῆς στὴν
ἐννοια τοῦ ὅρου Ψυχοτεχνικὴ. Τὰ θέματα τῶν
συζητήσεων καὶ ἀναιωνώσεων ἀπλώθηκαν σὲ
ὅλους τοὺς οὐσιώδεις τομεῖς τῆς ἐφαρμοσμένης
ψυχολογίας. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος πρέπει νὰ
σημειωθῇ σχετικὰ πῶς στὸ Συνέδριο ἔλαβαν
ἐνεργὸ μέρος ὅχι μόνο εἰδικοί Ψυχολόγοι τῆς
ἐργασίας καὶ Ψυχοτεχνικοί, ἀλλὰ καὶ Παιδο-
ψυχολόγοι, Κλινικοὶ Ψυχολόγοι, Ψυχίατροι καὶ
Ψυχοθεραπευτές. Ἔτσι ὁργανώθηκαν τὰ ἀκό-
λουθα τέσσερα τμήματα: α) Ἐπαγγελματικὸ
προσανατολισμοῦ, β) Ψυχολογίας τῆς ἐργασίας,

γ) Παιδαγωγικῆς Ψυχολογίας καὶ δ) Κλινικῆς
Ψυχολογίας.

Μέσα στὸ πλατύτατο αὐτὸ πλαίσιο ἐργασίας
βρῆκε τὴ θέση του τὸ ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον τοῦ
Συνεδρίου γιὰ ζητήματα σχετικὰ μὲ τὴν
Ψυχικὴ Ὑγεία καθόλου. Εἰδικώτερα ἀξίζει νὰ
σημειώσωμε τὰ προβλήματα γιὰ τὸ ρόλο καὶ
τὴ δικαιοδοσίαν τοῦ ψυχολόγου σὲ ἰδρύματα
ψυχοδιαγνωστικῆς καὶ ψυχοθεραπείας, τὴ σχέση
ψυχολόγου καὶ ψυχιάτρου στὴν πράξη τῆς διά-
γνώσεως καὶ τῆς θεραπείας, τὸ δικαίωμα τοῦ
πρώτου νὰ δουλεύῃ αὐτόνομα καὶ ὑπεύθυνα ὡς
ψυχοθεραπευτῆς, τὶς ἐγγυήσεις ποῦ ἀπαιτεῖ τὸ
νέο αὐτὸ ἐπαγγελματικὸ στάδιο τοῦ ψυχολόγου,
τὸ ἄγνωστο ἀκόμη στὴν λατρικὴ ἀντίληψη
τῶν περισσοτέρων λατρῶν.

Ἡ συμμετοχὴ στὴ συζήτηση ὑπῆρξε ζω-
ρότατη. Ὑποστηρίχθηκαν μὲ σοβαρὰ ἐπιχει-
ρήματα οἱ ἀντίμαχες ἀπόψεις, μεβάση ὅχι μόνο
τὰ ἐπαγγελματικὰ συμφέροντα, ἀλλὰ καὶ τὶς
ἀνάγκες τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου, γιὰ νὰ γίνῃ
τελικά παραδεκτὸ, πῶς τὸ ἄντικρυ μὴς τέτοιας
ἐπαγγελματικῆς δράσεως στὸν ψυχολόγο προϋ-
ποθέτει τὴ συστηματικὴ διευθέτηση μεγάλων
προβλημάτων ποῦ προκύπτουν ἀπ' αὐτὴν. Προ-
βλημάτων ποῦ δὲν εἶναι μόνο μορφωτικά, ἀλλὰ
καὶ θεοτολογικά, νομικά καὶ συνδικαλιστικά.

Ἄλλο χαρακτηριστικὸ τοῦ πνεύματος τοῦ
Συνεδρίου εἶναι ἡ σκοπιὰ, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντι-
μετωπίσθηκε ἡ ἀνθρωπίνη ἐργασία. Ὑψιμα-
σμένη ἐξ ὀλοκλήρου εἶδαμε τὴν ἰδέαν, ποῦ ἀπα-
σχολοῦσε τὰ τελευταῖα χρόνια τοὺς πιὸ φωτι-
σμένους ἀπὸ τοὺς εἰδικούς, γιὰ τὸ ρόλο τοῦ
καθαρὰ ψυχικοῦ παράγοντος στὴν ἐπαγγελμα-
τικὴ εὐδοκίμηση καὶ τῆς ψυχογένειας τῆς ἀπό-
δοσῆς στὰ κατὰ μέρος άτομα. Ἡ προσωπικό-
τητα τοῦ ἐργαζομένου ὡς σύνθεση καὶ ἐνότητα
βρέθηκε συχνὰ στὸ προσκήνιο. Προβλήματα
ὅπως τὰ βαθύτερα κίνητρα τῆς ἐπαγγελματικῆς
ἐκλογῆς καὶ ἐργασίας, οἱ ἀμοιβαῖες σχέσεις
ἀνάμεσα σὲ ἐργαζομένους καὶ ἐργοδότες ἡ ἐργο-
δηγούς, ἀκόμη καὶ οἱ ἐξωεπαγγελματικὲς
δυσκολίες τῶν πρώτων ὡς πηγὲς συναισθηματι-
κῆς ἐντασης, ἐκρίθηκε σκόπιμο νὰ πολιτογρα-
φηθοῦν στὴν περιοχὴ τῆς ψυχοτεχνικῆς ἐρευνας.
Ἀναγνωρίσθηκε πῶς ἡ ψυχικὴ εὐφορία τοῦ
ἐργαζομένου ἀποτελεῖ συντελεστὴ τῆς ἀπόδοσῆς
του μεγαλύτερου ἴσως καὶ ἀπὸ τὶς κατὰ μέρος
ψυχο-φυσιολογικῆς του ικανότητες καὶ πέρα ἀπὸ
τὴν ἀπόδοση, συντελεστὴν εὐημερίας τοῦ κοι-
νωτικοῦ συνόλου.

Ὑστερα ἀπὸ τὶς διαπιστώσεις αὐτὲς συνειδη-
τοποιήθηκαν οἱ νέες ἀπαιτήσεις ποῦ προβάλλο-
νται στὸν ψυχολόγο τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ
ἐργοστασιῶν. Νὰ μὴ τοῦ ζητῆται δηλ. μονάχα
ἡ διάγνωση τῶν κατὰ μέρος ψυχο-φυσιολογικῶν
ικανοτήτων τοῦ ἐργαζομένου ἡ πρόγνωση γιὰ
τὴν ἀπόδοσή του σὲ μίαν ὀρισμένη ἐργασία.
Ἀλλὰ κατανόηση τῆς προσωπικότητάς του στὸ
σύνολό της. Καὶ ποῦ πάντων, θετικὴ βοήθεια
γιὰ τὴν ψυχολογικὴ παρακολούθηση τοῦ ἐργα-

ζομένου, γιὰ τὴν ἀναζήτηση καὶ τὸ παραυε-
ρισμα τῶν ψυχικῶν αἰτίων ποῦ ἐπηρεάζουν
ἀσχημα τὴν ἀποδοτικότητά του καὶ γιὰ τὴν
κατασφάλιση τῆς ψυχικῆς του υγείας.

Μὲ τέτοια ἀντίληψη γιὰ τοὺς βασικοὺς παρά-
γοντες τῆς ἀνθρώπινης ἀποδοτικότητος φυσικὸ
ἦταν νὰ ἀκουστοῦν μὲ ἐνδιαφέρον ἀνακρινώσεις
γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν λεγομένων τέσσε προ-
βολῆς—ὅπως τὸ Βόρσαχ (Γιὰ τὸ τέσσε τοῦτο
βλέπε τὰ τεύχη τῆς «Παιδείας» 33-34, 37
καὶ 38, ἔτος γ', 1949), τὸ «τέσσε θεματικῆς
ἀντίληψης» (Τ.Α.Τ.), τὸ τέσσε τοῦ Σπέντι
κ.ά.—τέσσε στὸν ἐπαγγελματικὸν προσανατο-
λισμὸ ὅσο καὶ κατὰ τὴν ἐπιλογήν ἐργασιῶν σὲ
βιομηχανικὲς ἐπιχειρήσεις.

Σημειώνωμε πῶς ἡ νέα πλατεῖα ἐκδοχῆ τῆς
ἀποστολῆς τῆς Ψυχολογίας στὶς ἐπιχειρήσεις
καὶ στὴ βιομηχανία, ἔχει ἦδη τὶς ἐφαρμογὲς τῆς
ἀπὸ μερικὰ χρόνια σὲ ὀρισμένες χώρες, ὅπως
ἡ Μ. Βρετανία καὶ οἱ Ἑνωμένες Πολιτεῖες τῆς
Ἀμερικῆς.

Σ. Μ. Γ.

Ὁ θεσμός τοῦ σχολικοῦ ψυχολόγου

Δίνωμε ἐδῶ μερικὲς χρήσιμες πληροφορίες
γιὰ τὸν θεσμὸ τοῦ σχολικοῦ ψυχολόγου.
Ὁ πρῶτος ψυχολόγος ποῦ τοποθετήθηκε ἦδη
ἀπὸ τὸ 1913 στὸ περιφερειακὸ Συμβούλιο τοῦ
Λονδίνου μὲ ἀρμοδιότητα τὴν ψυχολογικὴ
παρακολούθηση τῶν παιδιῶν τῶν σχολείων καὶ
τῆς ἐξωσχολικῆς νεότητος, ὑπῆρξε ὁ Κύριλλος
Μπάρτ. Καρπὸ τῆς πείρας του θὰ πρέπει νὰ
θεωρήσωμε τὰ βιβλία του: «Ὁ ἀνήλικος παρα-
στρατημένος» (α' ἐκδ. 1925, β' ἐκδ. 1948),
«Τὸ καθυστερημένο παιδί» (1937), τὴ συλλογὴ
τῶν τέσσε «Πνευματικὰ καὶ σχολικά τέσσε»
(1921) κ. ἄ.

Ἡ Γερμανία ἀπέκτησε τὸν θεσμὸ τοῦ
σχολικοῦ ψυχολόγου τὸ 1922 μὲ ἀπόφαση τοῦ
Δημοτικοῦ Συμβουλίου τῆς πόλεως Μάνν-
χαιμ. Στὴν πόλιν αὐτὴν ἡ ὑπάρξη «παρὰ τῶν
τάξεων» στὸ σχολικὸ τῆς σύστημα ἀπαιτοῦσε
ὑπεύθυνη καὶ συστηματικὴ ψυχολογικὴ ἐργα-
σία γιὰ τὴν ἐκλογὴ καὶ τὴν κατάταξη τῶν μα-
θητῶν ἀνάλογα μὲ τὶς διανοητικὲς τοὺς δυνάμεις.
Πρῶτος σχολικὸς ψυχολόγος στὴν πόλιν αὐτὴ
διορίσθηκε ὁ Α. Σίκκινγκερ. Τὸ ἔργο του ὡς
σχολικοῦ ψυχολόγου κατὰ τὸν πρῶτο χρόνο
ἀπὸ τὸ διορισμὸ του ἐκθέτει ὁ Σίκκινγκερ
σὲ εἰδικὸ φυλλάδιο μὲ τὸν τίτλο «Ὁ σχολικὸς
ψυχολογικὸς σύμβουλος» (Βιβλιοθήκη «Πη-
γῆς» ἀρ. 12) 1925.

Δέκα χρόνια καὶ περισσότερο πρὶν ὁ Γερ-
μανὸς ψυχολόγος Βίλλιμ Στέον στὸ πρῶτο
Συνέδριο Γερμανῶν Ψυχολόγων (Δρέσδη, 1911)
ἀξίωσε νὰ ζητηθῇ ἀπὸ τὸ Κράτος ἡ πρὸς Δῆμονος
ὁ διορισμὸς Σχολικῶν Ψυχολόγων.

Σ. Μ. Γ.

Πέτρου Χάρη: «Έλληνες πεζογράφοι». Έκδοση Ι. Δ. Κολλάρου. Αθήναι 1954, σελ. 255.

Το κριτικό αυτό βιβλίο του κ. Πέτρου Χάρη, που αναφέρεται στο πεζογραφικό έργο του Παπαδιαμάντη, του Καρκαβίτσα, του Βλαχογιάννη, του Ξενόπουλου, του Παλαμά, του Χατζόπουλου, του Νιρβάνα, του Παπαντωνίου, του Δραγούμη, του Ουράνη, είναι πρώτα αξιοπρόσεχτο από την άποψη ότι εξιστορεί τη νεοελληνική πεζογραφία σε κάποιους μεγάλους σταθμούς της. Είναι δέκα αξιολογώτατες μονογραφίες, στις οποίες ο κριτικός παρακολουθεί ποῦτα με ιδιαίτερη προσοχή, βήμα πρὸς βήμα, τὰ κείμενα, πολύ συστηματικά, χωρίς προκαταβολικά ν' αποφαίνεται. Ο ἀναγνώστης διαρκῶς βρίσκεται μπροστά σε ἀφθονά ἀναλυτικά στοιχεία, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀνακύπτουν ὁμαλά οἱ γενικεύσεις.

Ἡ κριτική διείσδυση τοῦ κ. Χάρη εἶναι γνωστή. Ὁ ἴδιος καλλιέργησε με πολλὴ ἐπιτυχία τὸ δοκίμιο καὶ μᾶς ἔδωσε εὐτυχισμένα δείγματα με τὴν «Κρίσιμη ὥρα», με τὸ «Ὅταν ἡ ζωὴ γίνεται ὄνειρο», με τὸ «Υπάρχουν θεοί;» κλπ.

Στὸν κ. Χάρη ὑπάρχει ἡ πολὺτιμη κριτικὴ πείρα ἡ ἀποκτημένη μέσα στὴν πράξη. Καὶ κριτικὴ πράξη εἶναι οἱ στήλες τοῦ καθημερινοῦ καὶ τοῦ περιοδικοῦ τύπου, ὅπου χρόνια τώρα συνεργάζεται, καὶ ἰδίως στὸ περιοδικό του, τὴ «Νέα Ἑστία», πού με τὴν πολὺμοχθη προσπάθειά του καὶ τὸν ἀκμάτο ζῆλο του ἀπέβη τὸ παραστατικό χρονικό τῆς νέας μας λογοτεχνίας καὶ τῆς φιλολογικῆς μας κινήσεως ἀπὸ τὸ 1927 ἕως σήμερα, σὲ 55 ὁλόκληρους τόμους. Στούς τόμους αὐτοὺς εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος κείμενα πού εἶναι μνημεῖα τοῦ ἔμμετρου καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου καὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ καὶ κριτικοῦ στοχασμοῦ, στὰ σκληρὰ χρόνια τῆς Κατοχῆς καταχωρήθηκαν σελίδες ἀκαταγώνιστης ἐθνικῆς εὐφυΐας, ἐδόθησαν κατὰ καιροὺς ὥραιες πνευματικὲς μάχες, συγκροτήθηκαν σπουδαῖα ἀναμνηστικά τεύχη, καὶ γενικά ἐσημειώθη μιὰ ζωντανὴ παρουσία σὲ ἐπικάριες καὶ κάποτε κρίσιμες στιγμές.

Τὸ νέο βιβλίο τοῦ κ. Χάρη πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὅτι εἶναι ἀνάπτυξη ἔγκυρων στοχασμῶν ἐπάνω στὸ διήγημα, πού ὁ ἴδιος τὸ καλλιέργησε, καὶ μᾶς ἔδωσε σὲ τόμους ἕως τώρα τὴν «Τελευταία νύχτα τῆς γῆς», τὸν «Μακρυὸ κ' ἴσμι», καὶ πρόκειται νὰ κυκλοφορήσει τὰ «Φῶτα στὸ πέλαγος».

Οἱ συγγραφεῖς, τοὺς ὁποῖους μελετᾷ στὸ βιβλίο του αὐτὸ ὁ κ. Χάρης, ἔχουν ὁ καθένας τοὺς τὴν ἐντελῶς ξεχωριστὴν προσφορά τους. Ὁ κ. Χάρης ἔχει συνεχῶς ὡς στόχο του τὴν προσπάθεια νὰ τοὺς τοποθετήσει, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ διήγημα, στὸ δικό τους βῆμα, στὴ δική τους θέση μέσα στὴ γραμματεία μας. Καὶ τὸ κατορθώνει αὐτὸ με πολλὴ θετικότητα, ἀφοῦ ἀποδείχνει με τὰ ἴδια τὰ σημεῖα τῶν κειμένων τοὺς τὸν καθένα ἰσχυρισμό του. Καμμιὰ αὐθαιρεσία καμμιὰ προχειρότητα δὲν ὑπάρχει στὶς σελίδες του. Κι' ἐκεῖ ἀκόμα, πού εἶναι καθιερω-

μένες καὶ κατασταλαγμένες κάποιες με γενικὴ ἀναγνώριση ἀπόψεις γιὰ ὀρισμένους συγγραφεῖς ἀπὸ τοὺς δέκα, πού μελετᾷ, καὶ πάλι ὁ κ. Χάρης βρίσκει τὸν τρόπο γιὰ νὰ κάνει μιὰ δική του προέκταση, νὰ σκεφθεῖ μιὰν ἰδιαίτερη ἀπόχρωση. Θ' ἄρκεστώ σὲ τρία παραδείγματα. Γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη: «Ἐμενε ὁλόκληρος μέσα στὴν παράδοση τῆς Χριστιανικῆς Ὁρθόδοξίας, τὴ ζοῦσε, τὴ διαμόρφωσε σὲ γλυκὺτατο ρεμβασμὸ καὶ σὲ θερμὴ παρηγορία, τὴν ἔκαμε σύστημα ζωῆς. Ἐγινε ὁ μέγας εὐσεβὴς τοῦ νησιοῦ του καὶ τοῦ καιροῦ του. Ἐτσι ἔφτασε στὴν ἐσωτερικὴ εἰρήνη» (σελ. 36). Γιὰ τὸν Καρκαβίτσα: «Τὸ ὑπαίθρο ἦταν ὁ μέγας του ἔρωτας καὶ ἡ ἀδιάκοπη πρόκληση στὴν περιγραφικὴ του ἱκανότητα... Μόνο στὴν ἀνοιχτὸν ὁρίζοντα ἀναπνέει ἐλεύθερα, ζεῖ, παίρνει δύναμη καὶ τρέχει με ἀλαλαγμὸ νὰ συλλάβει τὰ χρώματα καὶ τὰ σχήματα» (σελ. 97). Ἀλλοῦ καθορίζει ἔτσι τὴν προσφορά τοῦ Βλαχογιάννη: «Ὁ Βλαχογιάννης ἔκαμε τὴ θετικὴ προσφορά του, πού μπορεῖ νὰ χωριστεῖ σὲ τρία μέρη... α) ἔδωσε τὸ ἥρωϊκὸ στοιχεῖο στὸ κήρυγμα τῆς ζωντανίας τοῦ δημοτικισμοῦ, β) πούσθηκε στὴν ἐνοια καὶ στὶς μορφὲς τῆς Ἑλληνικῆς ὁμορφιάς τὴ λεβεντιά σὲ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις της, καὶ γ) ἀνασύνθεσε σὲ λογοτεχνικὲς σελίδες τὸ ὕλικο τῆς λαογραφίας, πού ἦταν στὰ χρόνια ἐκεῖνα ἀκόμα ἓνα πνευματικὸ κίνημα, καὶ, ὅσο κι' ἂν συχνὰ φαινόταν πὼς ταυτίζεται με τὸν δημοτικισμό, διατηροῦσε μιὰν αὐτονομία κι' ἔμενε στὴ βάση τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας... Ἐδωσε ὁ Βλαχογιάννης ὅ,τι ἐνοίωσε. Κι' αὐτὸ εἶναι ὅλο τὸ μυστικὸ τῆς γνησιότητος. Δὲν ἐπρόσφερε περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι εἶχε. Ὅ,τι ὅμως εἶχε ἦταν δικό του...» (σελ. 80-81).

Ὁ κ. Χάρης ξεχωρίζει με εὐστοχία ἀπὸ τὸ ἔργο τῶν δέκα πεζογράφων, πού ἐξετάζει, τὰ σημεῖα ἐκεῖνα πού πραγματικά προσφέρονται στὸ θέμα του. Ἀναζητεῖ τὶς μνημειώδεις σελίδες τοὺς, παρακολουθεῖ τὴν ψυχογραφία, τὴν ψυχολογικὴ παρατήρηση, ἐξετάζει τὸν μῦθο, τὴ διαγραφή τῶν χαρακτήρων, στέκεται στὴ ζωερὴ περιγραφή, ὑπογραμμίζει τὸν γλωσσικὸ πλούτο, σταματᾷ στὴ διάρθρωση τῆς ὑποθέσεως, μέσα στὴν ὁποία κάθε φορὰ κινοῦνται ὅλα αὐτά. Πρέπει νὰ προσέξουμε ἀκόμα ὅτι γίνεται με τὸν τρόπο αὐτὸ ἀβίαστα μιὰ ἀξιολογικὴ κλιμάκωση ἀνάμεσα στοὺς συγγραφεῖς αὐτοὺς, ἡ ὁποία ἀποκαλύπτεται στὸν ἀναγνώστη ὅταν τελειώσει τὴ μελέτη τῶν «Ἑλλήνων πεζογράφων» τοῦ κ. Χάρη.

Τὸ βιβλίο τοῦ κ. Χάρη θὰ τὸ συστήσουμε θερμὰ στοὺς ἐκπαιδευτικούς μας, καὶ υἱίσταται σ' ἐκείνους πού μελετοῦν τὴ νέα λογοτεχνία μας καὶ τὴ διδάσκουν στὰ σχολεῖα. Πολλὰ ἔχουν νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τὶς σελίδες του. Ἐχουν νὰ ἀποκομίσουν ἀφθονά στοιχεία, πού θὰ τοὺς χρησιμεύσουν πολὺ κατὰ τὴ διδασκαλία κειμένων τῶν δέκα αὐτῶν συγγραφέων μας στὸ μάθημα τῶν Νέων Ἑλληνικῶν.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΕΥΔΗΣ

Η "ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ,"

δὰ δημοσιεύσει στὰ ἐπόμενα τεύχη της τὶς μελέτες:

1. RICHARD LIVINGSTONE

Καθηγ. στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Oxford

«Ἡ ἐπίδραση τῆς Κλασικῆς Παιδείας στὴν ἀγγλικὴ ζωὴ»

(ὁμιλία· τὸ κείμενό της παραχωρήθηκε ἀπὸ τὸν συγγραφέα ἀποκλειστικὰ στὸ περιοδικό μας γιὰ δημοσίευση)

2. LOUIS MEYLAN

Καθηγ. στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Lausanne

«Γιὰ τὰ 200 χρόνια τοῦ EMILE τοῦ ROUSSEAU»

(ἄρθρο γραμμένο εἰδικὰ γιὰ τὴν «Παίδεια καὶ Ζωή»)

3. Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ

«Ὁ στοχαστὴς Παλαμάς»

4. ΕΙΡΗΝΗΣ ΠΑΪΔΟΥΣΗ

«Ἡ ἐκπαίδευση τῶν τυφλῶν»

5. ANNAS ΚΑΤΣΙΓΡΑ

«Κληρονομικότητα καὶ ἀγωγή»

6. ΑΝΔΡΕΑ ΚΑΛΟΥΤΣΗ

«Βασικὲς ἀρχὲς τῆς Ἀναλυτικῆς Ψυχολογίας. Ἐκθεση καὶ κριτικὴ»

7. Κ. ΜΟΥΣΤΑΚΑ

«Πῶς ἐρμηνεύουν οἱ Ἀγγλοὶ τὴν Ἑνιαία Διδασκαλία».

Παιδαγωγικά Έργα

Α. Π. ΔΕΛΜΟΥΖΟΥ

1. "Τὸ πρόβλημα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς,"

(τὸ πανεπιστημιακὸ μας πρόβλημα συστηματικὰ ἐξεταζόμενον)

Ἀθήνα (ἐκδ. Ὁ Γλάρος) 1944

2. "Ὁ Φῶτης Φωτιάδης καὶ τὸ παιδαγωγικὸ του ἔργο,"

(ἕνας ἀπὸ τοὺς θεμελιωτὲς τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ δημοτικισμοῦ)

Ἀθήνα (ἐκδ. Ἀλικιώτη) 1947

3. "Παιδεΐα καὶ Κόμμα,"

(χρήσιμες διευκρινίσεις)

Ἀθήνα (ἐκδ. Ἀλικιώτη) 1947

4. "Τὸ Κρυφὸ Σκολεϊό, 1908-1911,"

(θεωρία καὶ πράξις τοῦ Βολιώτικου Σχολείου ποὺ ἔγινε στα-
θμὸς στὴν ἐκπαιδευτικὴ μας ἱστορία)

Ἀθήνα (ἐκδ. Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου) 1950

Πωλοῦνται σὲ ὅλα τὰ Βιβλιοπωλεῖα

